

MONS AUREUS

часопис за књижевност, уметност и друштвена питања

БРОЈ

62

2019

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

MONS AUREUS

Часопис за књижевност, уметност и друштвена мишљења

Година XVII • 2019 • број 62

Издавач

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СМЕДЕРЕВО

Главни уредник

Марина Лазовић

Извршни уредник

Биљана Живановић

Редакција

Академик Ристо Василевски, др Добривоје Станојевић,
др Драгољуб Перић, мр Снежана Цветковић,
мр Татјана Лазаревић Милошевић

Графички уредник

Горан Филиповић

Лектура и коректура

Драгана Лазић

Технички секретар

Татјана Стојкић

Адреса

Народна библиотека Смедерево

Карађорђева 5 • 11300 Смедерево • тел/факс: +381 (26) 46 22 270

e-mail: smedbib@eunet.rs • knjigohraniteljica@mts.rs

www.biblioteka-smederevo.org.rs

Штампа

Штампарија NEWPRESS, Смедерево

Тираж: 200 примерака

Излази два пута годишње. Часопис се финансира средствима из буџета Града Смедерева. Овај број часописа *Mons Aureus* суфинансирао је Министарство културе и информисања Републике Србије.

ISSN 1451-3846

Садржај

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ сјрана 7

Милан Орлић (Србија)	
(ИЗ БРОДСКОГ ДНЕВНИКА)	9
НОЈЕВО СТАДО	9
КАО НАДАХНУТО ЈЕДРО	11

Предраг Бјелошевић (БиХ – Република Српска)	
ВРАТА	13
ПЈЕСМА, КАКВЕ НЕ ТРЕБА ПИСАТИ	14
ГОДИНЕ	16
МРАК НА ПРИЈЕСТОЛУ	17
ВРИЈЕМЕ ЈЕ	18
ЕФЕС ЈЕ МРТАВ – ЕФЕС ЈЕ ЖИВ	20

Гана Шевченко (Русија)	
ИНДУСТРИЈСКИ БЛУЗ	22

Снежана Симојчевска (Македонија)	
МАЈКОВИНА	27
ГЕНЕТИКА	27
ДЛАНОВИ	28
БАБА	28
РАЗЛИКЕ	29
СТРАХ	29
ARACHNORNOBIA	30
REALITY CHECK	31

Драгица Симојановић (Србија)	
АРАДАЦ – ГЕТЕБОРГ	32
ДУНАВ – БЕЗДАН	33
ЋЕРДАП	34
ПОЖАРЕВАЦ – ЊУЈОРК	36
ЧУВАЈ СЕ СТРАНАЦА	37

Андреја Врањеш (Србија)	
МЕСЕЧЕВ САН	38

Александра Љубисављевић (Србија)	
ГОДИШЊА ДОБА СРЦА МОГ	39
САМО ЈЕДНА РЕЧ	40

СКРИПТОРИЈУМ сјрана 41

Иван Лазић	
ГАЛОПИРАЊЕ ПУСТАРОМ БАНАТА	43

<i>Милан Тодоровић</i> СУСРЕТ СА МОРИСОНОМ	57
<i>Јованка Стојчиновић Николић</i> ИЗА ОГЛЕДАЛА	61
ТРЕНУТАК	62
ИЗНЕНАДНИ СУСРЕТ	63
<i>Иван Ликар</i> ТРИ СЛИКЕ	64
АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН	сѝрана 67
<i>Вера Хорваѝ</i> БИТИ НИЧИЈИ ДА БИ ПРИПАДАО СВИМА	69
<i>Радомир Живоѝић</i> ПРИСТИЖУ МЛАДИ ПЕСНИЦИ	73
<i>Марија Волић</i> ПОГЛЕДАЈ СВОЈУ СЕНКУ – КАО ДА ЈЕ ДОБИЛА КРИЛА	75
БАШТИНА	сѝрана 93
ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ <i>Изабрала и ѝприредила: Снежана Цвеѝковић</i>	95
<i>Милан Јовановић Стоимировић</i> КАКО НАСТАЈУ, КАКО ПРОПАДАЈУ И КАКО СЕ ГУБЕ ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ	97
ФОКУС	сѝрана 109
<i>Александар М. Николић</i> МИЛЕВА МАРИЋ АЈНШТАЈН, ПРВА ЖЕНА И САРАДНИЦА АЛБЕРТА АЈНШТАЈНА	111
ДОБРО	сѝрана 121
<i>Градимир Стојковић</i> ДЕЦА ПИШУ ПЕСМЕ	123
ПЕСМА ЗА ДЕВОЈЧИЦЕ	124
КО СМЕ ТЕБЕ?	124
МАМА У ПУБЕРТЕТУ	125
ПРИЧАЛИЦА	126
ВОЛЕ МОЈЕ РУКЕ	126
ЛУТКА	127
ПОНЕКАД	127
ШТА ЈЕ ТО ШМИНКА	128
ЧЕЗНЕМ	128
СТАРИ ГОСПОДИН	129
ОД СВЕГА ИМА НЕШТО БОЉЕ	130

ЕКСЛИБРИС	сѣрана 131
-----------------	------------

Марија Гордић / Весна Абадић

БИБЛИОГРАФИЈА НЕМАЧКИХ КЊИГА ШТАМПЕНИХ ГОТИЦОМ – ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ	133
--	-----

Урош Тимић

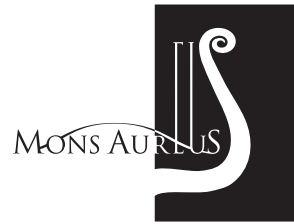
ФЕСТИВАЛ НОВИХ АУТОРА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СМЕДЕРЕВО	144
--	-----

Милица Марковић

ЧИТАЛАЧКЕ НАВИКЕ У ЕРИ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ И КАКО ИХ СТЕЋИ	151
--	-----

ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА	156
-------------------	-----

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ ПРИЛОГА	158
----------------------------	-----

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

Милан Орлић (Србија)

(ИЗ БРОДСКОГ ДНЕВНИКА)

НОЈЕВО СТАДО

Пишу ли песме: амебе на пример, кокошке можда
зебре и хијене? Каквом
зрелошћу одржавају личне, менталне хигијене?
Каквом нежношћу љубе
своје верне љубе: да ли због њих главе, и даље
витешки губе?
И не само главе: него и иметке, одлучно, залажу ли
туђе, у играма престола:
све луђе и луђе. Као да, одмереног и лаганог
темпа, играју менует:
парови бродске свите а не смртни, руски рулет.
И да тајне глади
крвожедне: трају, незасите. Цијучу ли мишеви,
и даље, животне
страхове у терциницама, док товним свињицама,
расним: дах мирише
на бисерје, никада несажвакано? А недужно срце
зекино: куца ли
све тише и тише, док не пресвисне? Или лупа
све јаче и јаче,
да препукло, врисне: дабоме, и оно сирото
обамрло у терцетима,
док све у шеснаест: салонски магарци радосно
њачу и гуске гачу, и гусани
сикћу: краљевским сонетима, искључиво.
И уопште: да ли
васколико, миропомазано животињско стадо,
као некада радо, чак
одушевљено, слуша: нотурна и адаћа којима
тиња иста она, сујетна
свађа, кад је брав још прави во био: тобоже
генијални, из света
волујског. Сивоња, заправо, један најобичнији,
док оболева
од размишљања, упорније него што животињства

ОРЕФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

царство, слинавки
и шапу одолева. А врабац, давно упокојени:

Лезбијин, да ли
постхумно наставља, бајно и чувено цвркутање?
Или је и он,
безгрешно зачет, као и сви остали постмодерни
жреци, прешао на
твитовање? Огледа ли се мајмун, у огледалу
старом: захвалан
и срећан што *баш он* није такав, сав чупав
и длакав? За пацовску
сарту и змију, што палацање језика, лажљивог:
боље него ноге
крије – није ред ни да се пита. Јер барку су
напустили давно:
једино још јата лешинара славодобитно али неславно
над Нојевом катарком, небом шестаре.
Па сад Ноје
правоверни, иако још витак: али без запетог
лука, океанима
широм земљиног шара: као Одисеј без подршке
богова, залудно
скита и, боље речено, безнадно лута. Бесциљно
плута, по води
безобалној. И ништа више не види. Не чује.
Не зна. Само му је
припала баш тешка мука, од васколиког
стада оболелог.

КАО НАДАХНУТО ЈЕДРО

Ушлових, коначно, у луку спаса: катарке неокрњене
 и непоцепаног једра.
 Целодневну сам жудњу, потрошио. Ништа не желим:
 не жалим, низачим,
 ни за ким. Прежалио сам све. И свакога. Бар за данас.
 Укотвио сам се,
 углавном жив: као да сам недотученом футуристи
 налик, повратник
 из рата. А не са посла, свакодневног. Или су ме, ипак,
 делфини, као Ариона
 Коринтског, на леђима донели: опијени дионизијским
 дитирамбима, из очаја
 спеваним, али животодајним: спасоносним. Враћам се
 онако како се
 победник враћа, из рата: поражен. Да, поражен. Иако
 у рату нисам
 учествовао, никада. Ако се не рачуна овај целодневни,
 овај рововски: овај
 незадремани. Ово јединство свеопште, свих против
 свих. Оживљавање, ово,
 непријатељстава: давно изазиваних, па заборављаних.
 Ово животињарење
 у лаужуцкањима: ово спиновање привида, већ
 спинованих. Могао сам
 и да се не вратим. Па ипак, вратио сам се: жив
 и незадихан. Као да
 нисам бежао, а побегао сам, још увек довољно
 брз, недовољно
 задихан и донекле жив. Мудар, као сутрашње
 јутро. Радостан,
 такорећи. Одисеју сличан док му ожилъке,
 коленовићке,
 из детињства: дадиља препознаје. Па шта ако је
 тиранин, целомудрени,
 јутрос планирао: да лансира атомски пројектил?
 Или више њих. Па шта
 ако је терориста прозорљиви, бомбаш-самоубица,
 о подневу, са собом у рај
 повео случајне пролазнике, незаслужне. Па шта
 ако сам се вратио,

вечерас: сидро у сигурну луку, до јутра, положио?
 Без обзира
 на године, једнако брз, незадихан и жив. Стамено
 жив и неуплашен:
 мудар, бар за сада и орасположен, бар до јутра.
 Па шта ако више
 ништа не желим: не жалим, никога. Понајмање,
 себе. Јер могао сам:
 јасно, да, могао сам да се не вратим, незадихан
 и неуплашен.
 Али сам се вратио. И, ево, говорим у етар, у ветар,
 у песнички метар.
 Док окончавам коначницу конца дана, ратног.
 Дана радног.
 Док везујем чворове за сутрашње ветрове,
 као Одисеј одлучни
 што у потаји лукове затеже и стреле припрема.
 Као футуриста
 који живи за победу преживелих идеја, властитих.
 Док не оплакујем
 ожиљке који за оплакивање – нису. Док оплакујем
 сузе неоплаканих:
 мним, зрим и једрим: да одједрим. У Хипносов
 свет. Несвет, нимало
 свѐт, из којег ћу јутрењем сутрашњим: надахнут
 као непоцепано
 једро, одједрити на ново једрење. Са којег можда:
 повратка нема.
 Ни за незадихане, недотучене, неуплашене.

Предраї Бјелошевић (БиХ – Република Српска)

ВРАТА

Не улази на врата
пред којим стојиш извјесно
да би и сам видео
гледа ли те неко

Не улази на врата иза којих
свјетлост засљепљује
па на тренутак затвараш очи
не видјевши ништа испред себе
док јасно чујеш гласове како пјевају
теби и свима заслијепљеним у част

Не улази на врата која не можеш
ни након куцања да отвориш
то нису врата радосна твом доласку

Не улази на врата пред којима клечиш
да би се отворила
то нису она врата на која се улази
главе мало повијене у наклон као
кад оцу у сусрет на истину идеш

Не улази на врата
на која за тобом кад ућеш
не уће и свјетлост дана

То нису врата за тебе отворена
то нису врата достојна оних
за чијом душом и твој се дух запутио

А кад једнога дана пронађеш таква врата
на која се улази са свјетлошћу на раменима
чиниће ти се као да су одувјек
за тебе била отворена
и да си их отворио још онога часа
кад почео си размишљати о њима

ПЈЕСМА, КАКВЕ НЕ ТРЕБА ПИСАТИ

Да би писао *йоезију*
престани писати *йјесме*
о поезији

Да би писао *йоезију*
покушај схватити дубљи смисао
слова и ријечи
којима исписујеш *йјесме*
и онда кад ти се у први мах
учине бесмисленим

Да би писао *йоезију*
буди уздржан према ријечима
које се нуде саме
са врха твог још лакокрилог језика

Да би писао *йоезију*
чешће кријепи и умивај душу своју
стиховима других пјесника

Да би писао *йоезију*
научи вољети људе
без обзира што си и сам човјек
и на смрт уплашен људима

Да би писао *йоезију*
сазнај могуће о мраку
како би знао
уживати у даровима свјетлости

Да би писао *йоезију*
не пиши пјесме на већ задану тему
попут *йјесме* коју управо исписујеш
јер и она је само *йјесма о йоезији*
али не и *йоезија* сама

Поезија ником не додворава
несклона је мноштву и ништа
од њега не очекује
поезија не поучава
о смислу и љепоти

Поезија је сами смисао и љепота

Пјесниче

Зато је не претварај у патетично ругло поуке
не заклањај се иза
провидног плашта умовања

Она више – Ту – не обитава

Жељно те ишчекује
у ирационалном
звјездарнику језика

ГОДИНЕ

Шта се промијенило
да ли је снијег прљавији
ко су та дјеца на пољани

Што непогријешиво падају
у наше звијезде на снијегу
и веселе се веселе се
као ми некад

Окрећеш главу на другу страну
поново видиш себе
лижеш оне исте леденице
о којима је пјевала пјесма
и сјенку видиш давно написане пјесме
како се данас над чаробан приказ
на радост и теби надноси

*Новембар је а благодет
већ засија с неба
Идем и склањам се од свјетла
сјенком бјелини да не сметам¹*

Шта се промијенило
да ли је снијег прљавији или је тек зјеница ока
око себе харајућ чаролију живота
испуњена до краја

1 Стихови Беле Ахмадуљине.

МРАК НА ПРИЈЕСТОЛУ

Поново се Мрак тиска око стола
већ не видим своје мјесто
надира кроз прозор хрли из хола
чист Мрак сједа на пријесто

И гледа на нас једноличан и прост
из златних чинија звецкајући
незнанац мркли незвани гост
што бодри нашу понизност
док му се удварамо замуцкујући

Поново нам се мрак руга вјешто
умјесто нас црнину носећи
он нариче за слободом неутјешно
свјетлости људској пркосећи

А учини ли нам се кад
да је све кристално јасно
грунуће из прошлости
иза година триста
и држаће нам слово
док клечаћемо листом

И склупчати се авај
под његове скути вјечне
помилуј говорећ и праштај
поново наш и на вијеке
мислећи да сам је Господ
звјезданог мрака свод

Мрак је поново црн
надмоћно се шири око стола
већ не видим своје мјесто
надира из заборава саткан од бола
кроз окно и из хола
Чист Мрак сједа на пријесто

ВРИЈЕМЕ ЈЕ

Видљиви предијели гасну у очима
дежурни бози припремају се за бдијење
изнад заспале свијести дана

Вријеме је за вечерњу тоалету
зубе треба припремити за пјесму
ослободити хранљивих препрека
ставити лептир машину на наго тијело
и спремно чекати час властитог раснутка

Писати поезију

Све будуће у власти је пјесме
која се најави кад инстинктно наћулиш уши
утихнеш ионако утишано дисање
ослониш на мачје шапе – облачиће од нерава
постанеш спреман за брзе муње горућих ријечи
нутарњи говор мистичне ријеке
на чијем лицу таласи испирају преостале снове
а заведени рибари без осјећаја за вријеме
из барки на киши бацају мреже изнад глава
рјечних немани алергичних на бућкање
и таласање само њихове воде

Час за ноћну ружу неба долази сам по себи
као и слика заљубљених што час веселе се
у љубавној игри час грцају у сузама за првим
изгубљеним *Плавим балоном**
као дјеца или крепке бакице што смјешкајући се
одмотавајућ своја лијепа сјећања о немогућем
из клупка свога нестварног живота

Ту смо и ми – заведени поезијом
вријеме и виђено преодјевамо у пјесму
а себе поуздано не видимо
ни међу онима што животом распламсавају ноћ
ни међу онима који смрћу граде ведрији дан
ни међу онима који вјерују
у наше измаштане брижне богове
што уживају у својим недокучивим рајским сферама

обилато се хранећи мрвицама нашег страха

Ноћ пада
уклесане линије живота на длану
све су дубље и бесмисленије
слика мрака наше звјездане историје
све је јаснија
и као да се и ноћ утапа
у мраку надмене људске цивилизације

ЕФЕС ЈЕ МРТАВ – ЕФЕС ЈЕ ЖИВ

Корачамо прошлошћу наше будућности
звоне углачане мермерне плоче
бат корака упозорава
змије гуштере јежеве пацове
на људе
мрак је најсигурније мјесто за живот

Ефес је мртав – Ефес је жив

Стижу нови туристи Господе
ко градоносни облаци
како је акустичан театар под отвореним небом
како је прелијеп и крњи изглед
античке библиотеке са гробницом
а од Јавне куће само знак остао је у камену испред
женско стопало у природној величини уклесано
и срце од тачкица многопут перфорирано
кроз дискретну црну рупицу за новац

Погледајте и ово чудо – Јавни тоалет – узвикује неко
Испод клозетских отвора текао је поток планински
и фекалије прије но што би смрад освојио пријесто
односио у Јонско море

Ефес је мртав – Ефес је жив

Град нас древнии својим рушевинама надраста
док турски водич брижно разлаже историју
трудећи се да никога не повриједи међу нама.
Јесте, свједоче документи, овдје је као и у Измиру
и регији цијелој, као што знате, некад живјело
већинско хришћанско становништво, али нажалост,
мада још Јованова црква постоји овдје више
Хришћани не живе! Овдје више нема Хришћана!

Ефес је мртав – Ефес је жив

На сцени каменог театра уздигнутог до неба
театра за двјесто хиљада бивших душа града
говорим пјесму „Човјек и вријеме“

и док нижем немуште ономотопејске гласове
 кишица прољећна даје ми подстрек
 умива смисао тек освјешћених ријечи
 проговара из мене као испод коже ситна језа:
 Господе, мене овдје сви разумију
 и гмизавци и птице и дивље звијери
 мени се Господе не иде из овог вјечног Града
 из ове за људе и за богове, небеске говорнице

Ефес је мртав – Ефес је жив

Два хора се оглашавају
 Бивши и Будући
 Један из дубине митског простора
 Мој нож је исправан
 Други са Тврдог неба гласом муње
 Твој нож за све је крив

Ријечи пјесама таласају морску пучину

Из даљине одговор водени могао би ускоро стићи
 а иза њега зна се – И ми бисмо постали вјечни
 напоскон услишани
 како не бисмо морали са овог прелијепог мјеста
 никуда у свијет поражени ићи

Ефес, 13. 3. 2015.

Гана Шевченко (Русија)

ИНДУСТРИЈСКИ БЛУЗ

мрка наоблака
замрла над фабриком

димњак пурња
и налик гасовитој пупчаној врпци
пење се ка облаку-плаценти

плод фабрике машина
сиса свеже небо
и враћа мајци
продукте разлагања

Ваза у углу окна,
гранчица јаребике,
украсна гарнишна,
прозорчић, ветар.

Топола стоји напољу,
гранама маше,
тиха музика, лака грозница,
температура.

На хладњаку горких пилула
отворене кутије,
осама, фланелско ћебе,
чај од матичњака.

Украсна гарнишна,
прозорчић, ветар.
Напољу стоји топола,
маше гранама.

Тиха музика, лака грозница,
температура.

Осама, фланелско ћебе,
чај од матичњака.

На хладњаку отворене кутије
горких пилула,
у углу окна ваза,
гранчица јаребике.

стоји на платформи
марама на њој изношена
мантил на њој изношен
папуче изношене

посматрам је
не свиђа јој се
посматрам је
не свиђа јој се
посматрам је
не свиђа јој се

обара поглед
ја је посматрам
подиже поглед
ја је посматрам
окреће сеод мене
ја је посматрам
окреће се мени
ја је посматрам

не свиђа јој се
није навикла
да је посматрају
седа поред мене
глава јој изношена
ноге изношене
руке изношене
торба с празним флашама
исто изношена

посматрам је
не свиђа јој се
посматрам је
не свиђа јој се
посматрам је
не свиђа јој се

али најједном смирује се
погружава у себе
као уморни војник
кад попуши траву

посматрам је
ње нема
посматрам је
ње нема
посматрам је
ње нема

возстиже
ја одлазим
она
не

Тамо, где се Љубич улива у Десну¹,
газиводе² изгазице небо,
бела рода узима тишину
и носи својој деци да је пробају.
У плитком рукавцу дрхтуре иве,
расплеле су тужне гриве –
прикривају собом пуноглавце,
да их рода мимоиђе.
У језерцу сва та речна гунгула
потиснула је рибу плашљивицу –
јато, јаташце, не бој ме се,
ја само уживам у пешчаним одронима.

1 Љубич, Десна – реке у Украјини.

2 газиводе (лат. Gerridae) инсекти који настањују мирне и стајаће воде.

Без покрета, на влажној трави,
док замирем од нежности сунца,
стојим као друга особа,
неочекивана, витрувијанска.

Мене у свету као да нема,
осећам тескобу,
плућам над равни
са кутијама штедрих дарова.

Са сувим воњем риба,
с низовима млека,
и стварно лије бела светлост
из отвора на таваници.

И та дуго чекана киша
као да је за мене,
као да ме облива
и отиче испод ногу.

А ја ходам продавницом,
правим кораке;
у сазвежђима цена и етикета
мене као да нема.

Немам времена да мислим о хаљини
купљеној у тржном центру,
нек виси мало у гардероберу,
у мрачном углу, притиснута
полицом затрпаном крпицама.
Нек виси, нек се нависи мало,
нек јој вунене манжете
изгрицкају мољци
у мрачној трокрилној гробници,
нек се упокоји с миром
пored жакета под полицом

затрпаном прашњавим крпицама;
како ми је све досадило –
хаљине, огртачи, сандале,
нек се претворе у пепео,
нек се распу у прах
тамо, у гардероберу, под полицом,
са све жакетом од твида,
са дисконтном картицом у цепоу,
нека лагано гњију,
нек иду у пропаст,
немам времена да мислим о хаљини.

Јутрос је пао снег;
последње лишће,
откинуто с голих топола,
полегло по земљи
и лежи тамо, ураста у лед,
тавни и дрхти
на бодљикавом јутарњем ветру;
хоћу да волиш
ме, док дрхти лишће
и пада први снег,
док на снегу мркну
трагови мачјих шапа
и птица крајичком крила
дотиче се грана;
хоћу да ме волиш,
све друго одавносе
већ догодило –
пао је снег,
опало је лишће.

Са руској превела:
Вера Хорвајт

Снежана Стојчевска (Македонија)

МАЈКОВИНА

Један је и исти
извор среће
извор љуће.

МАЈКОВИНА¹

све оно што се преноси женском линијом
генерацијама
црно-белим фотографијама
рецептима, зачинима
тајним начинима
златним накитом,
црвеним амболијама
и дрангулијама
боја очију и тен
животни зен
животна радост и век
породична историја
емотивна трајекторија
рањивост и моћ
етика и генетика.

ГЕНЕТИКА

Баби Н.
Браћаници Н.

Гени су божанствена ствар
усхићује ме њихова прецизност
сваки пут када погледам братаницу
као да гледам себе у огледалу прошлости.
Не могу да је грдим,
имам осећај да грдим малу себе.

ОРФЕЈЕВИМ ТРАГОМ

¹ Кованицу преносимо у изворном облику. Значење је аналогно значењу дедовине или очевине (деда – дедовина, отац – очевина) с тим што се односи на наслеђе по женској линији: мајка – мајковина.

Не могу да не будем умилна са бабом.
Лепа си, кажем јој на растанку и пољубим је у образ.
Будалче једно, стара сам – каже ми
и смеје се зеленим очима под борама.
Не могу да не уочим сличности
као да себе гледам у огледалу будућности.

ДЛАНОВИ

Не морам да затворим очи,
да призовем мајчине дланове
из детињства,
довољно је да погледам своје.

Њени пак
сада слични су бабиним длановима
какви су били када ја бежах дете,
а бабини дланови како време тече
све више на анђеоске наликују дланове.

БАБА

На сваком нашем растанку љубим је у образ,
и као да нам је последњи пут силно загрлим је.
Њене године ме плаше,
подсећају на минулост времена,
на беспцење тренутка,
њен осмех пак
враћа ми веру у вечиту младост.

РАЗЛИКЕ

Свакога јутра са мајком
сусрећемо се са истим температурним разликама.
Она упорно отвара сва врата и прозоре,
а ја вичем на њу, затварим све
и пуштам грејалицу.

Питам се
једног дана када је не буде да ли ћу
и ја отворати сва врата и прозоре
душу да угрејем.

СТРАХ

Када сам била мала бојала сам се Дарт Вејдера
чим се угаси светло
и чим затворим очи
мислила сам доћи ће и однети ме у таму.

Целога детињства спавала сам крај мајке
но ни то није било довољно да победим страх.

За одбрамбени механизам
детиња фантазија осмислила је причу,
у тренутку када бих је додирнула
око нас би се саздао невидљив енергетски штит
толико силан да Дарт Вејдер не може да га пробије.
Тако бих заспала.

Још увек не волим да спавам сама.
Бојим се смрти да ми не дође у сан
и однесе ме у таму.

Довољно је макар мачка
покрај стопала да ми се привије, љубав
и знам, штит је ту
и нико не може до мене да допре.

ARACHNOPHOBIA

Калину

Нећу да те терам да једеш парадајз
нити ћу ставити црни лук пред тебе,
нећеш ми додирнути лице
пре него што опереш дланове
којима си се држао у прљавом аутобусу.

Нећемо седети на трави у парку
знам да те хвата језа
да не облази те нека бубица
или не дај боже паук
сећћемо на клупу, па ћемо прошетати.

Нећеш тражити да идемо у гужву
осетљива сам када се помеша
много енергије на малом простору,
слушаћемо концерт издалека.

Ако треба да се возимо у лифту
за руку ћемо држати страх
са висине нећемо гледати доле
стојећи близу ограде.

Прихватићемо се такви какви смо
поштоваћемо наше фобије,
и тако живети срећно
до новог стварања света.

REALITY CHECK

Нечујно растемо
не уочавајући промене у сну.

Мој син и ја
на раскрсници прелазимо улицу
трепнем
и одједном мали момак постао велики.

Не знам шта ме више плаши:
дете поред мене или дете у мени.

Тргнем се када у ходнику
једне до друге угледам ципеле,
сада су моје мање.

Стресни су моменти спознања
када нам се споје дланови уочим
да сада мој је мањи.
А још колико јуче бројала сам згужване прсте
да проверим има ли их пет,
да ли је све у реду?

И када није,
када живот затекне ме неспремну
када не знам шта да радим, како да се понашам
застанем и не радим ништа
само волим
тако не могу да погрешим
тако само ће се рећи шта даље.

Са македонској превела:
Милица Миленковић

Драица Стојановић (Србија)

АРАДАЦ – ГЕТЕБОРТ

Не волим зиму
Пуну снега
Белу стерилну иглу
У руци заводљиве
Медицинске сестре
Зима је затвор
Оивичен белим кактусима
Волим трен
Када из земље избије
Прва висабаба
Она ми наговести
Први цвет трешње
Иза ње хлад
Потребно је тек
Да приближим прст екрану
Додирнем тастер
За пренос мобилних података
И већ ношена невидљивим лахором
Из постеље стижем
У најлепшу башту
У башти ме чека
Од лаког пружа плетени сто
Две шољице за кафу
Погнута сенка са руком
На тацни са коцком шећера
Тек пристигла рода
Бела гуска за њом
И травка тек из земље
Измилила да види мене
Да причам са њом
Тихо је питам:
Како си тако лепа
О Мила моја
Да ли зато што избијаш
Из корена моје земље
Сиротице је ли зато
Што си ми род

Исто питање понављам и мајци
 И док остајем без одговора
 У истом трену немо гледам:
 Изнад баште лебде
 Два беживотна тела
 Тело мајке
 У малом селу на рубу Паноније
 Близу Јегричке баре
 И тело моје
 У столици за непокретне
 На обали реке Готе
 Близу Северног мора

ДУНАВ – БЕЗДАН

И док су једни седели под липом
 У спаран јунски дан чекали кишу
 Пили вино гутљај по гутљај
 Гледајући дно бокала
 Као над равницом крај
 Трен касније испраћали децу
 Кроз брујање авиона викали:
 Јави се угледаш ли неког нашег
 Слави дан трешања!
 Древну вештину прављења оригамија
 Док си ти лежао мирно опружен
 На сунчаној плажи
 Као какав паун гледајући
 Своје лепо тело
 Показујући оближњим пливачима
 Раван стомак провидно ребро
 О да! Набор ниже ластиша
 На купаћим гаћама
 Баржа са брода на Дунаву
 Откачила се и кренула
 Од моста низводно
 Ти си био ту сасвим близу
 И ниси ни прст пружио
 Да зауставиш сребрне бачве
 Мириса нафте
 Да се не пролију Дунавом

Товари и товари да не оду у бездан...
Док су једни отварали новчаник
За једну ванил куглу
Ветар са руке носио празну најлон кесу
Други у руци носили торбу *Luj Viton*
И без мреже хватали крила лептира
Да би од прозрачних љуспица
Правили заштитни слој новчаница
Пластичних кредитних картица
Са друге стране обале
Од лепоте бола гушила сам се
Гледајући како за час
Дунав постаје тамно мастило
Једну за другом рибом
Како плима избацује
На ситан песак ситне каменчиће
Мртво дете
Из утробе првороткиње
Песму из мене мртве
Гле! Ти си у том трену
Мирно лежао на обали
Сунцем већ добро окупан
Желећи да под полуотвореним капцима
Заувек свежим оставиш
Чаробни сутон под луком моста

ЂЕРДАП

Драги моје око
Није више тако оштро
У сутон рани
Ко би видео у даљини
Да за мене пристаје тај чамац
На коме бих била
И весло и прамац
А ти капетан речни
Једном си ставио забран
На Ђердап
Зар на очи моје
Ниси дао да видим најлепши сусрет
Облутка и воде

Ни како се моруна мрести
Мушкарца лепог
Као Лепенски вир
Како држи делфине
Ниси пружио руку да спасеш
Ни јелена из шуме
Стајала сам са голубачке стране
Био си копном недоступна
Трајанова табла
Нисам могла ка теби
Био си Ђердап највећи забран
Зар си заборавио
Сад прстима показујеш
Како смо Дунав заједно препливали
Указујеш на осеку помор риба
Док сам из воде излазила
Као да је све иза мога рамена
Постојала равна недирнута површина
Док нисам упала у хотелску собу
И преко твог голог тела гола легла
О младости
Лепа у својој неопрезности
Сад пажљиво сакупљамо са пода
Цртеже који нису успели
Мастило проливено
Црну шљиву испалу из крила
Требао си само тихо питати Драги:
Драга дал би ме опет могла волети
Ја бих ти гласно одговорила:
Од трена када си отишао
У мене се настанио
Глувонеми човек

ПОЖАРЕВАЦ – ЊУЈОРК

Милееенааа
Хајде на вечеру мила!
Мајка је теби
Тањир поставила
Као у детињству:
Седиш на малој столици
И увојак црне косе
Пада на руб чаше
Са водом
Твоје будуће личне ствари
Сасвим сасвим близу су:
Хаљина огртач
Пенкало торбица
Прими савете у писму
Које ти неће додирнути дланове
Одговор – опоруку
Поштанску марку
Која већ век лута од Пожаревца
До Њујорка
Не плаши се да ће те коњ
Са седла збацити
Чак
Ако и дигнуто копито
Падне посред лица
И кичма се у луку савије
Сломи –
О црни капут прибадача
Та рана
Не може бити смртоносна!

ЧУВАЈ СЕ СТРАНАЦА

У замагљеном огледалу
Крај ноћног ормарића
Обриса руке
Која бешчујно
У грло спушта
Таблете за спавање

Милееенааа зашто сликаш
Аутопортрете
У заводљивој плавој хаљини
О зар си и у смрти
Толико усамљена

Андреја Врањеш (Србија)

МЕСЕЧЕВ САН

Заспао између две ноћи,
сањао је остао без сјаја,
шта ћу сада питао се јадан,
како ћу се удварат звездама,
како ћу се котрљат низ таму,
нико неће да ме види, моћи,
мого бих се сударит с кометом,
па на небу направит зијана,
ил невидљив запет за планету,
да нестане и ноћи и дана,
пробуди га туга у мраку неба,
око њега звезде он у пуном сјају,
сан је био грозан,
сад ми треба неба,
па срећан заплочи по мрклом бескрају.

Александра Љубисављевић (Србија)

ГОДИШЊА ДОБА СРЦА МОГ

Радује ме
Златни одсјај њиве родне
И море узњихалог жита
У загрљају земље плодне

Радује ме
Златно лишће у црвено предвечерје
Чаша грозђа на трпези
У мирисно повечерје

Радује ме
Бела зима пред вратима родне куће
Дечји осмех, дукат стари
У души чеснице вруће

Радује ме понајвише
Када весна зазелени
Поветарац нежно дише и
Полен обоји мој поглед снени

И волим тада, волим све што видим
И што обухвата моје око
И поље широко
И даљине плаве
И небо изнад мене високо

САМО ЈЕДНА РЕЧ

Само поглед један
Мерило је пространства
У себи чува
Небројене светове
И неоткривене свемире

И оно што у један поглед стаје
Може да издржи
Још само
Једна Реч

И ништа више

СКРИПТОРИЈУМ

ГАЛОПИРАЊЕ ПУСТАРОМ БАНАТА

Године 2018, век након најкрвавијег двадесетог века, једна тамна прилика с тријумфалним венцем седе косе, сакупљеним у култно пуњи једне Audrey Hepburn у *Доручку код Тифанија*, прилично мршава, у скупљеном црном капуту од кашмира прошла је безбедоносно контролу. Стара Јеврејка, Клара Шулхоф, укрцала се у авион на аеродрому O. R. Tambo, у близини Јоханесбурга и Кемптон Парка, у страдном гротлу узаврелог Југа Африке. Линија до Београда водила је преко Женеве, космополитске меке светске дипломатије. На аеродрому *Никола Тесла* чекао је црни ауди A4 *allroad quattro*. Једрио је пачворк путем банатском страном ка крајњем северу. Знатижељно је посматрала оронули крајолик, подсетио је на трагичан расплет пропасти њене лозе Шулхоф, чији је једини преживели бродоломник у бурама Другог рата. Изветрила су сећања у ових осамдесет лета господњих, освежавала их је понекад јединим, преосталим, црно-белим албумом у изрезбареном кожном повезу који је њена бака, Сара успела да сакрије у коферу са китњасто урезаним иницијалима SCH (Schulhof) на путу за опстанак из Будимпеште за Јужну Африку.

Дуго није спавала, још откад су је позвали на званично васкрсење каштела Шулхоф у Падеју. Кренула је за Банат *via* Београд, Зрењанин и Кикинда, *in via juris*, по легалитету наследника који се одрекао свих права. Ноћу ју је уходила Мора, утвара из прошлости и донела на дар тескобу, жалост и очај. Ископана је из њене подсвести постхумно слика, када је Шулхоф постао власништво нацистичког вође Геринга и када су, након бекства Лајоша у Будимпешту, стрељали читаву породицу кућепазитеља и малу Ану, другарицу њене маме и кундаком јој разбили лобању те је по белој фасади летњиковца, тек окреченог, дуго остао траг једног злочина, крв Мојсијева, румена мрља дечјег мозга пуна горке жучи и отрова мржње и невиности осунчаних винограда који су титрали у касно поподне као злаћани људски снови. У подруму белог каштела у бурадима су се точили хектолитри вина и шампањца.

Њен прадеда је био ухапшен и спроведен у логор. Клара је чувала љубавна писма његова и своје прабаке, док нису изгорела у једном пожару у афричкој летњој јари. Погинули су обоје када је Црвена армија бомбардовала Пешту. Њена бака Сара, са кћерком Ханом и седмогодишњом унуком Кларом је путем чудноватог лабиринта судбине стигла у Африку и остатак свог живота провела

продајући накит и оживљавајући све успомене. Њихов последњи сведок је Клара.

Њихов каштиљ Шулхоф је 1944. постао Дом за ратну сирочад, можда баш захваљујући трагичној смрти мале Ане, коју су нацисти разапели на црним крилима мржње. У периоду социјализма, прво постаје део Земљорадничке задруге, а потом је пропадао и бивао уништаван и пљачкан, мало по мало, *росо а росо*... Кажу, почела је његова ренесанса. С горком кедлом у грлу, госпођа Клара је желела, пре смрти, да види тај тренутак и да се врати у Јоханесбург, да тамо, колико-толико, мирно сконча.

Кажу још да је тај Банат пун палата, белих дворова, резиденција и конака, вила и каштела из времена Хабсбурговаца или Марије Терезије. Сваки крије неку отровну причу о породичном уроку, уклетим духовима, убиствима из страсти, несрећним љубавима, проћерданим империјама, дворским интригама које су коштале живота, имена и части.

А све је почело у ери Водолије, године 1896, када се чинило, баш уочи великог Првог рата, да је Банат доживео поновно рађање и процват људске доброте, мира и напретка. Лајош Шулхоф, богати Јеврејин, стигао је на коњима на север Баната, у место скривено од светског гламура и *belle époque*, када се и рађа путописна поезија у Паризу или кад Волтер у путописима открива порочност и поквареност у људима, попут вавилонске, декадентне буржоазије, а у Немачкој се пејзажи откривају кроз лагарије барона Минхаузена.

Лајош Шулхоф је у Падеј донео једног Рембранта и Монеа и класицистичку архитектуру, засадио винограде, вишњи и красотан парк и дрвореде липа и кестенова. Убрзо је десетак хиљада литара шампањца из Падеја, возом у вагонима, директно из замка, ишло на престижне столове елитних париских ресторана у Rue des Rosiers (Улица ружичњака), у Rue Montorgueil, у самом трбуху Париза и служили су га уз *magret de canard au miele* (пачја прса у меду) или фалафел или рибу из Нормандије.

Шулхофови су отворили ергелу са стотину коња, а сваки је коњ био племените пасмине и имао свој родослов са печатом и адекватним грбом. *Pid de grue*, педигре, сваког коња био је чисте крви као суза, као и родословно стабло. Трке коња су одувек биле ствар престижа и луксуза. Сара Шулхоф је обожавала чистокрвне арапске коње и вожњу по снегу на саоницама, у запрези од 12 белих коња. Снег је тих зима нападао више од пола метра. Утоплена у бунду и шубару од црног астрагана, јурила је леденим пејзажем до Замка Марцибањијевих у Чоки, имућних Пољака или у Бочар, у дворац

Телегдијевих, код спахије Хертеленди Јожефа. Ко би тих дана слу-
тио да ће то место, једног дана, бити озлоглашена лудница.

Обожавала је да кроз визуру свог слеђеног даха посматра
дрвореде оковане ињем, попут сребрних светилишта словенској
богињи Морани, богињи зиме и смрти. Сара се није плашила Мо-
ране. Та идила ју је подсећала на лично лудило, којем се одупира-
ла адреналином, те је терала кочијаше да је возе саоницама преко
смрзнуте Тисе док је лед пуцао под њима и замишљала себе како
корбачем у руци тера у ледену воду своје демоне. Газили су смр-
знуте локве под налетима кошаве док су се оголели грмови и ба-
греми, бесно повијали, ломатали и залегали по путу као кавалете,
ниске препреке, а час би се, ишчупан вихором са вишевековним
кореном, на путу препречио стари, чворновати рогац као стацио-
ната, висинска препрека за прескакање.

Волела је албино коње, светлоружичасте боје и и светлопла-
вих очију, беле гриве и репа, кулаше, жуте коње са црним репом
и гривом, и паломине, коње раскошно дуге гриве и репа. Какав је
то дивљи колорит био у долини снега, као да је читава земља била
умотана у блиставобеле мртвачке покрове, а мећава је оргијала и
ништа јој није стајало на путу, док се вејавица претварала у сне-
жну копрену и ледила јој поглед попут стакла. Често је у дивљим
саоницама стизала до замка Карачоњијевих у Беодри, данашњем
Новом Милошеву, где су се коњи у огромној коњушници опора-
вљали данима од ледене пустоловине.

Карачоњијеви су били јерменско-мађарска породица која је
у Банат стигла из престонице грофа Дракуле, Трансилваније. То
је била грофовска породица чији грб се и данас види на крипти
католичке цркве, а састоји се од сирене, вола са златним роговима,
медведа који држи мач и пантера који се пропиње. И ова династи-

ја се распадала у метежу историје, а Аладар Карачоњи – праунук Ласлов, никада се није вратио у место проклетства своје породице. Њихова урођена трговачка крв и мудрост прелазила је у педесетим годинама у лудило и туберкулозу. Међу обичним живљем кружила је прича да су се у том уклетом замку, кад год би стигла Сара и још једна, непозната кнегиња, одвијале чудовишне оргије, које нико никада није видео. Кажу да су од озона после киша и топлих јужних ветрова са Дунава, оболевали од слушних халуцинација, стављали су дланове на уши, а из одаја се чуло неподношљиво урликање од којег је послуга бежала у своје одаје. Седели би склупчани у влажним ћошковима уклетог замка и стављали под нос миришљаву со и сирће и то увек након киша, а никада није помагало. Следио би кашаљ и убрзо би их злоћудни Дунав узимао к себи, сваког михољског лета. Између њих су кружиле, попут отровних клетви, гласине разних врачара и јуродивих банатских вештица из блатних кућа: не ваља сањати бистру воду, не ваља сањати мутну воду, не ваља ноћу пити воду са бунара, не ваља ноћу устајати и пити воду...

Откуда та чудна опсесија водом, нико није знао...

Неки су кришом шапутали да је замак сазидан на старом гробљу, а куће никада не ваља правити на месту где је некада било гробље...

У окружењу тих зидина вијорила се, као ехо зле слутње, разноврсна фразеологија пуког сујеверја. У парку испод дрвећа и папрати, док су кричали помпезни паунови, вукле су се по тлу беле свилене марамице са крвавим мрљама од кашља, тешког, злехудог. Лагано и темељно их је усмрћивала туберкулоза, зла коб у аристократским, свелим прсима. Ту, у близини, године вражје 1666, у Новом Бечеју, спаљиване су на ломачама вештице, жене удовице што су скупљале травке у уклетим шумама за оболеле од туберкулозе. За свако нестало дете, било би спаљено десетине вештица, а касније су њихова тела налажена у уклетој шуми, без очију и са пентаграмима око костију. Кажу да су њихове клетве ветрови донели до замка Карачоњијевих... и вечно их затрли. Мрачна нека работа, далеко било...

Сара Шулкоф би се одатле враћала у свој замак, у Падеј, полумртва или полужива и враћала у себе крвоток брзацима куваног вина. У то време већ је и Марцибанијевима, њихов најдражи, непокорни син, у ветар расуо милионе форинти и леденој Тиси предао свој издајнички живот.

Богатство раба декаденцију и цвеће зла.

О томе је размишљала госпођа Клара док је ауто нечујно плутао оронулим банатским путем. Осматрала је оронули крајолик.

Где је то, за име Бога, дошла?

Изгледало је као да је банатском пустаром пројездио рој миленијумског непријатеља човека у Африци, апокалиптично јато скакаваца који падају с неба и прекривају целокупну флору, од траве и биљака до зелених делова стабала, остављајући иза себе ратну пустош.

А очекивала је зелена поља...

Дим се вијорио у недоглед, разношен северцем у налетима стварајући утисак да су се олујни облаци спустили готово до тла, изазивајући нервно растројство тла и животиња. Гушила ју је тескоба. Возач јој је објаснио да је дошло до великог пожара услед паљења стрњишта по њивама, те је ненадзирана ватра захватила осамсто хектара њива, житарица, воћњака, као и Царску бару. Ту је пре атентата ловио Франц Фердинанд, несубјектни наследник престола империје у расулу, Аустроугарске. Распалио се шевар, сува степа и врбаци око мочварног мозаика, непрегледног гуња бара и језера. Разливао се мирис упаљене жалфије, слеза и хајдучке траве, као да је неко пустио из космичке луле непрегледни дим марихуане да анестезира бес ватре. Узјогуниле су се срне и лисице, бизамски пацови и лисице. Сударала су се у ваздуху устумарала крила хиљада птица: пеликана, плавокљуна патке, жуте чапље, кидисали орлови белорепани, шћућуриле се црне роде крај мочваре и пловке глоговњаче, хуктала је злогласно ритска сова пратећи збег глодара, пратио је у стопу степски, поносити соко и над њима јата црних гавранова.

Госпођи Шулкоф учинило се да се налази усред импресионистичког пејзажа Винсента ван Гога, *Жијиној њоља са вранама*. Док се таласају златно-жута класја, над њима се вазнело мрачно и олујно небо и црне вране. Обузела ју је снажна меланхолија. Колико векова туге тавори у њеним грудима, а овај пут је ретроспектива њихове породичне трагедије, последњи чин њеног мучног живота. И на слици је све узнемирено, све се колеба, подрхтава попут њених руку, браде и срца у ритму тахикардије. Почетно усхићење се претвара у очај. Да ли то умире свет који памти по сликама, онај плави свет њеног детињства и живота предака? Катаклизма једног света.

Некадашњи Бечкерек, пређашњи Петровград и потоњи Зрењанин крио је суморну повест кратког века Великобечкеречке, петровградске синагоге, која је нестала у страобалној буктињи Другог рата истодобно са већим делом њене породице. Пре рушења налазила се у чивутском сокаку и породица Шулкоф је често дола-

зила ту, у Бет Мидраш, на заједничку молитву. Рађена је по узору на франкфуртску синагогу, а освештана је била на 66. рођендан цара Фрање Јосифа. Била је то тробродна базилика са предворјем из чијег се средишта уздизала огромна купола са лантерном на врху, налик православним црквама. Прочеље храма имало је раскошан, масиван портал и чипкасту камену розету изнад. Забат између торњева је био у облику Мојсијеве плоче. Већ у априлу 1941. је минирана, након што су из ње покрадене све драгоцености. Од остатака грађевинског материјала је неки Немац у Чонтикарској улици сазидао свињац. Скупочене оргуље су нестале. Са сетом и благим сарказмом, посматрала је, кад су накратко стали ради разгледања, витраже у холу Жупанијског двора, данашње Градске куће, који су симболизовали Моћ, Правду и Мудрост.

– Како претенциозно, ништа није у човековим рукама, а понајмање моћ, правда и мудрост – помислила је Клара Шулхоф, минуциозно посматрајући здање и фасаду у стилу неокласицизма Народног позоришта, најстаријег у Србији.

По Клариној жељи, посетили су и каштел у селу Ечка. Извукла је из сећања приче баке како су на отварању овог замка блистали кочије и коњи за госте из Беча, како је виртуозно свирао Франц Лист, тада чудо од детета, с каквим поштовањем су дочекали екселенцију, грофа Естерхазија, како је пурпуром обојила небо колосална бакљада, пуцале су прангије обесно и жестоко, разбуктало се праскзорје у сумраку једне саге, а даме су плувиле гондолама по Бегеју, квасећи филигрантско бело злато и дијамантиране бурме и неговане, а грамзиве прсте.

– Сећања доносе само патњу – уздахнула је госпођа Клара.

Уочи Другог светског рата, власници каштела *Ечка*, пријатељи њене породице, заувек су отишли преко велике баре. Никада се нису вратили.

Возач црног аудија са затамњеним стаклима био је Александар Попов, радник *Rent a car* агенције у Београду, Кикинђанин пореклом, даљи рођак Душана Попова, двоструког агента који је радио за М16 током Другог рата, познатијег као Трицикл, по чијем лику је Ијан Флеминг створио лик чувеног Џејмс Бонда. Знао је Бегеј као свој џеп од Итебеја до Темишвара. Назив реке, на којој је пецао као дечак, подсећао га је на њега и све његове другаре, који су одавно ван Баната и Србије. То је словенска реч и значи: ићи, журити, тећи – бегати.

Кажу, нема више наде за Бегеј.

Забарио је, превладала је њиме трска, вишедеценијски отпад, тоне отровног муља. Не важи више изрека да царства пропадају, а

реке остају. Човек је докрајчио и реке у Банату. Можда, поред деструктивне, једном искористи и своју стваратељску енергију и поврати виталност овом посрнулом Амазону, из којег се некада кувала чувена недељна супа на коју се долазило чак из Београда. Многа је сећања везао за Банат, Аца Попов, али већ дуго није бродио овим стазама. У Великој Кекенди његовог детињства, кажу било је довољно да се попнеш на лудају и видиш целу варош. Равно све, нигде брда, те је, канда, и у човеку све равно. Лала се не сикира за ситнице, а како време одмиче – ни за крупне ствари.

Ко зна како су се овуда у млаћем каменом добу јурили диносауруси, али се за мамуте зна. Очувани скелет стар 500.000 година, висок је скоро пет и има кљове дуге три метра. Замислите како тек то изгледа из перспективе једне бундеве која се за једну пепељугу и у кочије претварала. Зато и подсећа на бајку прича о совама ушарама које су се у центру града населиле у крошњама дрвећа, унаточ гужви и вреви. На општинском торњу још је остао грб и натпис, viseћи као претња у ваздуху: *Attendite!* (Чувајте се!).

Овуда је пут некада водио и Оријент Експрес са свим својим кицошким квалитетима: плишаним фотељама, блиставим руковатима, усијаним оплатама, ту су се служили, у луксузном декору: јастог, котлети и торта од поморанце, а у малом ресторану на станици: шваргла, овчије кисело млеко, ракија дудовача... И свуда је потомак Џејмса Бонда могао да нађе трбухотворине светске гастрономије, осим поступанице. За њега је поступаницу умесила покојна баба када је проходао. Та се погача преливала медом и давала сваком детету у комшилуку да брже одрасте и трчи. И трчали су као без главе по варошким сокацима и каналима. И одатле и остаде та сулуда навика беганја и јурњаве, вратоломне и безглаве, те се и расуше ти мали поступанички шерети свуда по свету, као древни номади, од Абу Дабија до Токија. Стизале су одатле, неко време, електронске разгледнице, модерне дописнице са фотографијама велелепних светских грађевина, са њима, насмешеним, својевољним мигрантима у улози срећних иселјеника, омамљених од Сунца и јарког поподнева, како се хвале својим немуштим путописјем.

Онда су, полако, престале да стижу...

Александар се није чудио потреби да свом старом другару дочарају непознате, далеке пределе, људе, другачије културе, гастрономију, егзотичне пејзаже. Чудило га је што га никада нису питали како је тамо – у равном Банату, одакле су потекли. И иначе људи имају утисак да им је оно, што је тик пред носем добро познато, сажвакано, разумевено, те као досадно и испљунуто. А оно што

нас окружује исто је пуно тајни, можда и већих него негде тамо, у даљинама, јер су то остале тајне, упркос томе што су доступне свакодневном оку и уму.

И свет око нас је пун тајни и егзотике и довољно је тешко разумети га и без далеких крајева. За то је потребно једно велико унутрашње око.

Сећао се своје крсне славе и наздравичара како наздравља и пије у име Господа Бога за све Христијане који славу славе и Богу се моле. Славе се још славе у Кекенди, али су у њој изумрли родови: Андрићи, Ђурашинови, Радулови, Симулови, Цолини, Исачићеви, Вучкови, Контрићи, Маџарчићи, Океши, Селешани, Урешеви, Анулови, Барнини, Бутузанови, Грданови, Живанови, Лаличи, Фанови, Латински, Перинијеви и многи другови...

Где су им се трогови замели на друмовима, андрак зна, андрак што заводи на беспућа...

Некада давно су, легенде сведоче, дивљи мустанзи галопирали преријом Баната. Јуришала су туда и друга крда, јата, ројеви... дизали колосалне облаке прашине и остављали за собом разне трагове звери. Ипак, највећу пустош остављао је човек. Биле су то хорде и булументе Трачана, Келта, Илира, Хуна... Кажу да су пали с метеорима с крвавог Марса, царства свих божанстава рата. све дивље расе из мочвара, с бичевима Божјим у канџама. Својој су мушкој чељади секли мачем лица да оставе жиг ратника и суровост звери у црном срцу. Из срца су испаливали ватрене стреле и јуришали на натмуруним, бесним коњима којима је из уста куљала бела пена. У гривама им кошава са Дунава и њен дар: живи песак из банатских пешчара. Склањали су се једино од крда вепрова. А и њих је било на Дивљем северу. За њима се дизало ветар и прашина, а из тих облака рушио се мит о благостању плодног крајолика, будуће каљуге, плодно тло за пропадања и васкрсавања након апокалиптичних кијамета историје. Пустара је ова дубодолина: равна, непрегледна, некада извориште благословеног изобиља, некада бестрагија, забит, вукојебина, беспуће, јаз, бездано море са суицидним намерама. Колико се само пустиња упутило пут ове пустиње у потрази за ковчегом с благом Атиле Хунског у мртвој Тиси. Кажу – прогутала их.

Из Баната се до ње стиже левом обалом, путањом срца...

Тиса је пуна проклетих вирова, чак и она усмрћена. Кажу да је данас једва жива захваљујући човеку.

Из Баја Маре, румунског утврђења, Тисом је у поход кренуло милион литара цијанида у маниру библијског постопа.

За њима није остало живог света.

Ипак, понегде, у хладу храстова или црних врба, још се кочопере, керебече и праве важне, кицошке даме, чарде за речне грофове и бароне, с рибљом чорбом што се пуши из котлића уз бардове тамбуре и вино *Ждрейчеву крв* из Чоке.

Некада давно, иза седам мора, живели су у древном дворцу у Чоки грофови Артур и Карољ Ледерер. Кажу да је гроф Ледерер имао животни сан да сав хедонизам једног Диониса и све личне страсти слије у једну, кристалну чашу вина. Био је то префињен буке пијане еротике: *Merlot, Cabernet Sauvignon, Frankovka, Gamaу, Muscat Hamburg* и сви пороци и истине у вину.

У чарде, ради кибиц, а често дође и неки ђилкош – кавгација, дангуба, нерадник, ветропир и остави крваве флеке на дамастним столњацима после силних здравица. Тамо где су гинули дивији коњи у локвама крви, никли су виногради. Њихова дионизијска, баханалијска ђуд чува се у храстовим бурадима испод земље, у омрченим подрумима. Ипак, све је мање банатских кицоша и мудрих фрајли у овим чардацима ни на води, ни на обалама. Све је мање и чарди с мирисом смућа и кечиге. Све то личи, помало, на путописни времеплов у прошлост, а ова је тако далека и нестварна, да је налик фантазмагоријским, утопијским путовањима Мора или Кампанеле или пак описима путовања на Сунце или Месећ Сирана де Бержерака. Ипак, насупрот њима, а у прилог историјској и етнографској варијанти путописа, говоре факти, археологија и уметност.

Овим ретким стазама не галопирају више митски коњи аристократске пасмине, већ само растројене мисли што се посипају пепелом, као у елегiji или ламенту. Уместо хорди номада из далеке прошлости, опет се око нас, као у ратним збеговима, вијугају вечне Сеобе. Данас их зову светским трендом: миграцијама. С арапским атовима племените пасмине можда стигну мигранти из Персије или Месопотамије и претворе питоми Банат у ратоборни вртлог Истока. Наше су Лале подвиле реп и потуцају се по калдрмама западне Европе, Америке и Аустралије. Тиштио их, што би се по лалошки казало: шлајбок или шлајфик, а у сваком се буђелару крије неки враг с роговима под господским цилиндром.

Отишли су и за њима није остало ништа...

Враћају се само у мислима, путевима носталгије...

И нису се на тај пут без повратне карте упутили само голошијани или курцобрије, него читаве породице, велике династије: пут плаве звезде, што би рекао Црњански, још један путописац хисторијског типа: у бескрајном плавом кругу или у вечном вртењу у круг. Кажу: таква је вечност.

И Александар је волео коње. У штали његовог оца рзали су нервозно, пре коњске пустиловине по ливадама, домаћи коњи. Своје дане су проводили у галопу Банатом са радозналим дечаком на слабинама. Обилазили су заједно банатско небо и земљу, тврдим утабаним путевима, крај жутих река и равнодушних, ушорених села са бујним баштама и клупама испред швапских кућа.

Када се покатакд нађете „дигод“ у каквом мањем војвођанском селу, често вас дочека обичан свет на клупици „предкућом“ или под каквом липом, која пред авлијом прави „лад“ већ пола века.

„Је л’, а чији с’ ти“ и „Дис’ пош’о, деране?“

А он их није слушао, загнузивши главу у висине и зелене крошње дудова и ораха, сањарећи о гиздавој и величанственој будућности која га чека у маглинама... Крај њега су клопарале запреге и дизале прашину, а пред њима упрегнути домаћи коњи, бели или риби, добре ћуди и снажних леђа, те застану да се крај пута осладе сочном луцерком, а деца им у пролазу додају јабуку, шаргарепу или коцку шећера. Колико дуго није видео шећер у коцкама, у оним тврдим, белим кутијама са плавим вињетама и ћириличним словима... Коњи су декор и орнамент равнице, попут какве тродимензионалне фото-апликације на смарт телефону са камером. Коњима се савлада и бескрај, а не једна обична банатска пустара.

Сећао се прича старијих из шора да је цар Фрања у Нови Бечеј ушао са петопрегом, а да је џамбас, Стева Крагуљ на вашару у Дебелачи нашао дивног зеленка, те кад је хтео да га купи, видео је власниковог посинка како га држи за узде сузних очију и дрхтавих руку те га никада није купио, себи у инат, и никада више није нашао таквог коња, али није жалио. Деца и коњи су повезани невидљивим везама сна и игре и одрасли тај свет више не разумеју и не треба да у њему играју главне улоге. Виђао је у Сомбору, суседној Бачкој, и кавалир кочије за удварање и скупocene фијакере и луксузне каруце у Суботици. Ипак, највише је волео чезе на којима су чобани носили овчије млеко за задруге, а качице са овчијим сиром за редовне муштерије.

Каскао је на коњу, грицкајући семенке и радознало загледао беле, чипкасте фасаде старих кућа у варошима, растерујући јата шева и голубова око цркви и гробља окружена самониклим, крвавим булкама. Још су живе ране Баната и још по њима роваре лоши дани попут тешке инфекције. Њиве су као изрешетане далеком и блиском, а мученичком прошлошћу и често пусте и необрађене, запарложене, остављене да труну са надом, ситном као семенка

жита, да ће једнога дана повратити стару славу најродније земље на свету.

Ономадне, у импрефекту још, кад се Вук Стефановић Караџић запутио за Беч да се састане са Јернејом Копитарем, месецима је банатска земља била поплављена те је и он одложио своје путошества које ће свој епилог добити у првим српским речницима, писменицама и песнарицама. Дунав и Тиса су надлазили, а одводних канала није било и та мочварна земља, летима господњим потом, као симбол вечне борбе човека и природе, пунила је амбаре житом, а паоре јадом са водом и без ње лети, кад влада скоро тропска суша. Уместо орхидеја на том, мочварном тлу су кренуле да ничу житне, непрегледне таписерије невештог бода, а ипак једноставне, сељачке лепоте. Сунце и даље лети беспштедно пржи, а мит о житу је одавно прохујао са вихорима.

Када би се коњ крај ораница испрекиданих дивљим ливадама некада надигао у бржи кас, стари би му паор довикнуо: „Та ид' у очин...“, али онако некако, као тепајући, те и сама псовка делује као душа, домаћег, распуклог, руменог хлеба и чаше сировог млека. Коњ надмено зарже, а паор опет довикне: „Не лаје кера ради села, него себе ради.“

Још увек тим сликама Александар Попов, звани Саша, храни своју гладну и неутољиву чежњу за свим што је некад било, светом којој неповратно изумири.

Кроз фиранге и пендере још понекад провире старе фрајле.

„Бири-бири-бирке“, неко дозива гуске, деца вриште у вртоглавом бегу од љутих гусана, а петлови голошијани се кочопере по авлијама. Ту су и куће на лакат, шпацир у вечерњи сутон и цигански пос'о „тандара-мандара“, на брзину склопљен договор: купљен или продат коњ.

Тај свет још живи у његовој подсвести и извире из ње попут лаве кад се усталасају ти мисаони и емоционални вулкани на путевима Баната, а у служби таксисте, вечног луталице... Изван мисли, пак, тече неки нови, врли свет са све мање клинаца... и ниједним на коњу.

Саша је поново осмотрио госпођу Клару. Није се дуго задржао у овом летњиковцу са повраћеним сјајем, ћутала је... само је позледила унутрашње ране, а није нашла мир. Све је превише подсећало на онај раскошни крајолик, отиснут на старинским фотографијама. Ипак, то су неки други људи, неко ново време, неке нове кулисе за старе људске трагикомичне новеле што се пишу срцем.

Panta rei ...

Имала је још једну жељу, кад су се отиснули у рикверцну аутостраду ка Београду.

У Кикинди, код иконописца Сандре Станковић, чекала ју је једна чудна икона. Иако Јеврејка, она се дивила византијској уметности и ортодоксној иконографији. У једином православном храму у Јоханесбургу, цркви Светог Томе, архимандрит Пантелејмон желео је да једном необичном иконом отвори пут ка разумевању међу људима, насупрот мржњи и игноранцији. И ту је почело чудесно путовање једне иконе из Велике Кекенде за Јужну Африку.

Поред парохијана Срба, у цркву су, ради молитве и причешћа, долазили и људи црне пути. Бројни белци нису желели да се причесте после Црнаца, плашећи се тропских болести и инфекција. Из тог разлога се отац Пантелејмон обратио Сандри Станковић да наслика, по угледу на православне иконе, једног црнца светитеља, да би та икона приближила људе, повезала их својом поруком и разбила предрасуде. У свакој икони садржана је идеја о духовном преображају човека. Како то кажу Свети оци, икона је прозор у вечност... у духовна пространства.

То је прича о путовању иконе Светог Мојсија Мурина, путовању љубави, вере и наде, нека друга прича која свој почетак веже за повратак госпође Кларе Шулхоф у Јужну Африку. Ни тамо више поглавице не ударају у там-там у трансу ритуалних плесова црно-путих голих урођеница, апартхеид је оставио своје трагове дубоко у људима, али ипак ишчежавају, ожиљци бледе, апокалитично прети тзв. *day zero* када више неће бити ни капи воде... једне једине... а лешеви ће, као после куге, прекрити један континент.

Сафари је сада ствар реномеа и нотабилитета, то је безглаво јурцање циповима по динама, док око њих зверски кидају ловину, божанствени и застрашујући лавови, слоновии се грешно посипају водом по прокључалом и узаврелом, сувом ваздуху, нилски коњи се преврћу бестијално у блатним водама, жирафе брсте акацију, а црни носорози се залећу у ципове док се Земља и даље, унаточ свим чудима или захваљујући њима, обрће око себе и Сунца...

Једна усамљена фигура стајала је непомично, загледана у седмо небо, испред аеродрома *Никола Тесла*. Александар Попов је ротирао у мислима изнова заживеле слике своје обећане земље: за великим дрвеним столом усред славског Оченаша и распаљене воштанице и у пламену мирис смирне, Светог Игњатија на позлаћеној икони од прастаре липе, а у вишегласју с њима и великогоспојинске и никољданске панађуре, изрезбарени иконостас у Владичанском двору у Вршцу и чудну библиотеку на дописницама Васка Попе, *Слободно лииће*, своје прво пилотирање у том граду под кулом, свој први шамар са оцртаном очевом шаком кад је разбио избрушени сатљик вина, молитву пред очеву смрт у малој болничкој капели, хармоникашке оркестре у основној школи, туђинске барјаке из уџбеника историје, крваве регименте, босоногу дечју булументу пред сладоледом на дочење и бозом крај радње првог посластичара у вароши, приче о најбољем татином пријатељу, старом шустеру, стрељаном тик испред пенџера његове дечје собе, чађави котао са врелим мађарским гулашем на даћи, помену другарима, Банаћанима, закланим опет у грађанском рату деведесетих, док су се страшне сени опет цуњале кроз балканске вијалете као пацови кроз канализацију, поскочице и сватовске песме и чардаш и тотске полке, свету недељу и свечано јутрење, разбијене у срч и стаклени крах бокале са литрама киселе и белог вина, тзв. гемишта или шприцер од сода-воде и розе вина на испраћају за ЈНА у локалној биртији, клонуле бећаре у повлачењу пред надолазећим ритмовима хип хопа из црначких квартова Бронкса, сузу мајчину, косу девојачку у споменару, рузмарин на реверу и пијанство након развода, сву галопирајућу младост што је неповратно

отпутовала на коњима у плусквамперфекат и банатску антику и ничег му више није жао, сем тих топлих, ждребичиних очију што су плакале као човек кад јој је угинуло ждребе...

Ушао је у блистави ауди и окренуо кључ у брави, остављајући све слике из бирземана за собом, а заједривши асфалтом док су се точкови вртели сулудо брзо, попут уробороса, митске змије која једе свој реп... круг је вечан... и ауто-пут.

Милан Тодоровић

СУСПРЕТ СА МОРИСОНОМ

Нисам био један од оних који су га познавали док је живео у Америци. Ја сам га срео једне вечери у Паризу, неколико дана пре него што је нестао одавде, нестао у самога себе. Претходне године, као и Џим, провео сам у Лос Анђелесу. Имао сам вилу са базеном, дружио се са уметницима, а бавио се адвокатуром. Посла је било и више него што сам могао да замислим, новца такође, као и журки које сам једном месечно правио у свом дворишту на брдима изнад Холивуда. Канцеларија ми је била на спрату, потпуно другачија у односу на овај таван у којем сада тражим себе и живот свој у Паризу. Моја кућа у Холивуду била је продужено коначиште за старе пријатеље из њујоршког предграђа у којем смо одрасли. Живели смо као једна породица. Одрасли смо заједно, учествовали у свим догодовштинама које прате клинце из радничке класе, одлазили у биоскопе и јели сладолед, бежали са часова и одлазили на реку да правимо склоништа и маштамо о будућности. Цепарац смо трошили на флипере, билијар и понеко пиво, слушали смо исту музику, гледали исте филмове и читали исте књиге. Ја сам онда наставио са студијама права и тада смо се некако разишли, свако је кренуо својим путем. Неко је остао да помаже родитељима, кренуо одмах да ради, неко наставио студије у иностранству или на сасвим другом крају земље, неко је почео да се бави рекетирањем и криминалом. Сећам се да смо једном отишли најдаље од куће и испод једног моста гледали обрачун банди. Тај човек је био везан, морао је да клекне и пуцано му је у уста. Онда је бачен у живи бетон на градилишту поред и ту остављен да буде део темеља нове зграде. Заклели смо се да никоме о томе нећемо говорити и нисмо. Ето, до овог тренутка. Дакле, крајем шездесетих година често су ме посећивали пријатељи из детињства. Водио сам их од најзабаченијих рупа до најатрактивнијих локала. Будили би се у подне, док сам ја примао клијенте на спрату, и спремали доручак и кафу. Неко би цео дан провео на базену, заваљен у душеку, неко одлазио да гледа кастинге холивудске б-продукције, неко ишао у барове којих је било на сваком кораку, неко спремао испите, неко се возио по граду и пратио дешавања. Често смо одлазили на мање познате свирке и слушали гаражне бендове. Тих дана је цветао хипи покрет, настајали неки сасвим нови жанрови контракултуре, рокенрол пробијао кроз све пукотине друштва и деловало је да бунтовништво те генерације ништа не може зауставити. Последице рата

у Вијетнаму. Једне вечери смо отишли на Бродвеј и гледали нешто што никада раније нисмо имали прилике да видимо, представу која је некима можда и променила живот. Да, била је то Коса. Нови бендови су се рађали, нови гласови једне нове епохе. Индустрија спектакла и површне забаве била је потискивана, док је дух побуне растао из дана у дан и у ваздуху се осећало, на сваком кораку, да се нешто ново мора догодити, нико није био сигуран шта ће се то десити, али сви су знали да нешто хоће. Вашари, демонстрације, немири, протести и шетње бораца за права Црнаца, афера са Никсоном, синтетичке дроге у парковима и на продуженим пикницима и много шта друго. Пламен нових мисли, огањ нових идеја, позив на непристајање и непоковање, позив на деловање и ангажман. Тих година, Дорси су се пробијали на врхове топ-листи, а Морисон је важио за песника-шамана и вођу тог новог бенда који је био другачији од свих других. Поезија је била другачија, онеобичена, мистична, онирична, звук на оргуљама и соло деонице Манзарека биле су опомињуће и узнемирујуће и деловало је да ће ускоро бити објављена нека нова истина, нека нова стварност. За Морисона се говорило да је после студија спавао на крову неке куће током топлих летњих месеци и дане проводио на плажи или пишући авангардну поезију. Завршио је филмску режију на Калифорнијском колеџу, али непрестано је био у дослуху са Блејковом и Рембоовом поезијом. Сећам се да сам, када сам читао његове песме, помислио како је ово истински блуз, који би савршено могао да постоји и без музике. Џим је певао храпавим баритоном, потпуно предан оностраном, у експресионистичком маниру, склон експресима и провокацији, али способан да се врати у тренутак у којем се нашао. Шаман Западне обале, многим је причао једно од првих својих сећања, када је поред пута гледао Индијанце како умиру у саобраћајној несрећи и како је тада видео да дух једног улази у њега и одређује му судбину. Краљ Гуштера, како је умео да каже за себе, настављао је тамо где су Вилијам и Артур стали, у необичном замаху креације. Трошио се у тој мери да је постајао аутодеструктиван и није успевао да пронађе границе у потрази за симболима и новом истином. Чезнуо је за дивљином, ван холивудске позорнице, али увек се враћао граду, као да је одлазак био једини модел трајања у којем је могао да ствара. Тражење новог, преиспитивање старог, узлет духа, непрекидни лет. Сећам се да сам са одушевљењем читао његове интервјуе у којима је говорио на врло занимљив начин о значају литературе и театра, о томе шта хоће да постигне и шта све мора учинити како би пронашао оно што је мислио да тражи. Смисао за игру. Медијске манипулације. Траже-

ње жртве. Ритуално трагање за чистом поезијом, ослобођеном ограничености језика. Слање поруке и остајање на ногама. Давање све своје снаге, а да се заузврат не добије готово ништа, осим неке врсте објаве. Потрага за искупљењем и поверењем. Драма у једном чину, акту искрености. Филм са неограниченим бројем седишта и прејаким звуком, са сликама у халуциногеним бојама, које излазе са екрана и пливају по поду дворане, пењући се уз седишта. Потпуна осећајност. Друга страна аплауза и сусрети са смрћу у просторима креације. Дешавање иза завесе у хистрионској подвојености. Клањање Дионису и потреба за паганском гозбом, потреба за учествовањем у свечаној вечности. Лелујавост психоделичних стихова и продирање у заумно. Пуцање балона и подизање звекетавих чаша. Наздрављање животу. Умерени напор као код Микеланђеловог Давида. Лежерност док се кормилари „кристалним бродом” у омамљујућим водама калифорнијских таласа. Неон и довикивања. Топле ноћи и шуштање палми, силазак до океана, примордијални одлазак. Постављање тотема и атавистички принцип. Индијанска, чаробна харизма. Магичан склоп. Паљење ватре на плажи и пролеће које црпи снагу из свих живих створова, процес обнављања. Инкантација. Постиђеност шармом и повлачење у себе. Изазивање других. Неспоразуми. Оптужбе. Деликти. Разочарења. Атмосфера Артоа, Бекета и Брехта, амбијент новог Одеона, променада сусрета и цезерских ескапада. Метанаративни поступци. Метафоре времена. Спајање и разбијање уз прасак, уз тријумф. Ватромет вавилонских химни. Трансверзалне ритмова. Вијугаве вертикале, као ДНК, као кружно степениште ка шестоугаоним библиотекама. Као када се човек сретне са самим собом. Блејков шти-мунг окултног и Рембоове каденце могућег. Као неко ко стоји пред вратима која се полако отварају. Као неко ко у исто време не очекује ништа, а следећег тренутка тражи све. Као неко ко даје све од себе, па у једном тренутку да и више, али не зна да после можда нема назад. Атоналне исповести. Молитве које то нису. Пожари ризика и киша обзира. Нове вредности, еволуција свести. Визија Роберта Џонсона на раскршћу са гитаром окаченом о раме како стоји пред ђаволом. Блејкове илустрације на маргинама хипертекстова. Рембоове слутње и насушна потреба за бекством, за одласком, за спашавањем душе. Требало је покуцати на нова врата, проћи кроз Тријумфалну капију слободно и покушати са новим животом, посветити се чистој слободи, само писању поезије. Џиму је било доста свега, одселио се у Париз и хтео да се посвети занату писца. Ја сам за то време имао исувише лоших улагања и превише поверења у финансијске саветнике. Неколико лоших потеза било

је довољно да останем без живота какав сам имао у Лос Анђелесу и да донесем одлуку да одем у Париз, у покушају да постанем писац. Изнајмио сам овај таван који је пун старудија, али баш због тога и некако романтичан. Нису успели потпуно да ми разбију мит о симпатичном губитнику који поново стаје на ноге, тражећи своју слободу. Тако сам једне ноћи изашао у шетњу и налетео на човека који је личио на Џима. Нигде никога није било, јер је сат времена пре тога стала киша. Нас двојица смо, изгледа, једини били довољно немирни да не издржимо седење у соби и да потражимо материјал за нове текстове, изашавши међу људе. Забацио је кожну јакну преко рамена, дугокос и брадат и припаљивао цигарету. Прошао сам поред њега и видео да је то он. Зато сам се после неколико дана и изненадио када сам чуо вест о смрти. Деловао ми је некако смирено, помирено.

Имао сам осећај да сањам. Не, имао сам осећај да сам се пробудио.

Јованка Ситојчиновић Николић

ИЗА ОГЛЕДАЛА

Отвара улазна врата на кући, носећи најлонске кесе пуне намирница, које је купио у оближњем тржном центру. Испод његове лијеве руке, док лактом покушава да затвори врата, провлачи се млађа унука и виче:

– Бако Надо, заборавила сам рукавице, правим Сњешка Бијелића и много ми је хладно. – Подиже у вис своје помало натечене црвене руке. – Имаш ли ти неке своје да ми даш?

– Да имам, оне плетене, вунене, али су превелике за твоје прстиће!

– Јупииии..! Оне су ми баш слатке! Понеси и двије гумице које стављаш на тегле са зимницом, да их навучем на рукавице и тако стегнем да не спадају.

Док је њена бака Нада, односно његова супруга, отишла да их донесе из собе, он се попео на врх посљедње степенице уносећи на ципелама снијег, који се лагано отапао, а чвршћи комадићи који су испадали из рипни на ђоновима, били су веома интересантног облика и спорије су се отапали, па су по браон степеницима личили на лавиринт из којег се тешко назире излаз. Не проговарајући ни ријечи, пружио је супрузи кесе са намирницама. Она такође не проговара; додаје унуци рукавице и узима кесе. Напољу је снијег дубљи од пола метра. Унуке су у скијашким одијелима, бацају се и ваљају по сњажним брдашцима, сликајући се у цјелцу у различитим позама, час на леђима и рукама уз тијело, час с рукама издуженим поред главе, час са раширеним и ногама и рукама и тако удомљене радосним поклицима озвучише околину. Онда устану поправљајући и дотјерујући свој отисак у снијегу прозеблним рукама као дотијето скулптуру. Иза слика у снијегу назире се Сњешко Бијелић.

Бака храмљући улази у собу са сузама у очима. При сваком новом кораку у десној нози, тачније у куку, јавља јој се јак бол. Има заказану операцију кука, коју по други пут одлаже плашећи се тромба, али страха никако да се ослободи.

Чује унуке како одлазе са санкама на пут иза куће и спуштају се низ брдашце уз весела довикивања са дјецом која пристижу такође са санкама. Отвара балконска врата, излази у кућним папучама, придржавајући се за ограду. Одозго, са другог спрата, гледа отиске у снијегу својих унука. На тренутак застаде, помало се уплаши и зачуди, помоли се Богу и крену назад, размишљајући како

задња и понајвећа слика у снијегу личи на гроб. Чак јој се указа и крст... Обузе је вртоглавица.

– Као да је за мене ископан – тихо рече за себе, учинивши јој се да испод бјелине снијега продире сунце и освјетљава дубоку црну рупу. Ум јој се одједном помути, заталаса се разглобљена тишина. Од страха затвори очи. Под капцима се смјењују лица дјецe, унука, комшија, пријатеља и непријатеља, чак и напуштени мачићи и кучићи којима је свакодневно кришом са балкона дотурала храну. Као да се опрашта од свих. Чврсто се држећи за ограду једва ће чујним гласом:

– Нико ме не дугујем ништа... Једино ми је жао када моји отворе собна врата и виде како лежим непомично, што више неће успјети усправити ни једну моју унурашњу ријеч. Смрт је превара. Најобичнија превара. Тешко ће јој повјеровати. Свијет је живот смрти. Опасност живота. Притиснут наивностима многих, па и мојом. Да сам мало млађа, пронашла бих лијек за посљедњи минут живота. Тамо иза огледала. Иза којих расте страх од властитог виђења у његовој дубини. Моје име сада је бол. Али нека, свикнуће...

Почела је од узбуђења убрзано и отежано да дише. Све су се више згушњавали размаци удисаја, палиле и гасиле свјетиљке свијета под капцима. Преврнула се преко балконског прага с црним снијегом у недрима у дане којих више у њеном животу нема.

Са пута иза куће, који се цаклио, допирала је дјечја цика и вика, док су вукли санке по клизавом путу, на стартно мјесто, час падајући час устајући, у сусрет времену без сазнања да ће се једнога дана десити чудо.

ТРЕНУТАК

Кад је излазио из градског аутобуса у унутрашњем ретровизору окренутом возачу, оставио је одраз свога набораног, издуженог кошчатог лица, са црним ужагреним и видљиво узнемираним зјеницама.

Возача аутобуса, који је наставио даље на уобичајеној релацији од железничке станице, преко Славије до Коларца, није напустио лик запажен у ретровизору. Као да се слика његовог узнемиреног погледа укочила у возачевом.

Вода која је у млазу из фонтане на Славији уз музику јурила у висине, при највећем успону, враћала се одакле је шикнула, здружена у мноштво капи личила је на прави водопад. Питао се да ли заиста тако настају водопади, без ослонца, или су то свевидеће очи

које га засљепљују, док рукама пруженим по волану аутобуса вози самог себе, као јединог свједока унезвијереног човјека који му је био најближи у тренутку ишчекивања станице на којој ће да напусти аутобус.

На посљедњем сједишту жена је узнемирено претурала по торби тражећи новчаник.

ИЗНЕНАДНИ СУСПРЕТ

Изненада на улици, док журим да се видим с пријатељицом у кафеу *Sity*, сусретом новинара С.

– Па гдје си, човјече? Да ли си уопште у овом граду откада си отишао у пензију? Видјела сам твоју супругу прије неки дан, рекавши јој да те поздрави.

– Знам, рекла ми је. И она је сада са пријатељицом у истом кафеу. Ако је видиш, опет ме по њој поздрави!

Осмијехнух се и наставих пут кафеа преко пјешачког прелаза на другу страну улице. У непосредној близини је семафор. Већ видим новинареву супругу, која је на супротној страни. Пали се зелено свјетло и она, а за њом и једна омања, пуначка, жена кренуше... Код фотографске радње „Фото Чедо“, непосредно уз семафор, маше јој пријатељица Сека. Истовремено, из супротног правца, јури сиви аутомобил. Мислим да је пасат, пролази кроз црвено свјетло... Кочи... Сека је успјела у посљедњем моменту своју пријатељицу да повуче ка тротоару. Плакале су једна другој у загрљају, вјерујући да су само неком Божјом промисли остале неповријеђене.

Испод точкава аутомобила лежало је непомично тијело непознате, омање, пуначке жене. Крв је у поточићима отицала низ улицу.

Помислила сам како свако има право на живот, али нема исту судбину. Изгледа да тако мора бити.

Иван Ликар

ТРИ СЛИКЕ

Министарство културе

Кловнови тирче у круи. На улазу у Министарство шетљају се једнорози.

РАДОЗНАЛА ПОСЕТИТЕЉКА: Је л' се овде продаје зејтин?

КЛОВН 1 (тврди на маленом аутомобилу): Не, али у току је нека дебата.

КЛОВН 2 (скаче у заглавени обруч): Да питамо ове једнороге?

Министарство просвете

Полуоле стварлеће јуре унаоколо. Бази се спремају да загледа Министарство. Јелена Карлеуша држи предавање.

ПРОФЕСОРКА 1: Уживала сам у часу.

ПРОФЕСОРКА 2: Ма знам.

Професорка 1 луги Професорку 2 „Аном Карењином“ по глави.

ПРОФЕСОРКА 2: Шта ти је? Видиш да гледам оглас за народну кухињу.

ПРОФЕСОРКА 1: Ево иде министар.

ПРОФЕСОРКА 2: Вероватно је дошао да чује предавање Јелене Карлеуше.

МИНИСТАР (сам собом): Све неки нерадници и лезилебовићи. Уф... ала сам се уморио. Прилеће.

ПРОФЕСОРКА 1: Види, одмара се.

ПРОФЕСОРКА 2: И ред је да се мало одмори.

ПРОФЕСОРКА 1: Шта лупеташ? Од чега да се одмори?

Једнорози се шетљају и љушкају министра. Кад се он промешкољи у сну, они прећашено побеђу.

Министарство здравља

Џоан Колинс леће интимице и леда у флафон.

БЛЕЈК КАРИНГТОН: Треба да се заведе ред (попије из флаше).

НАДА (МАЦУРА): Мени се чини да је ред заведен.

АЛЕКСИС: Блејк, Блејк, да си мене питао не би се оженио том Надом (Мацуром), па сад немам избора него да вам заприжим чорбу.

Део флафона јој се сруши на главу. Све је допирало. Али срећом Блејк и Нада (Мацура) зову Хијину помоћ.

АЛЕКСИС: Дабогда цркла!

Однекуд бане и Крисџил коју нико не љрејознаје јер се ујојила 150 кила.

КРИСТЛ: Блејк, шта се овде дешава и шта ће Алексис на поду?

АЛЕКСИС (*злобно*): Пораћам се, Блејк је отац!

Крисџил љада у несвесџил.

БЛЕЈК (*љоџејне из флаше*): Можда би требало да одржимо неки панел?

НАДА (МАЦУРА): Уф, ала сам се уморила... (*вади ојледалце и љо-љравља шминку*). У 13.25 су ме звали у Дом војске на отварање изложбе Истакнутог уметника; у 16.45 идем на промоцију козметичких препарата *Ревлон*; у 19.55 имам заказану чајанку код ЊКВ Престононаследника.

БЛЕЈК: Где је та хитна помоћ? Алексис је на издисају.

НАДА (МАЦУРА): Ма та може волу реп да ишчупа. Зато је најбоље да заувек наступи...

КРАЈ

А са крајем исџовремено љада и вечни мрак.

АРИСТОТЕЛОВ ДУРБИН

Вера Хорваџић

БИТИ НИЧИЈИ ДА БИ ПРИПАДАО СВИМА

Тринаестог јула 2019, у Маријинској болници у Санкт Петербургу, у својој 84. години умро је Виктор Соснора, један од најпознатијих и најуважаванијих песника не само у Русији, него и у свету. Последњи од оних који су савременике повезивали са великом руском литературом – од *Слова о њоходу Ијоровом* до краја XX века. Био је – и остаће у сећању – самосвојан и самозатајан, повучен и усред јавних наступа, изнад и изван свеколиких плаката и програма, шездесетник, освајач нових простора језика, чувар његове ризнице од насилних интервенција, бранилац од наноса које су бурна времена његовог земног битисања неминовно носила собом.

Као песник особеног сензибилитета и музикалности и као ерудита – владалац дослуђених знања које је на оригиналан начин упрезао у стих, пленио је читалачку публику чак и онда када можда није био до краја прочитан и схваћен. Око њега се врло рано створио круг следбеника и поштовалаца, посебно међу слушатељством које је имало предност и задовољство да непосредно присуствује говорењу поезије у чувеном, сосноријанском, маниру. Сви који су песников, како су га називали, „орлињи кликтај“ слушали уживо, било да је наступао у Русији, Америци, Немачкој, Француској, или код нас, у Србији, имали су доживљај пуног бокорења поезије и утисак да песник своје стихове разлистава на значењске и интонативне равни, на сазвучја и асоцијативне низове који су при читању могли остати незапажени. И мени је, као преводиоцу његових песама, а потом и књиге поезије *Поврајшак мору* (издање београдске *Paideia-e*, 2001) поред разговора, много значио сусрет са Соснором као песником-извођачем сопствене поезије. Да ствар буде још сложенија и невероватнија, не треба изгубити из вида чињеницу да је то мелодијско богатство стиха које је његово стваралаштво чинило толико специфичним, деценијама настајало у условима прогресивног и неопозивог губитка слуха. Али, парадоксално или не, као да је управо та његова звучна „camera obscura“ била место чувања аутентичне мелодије руског језика, ковница најнеочекиванијих језичких амалгама, из које су праштале алитерације и асонанце, рабале се реминисценције на руски еп, али се и стварао сопствени – од лично проживљене историје...

А она је такође била невероватна. Рођен у Алупки, на Криму, у породици циркуских акробата, која се преселила у Лењинград, будући песник, тада још дечак, преживео је страшно време бло-

каде, а одмах после ње и дане немачке окупације на југу Русије. Преживео је и нељудски ужасне дане глади („Имао сам пет година а мајка ме је држала на длану“!) и сцене рата, као што је одвођење у Гестапо (!), немачко заробљеништво и присуствовање стрељању партизанског одреда које му се дешавало пред очима. Из Великог рата изишао је као „син пука“. Преживео је и постао принц авангарде, тајанствена фигура дантеовског профила и интровертног смешка. Онај који ће нас у својим позним годинама опоменути да је боље „говорити не о поезији, него о поетици“. Поезија је сувише широко коришћен термин, поезија је све – и природа, и утисци, и љубав, и снови, и јава, и брзина, и сунце, и тама – може се набрајати без краја, и словесност, и одсуство говора. Преживео је, дакле, и постао песник.

Прве стихове написао је са шеснаест година; писао је не само на руском, него и на украјинском и пољском, на језицима са којима је долазио у додир боравећи у Љвову, где је завршио средњу школу. Писао је ватрено и много, али, нажалост, може се само претпоставити шта је био садржај „три кубна метра стваралаштва, или три сандука“ које је – ваљда стога што је, како је сам признао, у њему „вазда живела жудња за самоспаљивањем“ – предао ватри.

Шира јавност сазнала је за име Виктора Сосноре захваљујући великом научнику Дмитрију Лихачову. Руски академик је 1969, у предговору за Соснорину песничку збирку *Јахачи*, усхићено приметио да је та књига срушила све историјске шаблоне. А Соснора је у својим *Јахачима* певао о средњовековној Руси(ји) на начин до тада невиђен у поезији. Пошло му је за руком да у свом сажетом стиху сједини авангарду и староруску књижевност и да у тај спој угради ироничне коментаре. А његове варијације на тему *Слова о њиховој Ииоровом* нису оставиле равнодушним ни књижевне ни научне кругове.

Песничкој слави Виктора Сосноре знатно је допринела и Љиља Брик, муза Мајаковског. Мада готово пола века старија од њега, увек му се обраћала са поштовањем: „Драги Викторе Александровичу! Ви сте запањујући песник, никоме налик“. Управо захваљујући везама Љиље Брик Соснора постаје познат и изван граница Совјетског Савеза и тада почињу његова путовања и светска популарност, која га се, истини за вољу, готово није дотицала, нити га је изменила као личност. У Русији, којој се увек враћао као јединој средини у којој је његов гениј могао да обитава, посебно су га обожавали млади – за семинарима које је водио на скуповима младих писаца, увек је била права јагма. Соснорина популарност је опстала и онда када су сви остали „шездесетници“ који су своје-

времено пунили тргове, пали у заборав. Његове књиге, чак и када су својевремено биле цензурисане и издаване у скраћеним верзијама, увек су представљале догађај. Упркос околностима, о дисидентству је имао своје мишљење. Кад га је једном приликом неко од младежи горљиво упитао зашто није остао у иностранству, готово да се брецнуо: – Шта, је л' вам тамо медом намазано?! Многима ове речи тек данас постају јасније. Никада није било ниједног геста који би Соснору-човека учинио неравносушним Соснори-уметнику, песнику који је гледао кроз време као риба кроз воду.

Прва његова књига, за коју је предговор написао Асејев, звала се *Јануарски љусак*, а последња – *Мојиви Теџинада. Енеада*. Између њих је читав низ поетских и прозних дела: *Тријихих, Кристал, Повраћају мору, Ремонти мора, Куда си ишао? и иде је окно?, Стихова више неће бити, Флаутиа и прозаизми, Враћа се зајиварају, Последњи мећак, Лејтећи Холанђанин, Господари и судбине, Кула, Дан звери* и друге. Један од његових следбеника и верних пратилаца, Вјачеслав Овсјаников, написао је књигу *Шећње са Соснором* у којој се налазе беседе и драгоцени дневник живота и рада великог ствараоца. Награде, велике и значајне, почеле су да му стижу са почетком трећег миленијума – „Северна Палмира“, „Андреј Бели“, „Аполон Григорјев“, „Давид Бурљук“ ...

У јавности се последњи пут појавио као почасни гост фестивала „Мостови Петербурга“. Није наступао, само је својим присуством увеличао скуп. Познат као врло строг према себи, Соснора је пре десетак година написао: „Песама више неће бити. Још ни један песник који држи до себе није написао ни ретка после седамдесете.“

Председник Удружења књижевника Петербурга, Валериј Попов, изјавио је да Виктора Соснору сматра највеличанственијим песником последњих деценија. „Соснора је био песник на куб. Изражавао се звуцима. Били су довољни да изрази огромну гаму осећања која је могао да пренесе само он. То је био песник лишен сувишног. Није га занимала политика ни књижевне интриге, живео је у свету звукова, а притом био сјајан човек. Песме су ми биле истински ауторске, генијалне. И презиме му је чудесно – Соснора. Шта је то? Нешто задивљујуће. Он је био изванредан дар од Бога, волећемо га увек.“ А његов поштовалац Сергеј Соловјов изразио је губитак овог великог човека следећим речима: „Згасла је бела ноћ руске поезије.“ Можда би, као код Кандинског, после ових речи требало да завлада само тишина.

Виктор Соснора

Подари ми још десет година,
десет година,
али у степи,
али у седлу.

Подари ми још десет књига,
и перо,
али бичем
али ошине.

Подари ми још десет вратова,
десет вратова
и десет ножева.

Срежеш први врат – ја све жив,
срежеш пети врат – ја све жив,
само да се кишом освежим,

а десети срежеш –
мртав.

Не поклањај оживљујућу воду
или брзопалећа Сунца, –
само извор,
и септембар,
и шаку
непроменљивог сунца.
И то је све.

Радомир Живојић

ПРИСТИЖУ МЛАДИ ПЕСНИЦИ

(Јулија Марјановић Јовичић, *Сујира долази данас*, Алма, Београд, 2017)

Ово је Јулијина друга књига песама за децу и „младе (духом)“, тј. и одрасле, као што је и прва била насловљена. Обе збирке потврђују опредељење да се у поезији може наћи спас за душу, за емоције, али и мисли. Виктор Иго, претежно прозаист, с правом је давно запазио да и „најмања лирска песма садржи неку филозофију“, пишчево схватање света и живота (непоновљив угао посматрања) и са заносом песник наставља да певајући размишља и размишљајући пева обогаћујући визију света. Бављење поезијом човека чини срећним, али истина је да само добар човек може бити песник. Јулија уметнички потврђује ове тезе и овом другом збирком племените поезије.

Ова друга књига песама несумњиво потврђује тихо песничко сазревање (гостација), лакоћу израза, усклађене мисли и емоције, све бољи класичан стих с римом, али понекад и несагласну дужину стиха. Песникиња је опредељена за класичан стих с римом оправдано. Поезија се не чита у себи. Поезија се изговара (рецитује, декламује, интерпретира, тумачи...) на ритмичкој основи, с интонације се даје у чврстој вези с ритмом (делимично се ово може остварити и у модерној поезији коришћењем психолошких пауза). Ова начела се огледају у програмској песни *Радоси живоју*:

*Није лако, а знамо како,
На свеј долазе и ње како,
Уз љубав и давање себе,
Стижу нам часио...слајке мале бебе.*

Тематски су песме разврстане у три циклуса: *Радоси живоју*, *У мислима лућам* и *Одисеја душе*. Циклуси су готово с подједнаким бројем песама и нема мотивских понављања. У првом циклусу: *Празнични дан* је романтична, идилична слика среће, ...ЦИЈА је иронична песма о небризи о језику, о претераној употреби страних речи (врло духовито), *Беба Лука* је дечја исповест с фоностилемима, *Безобразни анђео* је контраст ђаволу, *Само за Софију* је љубавна песма, *Чим йорасиџем* је песма животног оптимизма, *Треће стиње* је порука да је живот тиховање, а има и неколико хуморних песама. У

другом циклусу су претежно рефлексивне песме: *У мислима лућам, Мислим..., Коров, Није нејо, Полићика, Оћућење, Астїро живої, Слућим...* У трећем циклусу доминирају емотивне песме: *Стїхови моје душе, Твоје и моје, Кајање, Туја, Аїсурд живљења...* Готово све песме у себи садрже контраст, на пример, као у песми *Нишћа то није*:

*Знам да вриснем, а онда занемим
Пожелим да ударим ал' руку укочим,
Побледим, ућирнем, зној ми лије...
Удахнем, ња њомислим... НИШТА ТО НИЈЕ!*

*Видим а не іледам, чујем а не слушам
Љубав ми душу ћїоїи и іреје,
Оћїїаїћим часно, срце іласно бије
Зажмурим и сеїћим се... НИШТА ТО НИЈЕ!*

Ово је збирка субјективне лирске поезије, исповест душе, поезија о љубави као идеалу и немиру (преовлађује прво лице презента). Ако се упореди са првом књигом песама, у овој је видан напредак и у техничком смислу организације стиха, као и извесна слобода кад треба одступити од усиљеног римовања и метрике стиха.

Младим песницима, нарочито почетницима, потребна је разложна подршка критичара, посебно кад још није искристалисано уверење у сопствене уметничке способности. За Јулију Марјановић може се рећи да је превазишла успешно ову фазу (амо-тамо), да је оригинална у тематском и језичко-стилском поступку. Истина је да се песник рађа, али све док ствара – обогаћује своје умеће и знање уважавајући и искуства других, славних песника из прошлости и садашњости. Јулији Марјановић, очигледно, следи лепа будућност.

Марија Волић

ПОГЛЕДАЈ СВОЈУ СЕНКУ – КАО ДА ЈЕ ДОБИЛА КРИЛА

(Мотив лептира у делима *Пољубац лейишира* Џејмса Лајона, *После деведесет и једина* Милована Глишића и *Вампир Панћелија* Данице Марковић)

„Чаура је јаје које садржи сав потенцијал бића; лептир који из ње излази је симбол ускрснућа. То је излазак из гроба... То је душа лишена свега телесног.” (Жан Шевалије *Речник симбола*)

Веома су стари први помени вампира у српској књижевности и култури. Као такви, више су, него ма чије друге, део управо наше културе. Табуисана, научно-позитивистички означена као сујеверје, тема вампиризма скрајнута је и до скоро битисала иза маргина формата научне студије или ма каквог подробнијег разматрања. Детаљан и прворазредан извор јесте студија Тихомира Ђорђевића *Вампир и друја бића* у нашем народном веровању и предању из 1953. године. Према истраживањима Тихомира Ђорђевића, најстарији подаци о веровањима у вампире потичу са простора који су припадали Аустријском царству – простора Баната и Далмације, одакле су се потом ширила и на друге просторе – Аустрију, Баварску или Пруску. Ипак, најранији помени вампира датирају из једанаестог века и Несторове хронике, док се у четрнаестом веку у *Законику* српског цара Стефана Душана налази члан двадесет, који гласи: „Кад се деси да се мађиоништвом људи из гробова ваде те сажижу, оно село које би то учинило платиће вражду, а распопиће се поп који би дошао на то.”¹ Никако се не смеју изоставити ни фолклорне забелешке Вука Стефановића Караџића у 19. веку, прикупљене у његовом *Рјечнику*. У *Рјечнику* Вук пише о вукодлаку, дајући му све особине вампира и изједначавајући их као синониме. Поистовећивања вампира и вукодлака држаће се и Тихомир Ђорђевић. За исту појаву „живог мртваца”, вампира или вукодлака, користили су се и следећи називи: вампијер, вапер, бурколак, вукодлак, вук, гробник, громник, тенац, упир, упирина, липир, лампир и многи други.² Први синтетички научни рад у овој области нашег фол-

АРИСТОТЕЛОВ ДУРИН

1 Весна Марјановић, *Предсјаве о вампиру* (Београд: Службени гласник, 2012), 25.

2 У свом делу *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању*, Тихомир Ђорђевић је сакупио и навео велики број термина.

клора и књижевног наслеђа јесте рад Ане Радин *Мойшив вампира у мишиу и књижевности* из 1996. године, који је био њена докторска дисертација.

У српској књижевности вампир се јавља са српском реалистичком приповетком. Парадоксална је његова присутност у епоси реализма, чија је главна одлика верно одражавање стварности, упркос томе што овај мотив потиче из фолклорне фантастике. Због поетичких захтева реализма као књижевног правца, сваки излет у натприродно сматра се „епизодом која треба да забави али којој се не придаје статус истините тврдње.”³ То је уједно и разлог зашто су те епизоде представљене увек једнолично у књижевности. И Ана Радин ће у свом делу *Приче о вампирима* истаћи декоративну сврху прича о вампирима које су се јављале највише у радњи сеоских приповедача и као део уверљивог приказа слике сеоске средине. Приче о вампирима биле су одраз сујеверја јунака – припадника простог и непросвећеног народа. Када је о композицији реч, у реалистичној приповеци прича о вампиру испричана је као прича у причи – где мањи део припада вампиру, а већи оквирној причи. Пратећи приповетке из осамнаестог столећа и приче или романе из двадесетог века, може се уочити неколико разлика у разумевању и представљању вампира. Ана Радин је то лепо закључила: „Док је у традицијској култури дефинисан као демон, у научнопозитивистичкој као сујеверно предубеђење, почетком овог века вампир постаје човек, а у књижевном проседеу средство за моделовање негативних аспеката свега што припада људској делатности.”⁴

Познато је да је веровање у вампире веома старо и да је познато скоро свим народима света. У северној, западној или централној Европи говори се о вукодлаку⁵, док је у јужној и источној употребљена реч вампир. Међутим, мало где се у Европи веровање очувало тако добро као у нас. С тим у вези, предмет нашег интересовања и даљег рада биће искључиво вампир и вампиролошка предања у српској књижевности и њихова уметничка транспозиција, односно ужа, анимистичка анализа мотива лептира у наративима о вампирима.

Сама реч вампир ушла је у европске језике у првој половини осамнаестог века посредством бечких новина *Winerishes Diarium*, које су писале о случају вампиризма на тлу Србије. Тај случај био

3 Марија Шаровић, *Метаморфозе вампира* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008), 26.

4 Марија Шаровић, *Метаморфозе вампира* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008), 77.

5 Назив вукодлак се у северној Европи користи дуго, док је реч вампир ушла у употребу тек од друге половине осамнаестог века.

је Петар Благојевић из села Кисељево, а година 1725. Док је шеснаести и седамнаести век обележио прогон вештица, толерисан од стране власти, осамнаести и деветнаести век са собом носе колективну хистерију у приказивању вампира који уносе немир у народ и против које се и власти боре. Герард Ван Свитен, реформатор универзитета и цензуре и дворски лекар и Марија Терезија изричито су у томе да је реч о заосталости и сујеверју те сузбијају јавне разговоре на ту тему, а обредну праксу упокојавања вампира традиционалним методама кажњавају.

Вук С. Караџић у *Српском рјечнику* записаће: „Вукодлак се зове човјек у кога (по приповијеткама народнијем) послје смрти четрдесет дана уђе некакав ђаволски дух и оживи га (повампири се). По том вукодлак излази ноћу из гроба... са својијем покровом преко рамена и дави људе по кућама и пије крв њихову.”⁶ Управо ова дефиниција представља значајан допринос антрополошкој грађи.

Вампири су, с једне стране, обично и у највећем броју мушкарци, углавном старији, али понекад могу бити и жене и деца. Код Невесиња и Гаука верују да је разлог томе што су вампири углавном мушкарци тај што „женско нема толико прилике да се мјеша у диобу земље те да на кривој души отима туђе.”⁷ С друге стране, вештица је увек жена и она је, могло би се рећи, женски пандан вампиру. У *Рјечнику* Вука Стефановића Караџића стоји: „Вештицом се зове жена која има у себи некакав ђаволски дух, који у сну из ње изиђе и створи се у лептира, у кокош или у ђурку на лети по кућама и једе људе, а особито малу ћецу.” Кључна разлика је у начину демонског деловања: вампир својој жртви испија крв, док вештица једе органе, најрадије срце или цигерицу. По мишљењу В. Чајкановића, лептир је најпознатија, а понекад и једина епифанија вештице, поред ноћних птица. Често се код Јужних Словена среће и назив лептира „вештица”, јер се верује да се њена душа преобраћа у лептира, а понекад и да је лептир само слуга или помоћник вештице који извршава њену вољу. Зато се, у неким крајевима Србије, муче и осакаћују ноћни лептири како би следећег дана препознали вештицу по таквим ранама на телу. Такође, понегде се ноћним лептирима опале крила на ватри, уз речи: „Дођи сутра, да тим дам соли”, па ако би се која сусетка сутра појавила и тражила со, верују да је то она вештица.⁸ У роману *Пољубац лeйџира* писац

6 Тихомир Ђорђевић, *Вампир и други бића у нашем народном веровању и ђредању* (Београд: Српска академија наука, 1953), 8.

7 Исто, 18.

8 Бугари верују да старице које доживе дубоку старост, после смрти претварају у „бледо-црвене лептире – завешерице, који ноћу пију крв малој деци.” Уп. Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији* (Београд: Логос, 2005), 366.

ће Наталији, једном од дванаест вампира, дати моћ преображаја у наранџасто-црног лептира с белим пегама, односно *Vanessa Cardui* или француски *la belle dame*, док код нашег народа он има неколико назива: стричков адмирал, стричковац или лисица. Такође, у истом роману, и остали вампири преузеће облик лептира како би се неприметно настанили на једном усамљеном војвођанском салашу одакле су могли посећивати заборављена места и стицати сазнања о свету у којем битују.

Две су основне концепције на којима почива схватање вампира у књижевности. Према старијој (преанимистичкој) концепцији, вампир представља мртво тело које је оживело и лута ноћу по околини, давећи стоку или људе. У таквом разумевању нагласак је на телесном. Према Чајкановићевом схватању, према овој концепцији, у мртво тело улази какав ђаволски дух и „оживљава“ га. Неупокојени мртац, враћа се на овај свет да чини штету⁹, битујући у простору „између“, два света, ускраћен за уобичајене овоземаљске радости.¹⁰ Он се на овај свет враћа у телу и лику какав је имао за живота (антропоморфност вампира). Друга је млађа (анимистичка) концепција по којој је само душа покојника та која може да се повампири, не и његово тело. Она, притом, може узети различите облике, углавном животињске, а понајпре облик лептира или вука. По овом веровању, из гроба излази само његов дупликат (герм. *fyrgja*) у облику лептира. Предмет даљег разматрања биће млађа, анимистичка концепција схватања вампира, односно преображај душе вампира који делује међу живима у облику лептира.

Ниједна друга животиња нема у српском паганизму тако велики значај као вук и ни са једном не постоји толико јака мистична веза. Чајкановић повезује то са највећим народним Богом у Срба пре хришћанства – Дајбогом, који се описивао и као Хроми Вук или Хроми Даба.¹¹ За Словене се верује да су вучјег порекла¹²; отелотворење Дајбога је такође вук. Посебне забране владају за период такозваних вучјих дана.¹³ То је разлог зашто се вук као мотив и симбол толико очувао у српском фолклору и део је демонолошких предања и прича о вампирима. Млађа, анимистичка концепција,

9 Понекад су вампири представљени како помажу својој породици у обради земљишта или кућним пословима.

10 Отуда и оксиморонски изрази „оживљени леш“ или „живи мртац“.

11 Хромост је стална особина код митолошких јунака, божанстава и демона у једнакој мери.

12 „Оклен ту, вука видио!“, каже се када се два пријатеља сретну или „Роди вучица вука целоме свету на знање, а вучићу на здравље“, када се роди мушко дете. Још је Херодот у V веку п. н. е. писао о претварању Словена у вукове.

13 Ако би се током вучјих дана правила одећа, па покојник био сахрањен у тој одећи, он би се претворио у вукодлака.

дакле, носи са собом подвојеност – односно могућност преображаја вампира. Вампир, тако, добија хуманију ауру.

Симболика преображаја душе вампира у облик лептира

Лептир је добио на значају у многим културама, религијама и духовним традицијама. У културама широм света он се посматра као симбол душе, промене, односно преображаја и наде. Стари Грци и Египћани лептира су сматрали симболом бесмртности душе. Еросова љубавница Психа, чије име значи душа, представљена је као девојка са крилима лептира. У Кини верују да мртва вољена девојка може да дође из гроба као лептир. У древном Мексику лептир обрубљен каменим ножевима је богиња Ицпапалотл – ноћни дух пламених звезда и симбол душе жена које су умрле на порођају. Такође, лептир је један од симбола који наговештава васкрсење, заједно са пужем који спава у гробници. Сав симболизам лептира темељи се на његовим метаморфозама. Најлепше тумачење симболике лептира, односно његовог преображаја истакао је Ханс Бидерман: „То чудо преображаја из троме гусенице, тупе ларве, у нежно лепог лептира, дубоко је дирнуло човека, постало је за њега симбол сопственог душевног преображаја, дало му наду да ће се ослободити своје везаности за земљу и отићи у светлост вечних небеса.”¹⁴ Преображај – чији симбол је лептир – управо је оно на чему је утемељен анимистички концепт веровања у вампире.¹⁵ Душа покојника преображава се у лептира, који је и сам симбол преображаја, васкрсења и бесмртности душе. Опет долазимо до анимистичког схватања, по којем се души покојника приписује нарочит изглед. „Најчешће се замишља као дах или ветар, као прамен магле или сенка, као нека животиња (лептир,¹⁶ мува, птица, змија, гуштер)¹⁷, као искра или као звезда.”¹⁸ Она напушта тело кроз нос или уста.¹⁹ Занимљива је и етимологија речи душа – а то је дах, последњи дах који из уста изађе. Чини се да је, управо из свих тих разлога, лептир на првом месту када је реч о животињама чији

14 Ханс Бидерман, *Речник симбола* (Београд: Плато, 2004), 201.

15 И савремена психоанализа види лептира као симбол преображаја.

16 И код Астека лептир је симбол душе или животног даха који се виноу из уста умирућега.

17 Од других животиња у које се вампир може претварати истакнуте су: на првом месту вук, пас, а у новије време то је и слепи миш, црни петао, мува, птица, гуштер, змија, коњ, магарец, свиња... У срезу бољевачком верују да ће се покојник претворити у животињу која га је прескочила пре укопа.

18 Ана Радин, *Митови вампира у мити и књижевности* (Београд: Просвета, 1996), 29.

19 Отуда у народу израз „Душа му је у носу”.

облик душа може попримити. У литератури, његов симболички потенцијал недовољно је истакнут.²⁰

Лептир се може јавити у три различита момента када говоримо о покојнику и његовој души. Сваки тренутак је другачији и са собом носи и другачије представљање или тумачење. Условно речено, први тренутак у коме се лептир појављује у наративима о вампирима јесте када се душа од тела растаје, односно када покојник умире. Други је веровање у загробни живот, односно повратак вампира – лептира као душе покојника на овај свет. И, на концу, трећи тренутак је пробадање вампира глоговим коцем, када она излеће из уста покојника и указује се као дашак – лептирак. Даље у овом раду ће бити речи о сваком од ових момената понаособ.

Александар Замуровић пише да су ларве „зли духови рђавих и непрописно покопаних покојника, авети, замишљене као страшила или скелети који у сну муче рођаке или плаше кућу у којој су за живота становали.”²¹ У таквом приказивању види се још једна повезаност ларве, односно лептира са нечим што би у потпуности одговарало појави вампира. Тако је у причи *Вампир Пантелија* Данице Марковић вампир долазио својој кући и узнемиравао укућане. Он је с вечери буком узнемиравао укућане, обилазећи око куће на коњу којег не гони нико и смело се супротстављајући предметима који су у борби против вампира приказани као заштитни: тресе kotaо на веригама те испада вода која гаси ватру.²² У овој причи присутан је и мотив снохачества који је код неких словенских народа био заступљен све до краја Другог светског рата. Вампир Пантелија се у сну јавља снахи Иконији како би је гушио и давио. Мотив се препознаје када снаха казује: „Баш татине меке руке, `ватају ме за гушу да ме удаве.”²³ На сличан начин лептири су узнемиравали Стивена у роману *Пољубац лейишра*: „Нешто тешко му је притискало гушу, све док напослетку није почело да му омета дисање. Борио се против тога, покушавао да га подигне, али није могао...”²⁴ Срби и Црногорци верују да зли дух у облику лептира излеће из вештице и слеће на леву страну груди човека који спава те „може да га измучи до смрти.”²⁵

20 Ана Радин у књизи *Митови вампира у миту и књижевности*, када пише о три метаморфозе вампира (човек, животиња и предмет), под животињама не наводи лептира.

21 Александар Замуровић, *Митолошки речник* (Београд: Херес, 1998), 259.

22 Полтергајстом се назива дух који прави буку помицањем предмета.

23 Даница Марковић, „Вампир Пантелија”, *Полијика*, Београд, бр. 6916 (1927), 11.

24 Џејмс Лајон, *Пољубац лейишра* (Београд: Самиздат Б92, 2014), 225.

25 Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији* (Београд: Логос, 2005), 366.

Метаморфозе вампира

Ана Радин истиче три типичне метаморфозе вампира: прва је у човека – у лику који је имао и за живота, с израженијим очњацима, појачаном маљавшћу тела, црвеним лицем... о чему ће бити речи. Друга је преображај у животињу – највише у вука, и трећи је преображавање у предмет – вампир је најчешће описан као надувена мешина пуна крви и служи или као пласт сена или буре што се креће, или пак као пањ што се котрља по путу. У савременим теренским истраживањима овакав појавни вид вампир је најближи приказима (осећама, утварама...) и са њима се често меша.

Како настаје вампир

Вампири се људима приказују на различите начине, али никада да би им учинили какво добро, већ увек са собом доносе непријатност сусрета или какву штету или несрећу. Бројни су разлози њиховог повратка на овај свет. С једне стране, сматра се да се већ при рођењу може видети да ли ће се неко повампирити: дете рођено у крвавој кошуљици, ако је дечак – биће вампир, ако је девојчица – биће вештица или мора. С друге стране, човек за свог живота може удесити да постане вампир²⁶: вампири су увек људи који су за живота били опаки и зли. Тако ће и баба Мирјана у приповеци *После деведесет и једина* Милована Глишића за вампира Саву Савановића казати: „Чинио је зла људма и док је био жив.”²⁷ Вампир је могао постати и добар човек ког прати клетва. Постоји и веровање да се католици вукодлаче јер „православни поп прелијева посвијећеним уљем”²⁸, а тога код католика нема. У селу Медвећа верује се да се могу повампирити они људи који су јели месо животиње коју је уморио вампир. Вук ће у свом Ријечнику записати: „Поштен се човек не може повампирити, већ се вампири само онај ко је грешан.”²⁹ Вук још верује да ће се повампирити човек под дејством ђавола, односно човек у кога уђе некакав ђаволски дух.³⁰ Такође, верује се да ће се повампирити човек који за живота није испунио нешто

²⁶ Вампир Пантелија је још за свога живота желео да се по смрти повампири како би се могао светити коме хоће.

²⁷ Ана Радин, *Приче о вампирима* (Просвета: Београд, 1998), 125.

²⁸ Тихомир Ђорђевић, *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању* (Београд: Српска академија наука, 1953), 24.

²⁹ Тихомир Ђорђевић, *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању* (Београд: Српска академија наука, 1953), 19. У *Сеобама* Милоша Црњанског повампирење госпоже Дафине тумачи се као казна за родоскрвни грех. Она је жена са тајном – „подесна да после смрти реактивира митски комплекс везан за веровање у вампира.” – уп. Д. Периф: *Трајом древне ирине*, 173.

³⁰ Марија Шаровић ће овом приликом истаћи и Фауста, који је продао душу ђаволу.

што је много желео, па је остао немиран. Потом повампирују се они који су умрли без свеће, нису окаћени тамјаном, односно, нису прописно сахрањени.

Мере њројив њовамѡирења

Чин правилног сахрањивања покојника има веома важну улогу када је у питању његов загробни живот, а култ мртвих један је од најважнијих култова у традиционалној култури Срба. У многим крајевима Србије и данас се покојник „чува“ преко ноћи да преко њега не пређе мачка, пас, петао, лептир или каква друга животиња. Уколико се то догоди, покојник ће се повампити и на овај свет ће се његова душа враћати у облику животиње која га је прешла. Такође, у Босни и Херцеговини верује се да, ако се та животиња врати назад, истим путем преко покојника, поништава своје првобитно деловање. Исто се верује и када је у питању сам гроб покојника – Вук Врчевић каже да не би требало прећи преко гроба покојника док не прође четрдесет дана, јер ће се мртвац дизати. Приликом повратка кући са гробља требало би ићи другим путем, како се вампиру не би показао пут, а он не би враћао.

Уколико је покојник припада категорији ризичних, често се у народу прибегава мерама против његовог вампирења. Тим мерама каткад су се служили и из превентивних разлога, чак и ако није било неких изгледа да ће се покојник повампити. У народу најраспрострањенија је пракса начињања мртваца. Покојник се начиње још док лежи у кући, како се после упока не би могао надут и испунити крвљу.³¹

31 Тихомир Ђорђевић бележи различите начине предупредивања појаве вампира. У Лесковцу су у покојников трбух убадали ексер, у Боки Которској колац, а у Бевђелији су покојнику бушили пупак. На острву Крка покојнику се режу жиле испод колена, како не би могао да долази. Најчешће је начињање покојника везано управо за трбух или ноге. Прободање трбуха онемогућује да се покојник надува, и као мешина испуни крвљу и слузи, док начињање доњих удова првенствено се симболички везује за немогућност покојниковог кретања. Тако су покојнику у Боки Которској често пробијали и палац на ноzi. У Херцеговини се верује да ће покојника од повратка заштитити трава и земља на грудима, па тиме означеном покојнику не може нашкодити ни ако нека животиња пређе преко њега. У Македонији покојнику међу новац у уста, док у Скопској котлини бацају његов десни опанак и тиме га ритуално везују за место његовог починка. У Ибарском Колашину верује се да се узимањем мере за гроб покојника шепурком чува његова граница и онемогућује вампиров излазак ван тог простора. У Чачку су покојника закопавали с глоговим коцем (или глоговим трном), нарочито ако је некрштено дете. (Тихомир Ђорђевић: *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и ѡредању*, 1953, 41–43).

Анимистичка концепција: душа покојника у виду лептира који се указује нейосредно пре или у тренутку умирања

У вези с млађом (анимистичком) концепцијом покојника и вампира, уврежено је веровање да се душа покојника који су за живота чинили неправду тешко растаје с телом. Верује се и да се душа од тела не може растати док се та неправда не исправи – да се донесе камен којим је померио међу свог комшије, или теразије на које је криво мерио... и док умирући не призна свој грех. Праведник и човек поштен за свог живота се лакше растаје са душом.³² Скоро је општи обичај у свим нашим крајевима код простог света да, када покојник издахне, отворе сва врата и прозоре, да душа без препрека лакше изађе. Душа из куће излази на врата и прозоре, а из тела покојника, како се верује, кроз уста или кроз нос. Понегде се прозори отворе тек када се покојник носи на укуп, да би душа слетела³³ на крст и отпратила своје тело до гробља. Одмах после смрти покојника „пази се добро хоће ли пролетети каква лептирица, а ако је виде, кажу: „Ено му душа!“³⁴ И у Русији верују да душа која излети из покојниковог тела има облик лептира. Зато га и зову душа или душица и када га угледају кажу: „Ево нечија душа лети.“³⁵ Важно је да душа неометано изађе из тела – да ближњи не туже пре времена јер ће се уплашити, преполовити па ће бити незадовољна и може се враћати међу живе да им се свети.

У прехришћанској религији и у хришћанству по смрти се одвијају процеси одвајања тела од душе (аниме), тј. тела као материјалног и физичког облика и душе као нематеријалног и апстрактног. Реч је о дуализму тела и душе, који је одлика већине религија. У Украјини верују да, ако се не удели за покој душе умрлог, лептири увече улећу у кућу као душа умрлог и круже око свеће. Такође, када виде ноћног лептира, они кажу: „Долетела нечија душа.“³⁶ Код Бугара, душа умрлог посећује свој дом у виду лептира тек четрдесети дан после смрти. Представа о лептиру као о души тек умрлог метонимијски рађа веровање о њему као веснику смрти, а понекад и персонификује смрт. Како се могу појавити одмах после смрти покојника у виду његове душе, тако се верује да могу и најавити скоро умирање неког од укућана чију кућу је посетио

32 Отуд у народу изрека: „Лака му душа“.

33 Верује се да душа слеће, полеће и лети, односно да има крила која јој то омогућују. С тим у вези, анимистичко веровање о души у облику лептира с тим је у потпуном складу.

34 Веселин Чајкановић, *Митолошки речник* (Београд: Српска књижевна задруга, 2007), 105.

35 Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији* (Београд: Логос, 2005), 365.

36 Александар Гура, *Симболика животиња у словенској народној традицији* (Београд: Логос, 2005), 365.

лептир.³⁷ Нарочит страх од смрти улива лептир мртвачка глава или вештица. По веровању Срба, Хрвата и Бугара, душа вештице за време сна напушта тело у облику лептира. Верује се да је тада потребно преврнути тело како лептир у повратку не би могао да нађе уста и успавана вештица се више неће будити.

Веровање у лептира као весника смрти присутно је у многим наративима о вампирима. Вече уочи сахране Катарининог оца у роману Пољубац лептира у кући им се појавио лептир „мада су прозори били затворени. Њена мајка га је погледала, осмехнула се кроз сузе и рекла: „Твој отац се вратио да нас теши.“³⁸ У истом делу лептир је одмах по смрти напустио и тело библиотекарa Нидермајера из Сремских Карловаца; скривен у рупи у поду он је излетео и „један кратак тренутак лебдео између светлости и таме, само да би већ следећег нестao у сенци.“³⁹ За Стивена овај лептир наговештавао је смрт, док је за већ умрлог библиотекарa он био смирај душе. У овоме, кључно је разликовање душа праведника (добрих) и демона ноћи (злих) бића који су у српској традицији и култури препознатљиви и данас. Већ је било речи о томе да душа праведника лако напушта тело покојника и верује се да, када она изађе, лака и бесконачна у облику лептирка, не наноси никоме зло. Управо супротно, често су ту да својим најближима помогну у каквој невољи. Такве душе описао је и Џејмс Лајон – то су били лептири, односно душе предака који чувају свој дом од свих демона и нечистивих који прете да својим присуством учине какво зло: „Зид око надгробне плоче би једва приметно засијао и из њега су излазили светлећи пишци што су лелујали навише и образовали мале лептире, који су благо лепршали пред сваким домом.“⁴⁰

Изглед вампира

Основне одлике вампира су да је крвно и ваздушно биће. Божо Вукадиновић истиче следеће: „Потреба за крвљу код вампира означава потребу за метаморфозом, и да се преко ваздуха или крви може прећи из невидљивог у видљиво стање или обратно.“⁴¹ Вампир узима најразличитије облике, како антропоморфне, тако и терио- и зооморфне. Тело вампира је гротескно и то га потврђује као гранично биће. Марија Шаровић разликује три врсте вампи-

37 „Због своје суптилне лакоће, лептири су путујући духови; најављују посету или смрт некога блиског.“ (Жан Шевалије, *Речник симбола*, 2013, 488.)

38 Џејмс Лајон, *Пољубац лептира* (Београд: Самиздат Б92, 2014), 146.

39 Џејмс Лајон, *Пољубац лептира* (Београд: Самиздат Б92, 2014), 220.

40 Џејмс Лајон, *Пољубац лептира* (Београд: Самиздат Б92, 2014), 352.

41 Нав. према: Марија Шаровић, *Метаморфозе вампира* (Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008), 111.

ра: прва је рурални вампир српског књижевног реализма, друга је модерни вампир високога порекла западне књижевности и трећи је нељудског порекла – фиктивна представљања у фантастичној и књижевности страве.

По Ђорђевићевом мишљењу, људи у Срему и Славонији верују да вампир има црне зубе и да је „крвавих руку до лаката од пасје крви, јер он псе дави и крв им испија.”⁴² Зуби су понекад описани и као гвоздени и црвени. Очи вампира су црвене и подсећају на козје или маџе очи, а тако су приказане и у Лајоновом роману. Њихово лице је болесно жућкасто. Усне су му модроплавичасте. Нокти су им дугачки, и верује се да расту и након смрти покојника. Они поседују и мирис „специфичан, који потиче од тела неприродно одржаваног у животу.”⁴³ Вампири немају месо, већ само кожу која набрекне када се нахране. Хране се искључиво и само крвљу, најпре људском, а потом крвљу паса или говеда. Весна Марјановић тврди: „Тело и душа сједињени представљају сам живот човека. Крв је та која спаја и удахњује живот. Она је сам живот. Узимањем крви (као храна вампиру) узима се и сам живот.”⁴⁴ Такође, у савременим записима предања све мање је присутан мотив испијања крви, а вампир је све сличнији духу – полтергајсту. Верује се и да је души покојника потребна храна. Чајкановић каже: „Душа по смрти још четрдесет дана на земљи обилази сва места куда је ишла за живота; зато се оставља и храна и пиће у соби одакле је мртавац изнет и на гробу – онда душа благосиља укућане, а кад ништа не затече онда их проклиње.”⁴⁵

Моћ, снага и дужина њосѣхумној еизисѣирања вампира

У складу са традиционалним представама вампири су углавном приказани са покровом који носе са собом када напуштају гроб. Моћ покојника, као и сва његова снага сачувани су управо у његовом покрову. Верује се да, уколико се на превару, или какав други начин вампиру узме покров, биће уништен. И у приповеци *После деведесет година* Милован Глишић слично описује вампира Саву Савановића: „Претурио преко рамена крпу платна, па му се спустила низ леђа чак до пета.”⁴⁶ У другој његовој причи, о лажном вампиру (*Брајна Мајна*) пише: „Неко је опет казивао како је спазио

АРИСТОТЕЛОВ ДУРИН

⁴² Исто, 109.

⁴³ Исто, 109.

⁴⁴ Весна Марјановић, „Представе о вампиру“, *Живи покојник* (Београд: Службени гласник, 2012), 16.

⁴⁵ Веселин Чајкановић, *Миѣолошки речник* (Београд: Српска књижевна задруга, 2007), 105.

⁴⁶ Милован Глишић, *Изабране приповејке* (Београд: Драганић, 2003), 54.

ноћу опет онога човека с белим платном где стоји на прелазу доле ниже куће Јанкове. Други се опет клео како је усред села на раскршћу видео опет тог човека: стоји као стожер, а платно му се отегло низ леђа и читав аршин по земљи.”⁴⁷

И Иван Павић ће у својој причи *Вампировић* описати Миличиног оца Милосава како преко рамена носи бели плашт. Вампир је увек представљен са својим покровом. У највећем броју прича и предања он је беле боје, а каткад и црвене или црне. На Косову кажу да вампир вуче свој мртвачки сандук са собом. Снага вампира није надљудска. Сва његова моћ крије се у његовом неприродном пореклу и у његовом покрову, но ако се посматра само његова физичка снага, он није ништа снажнији нити јачи од просечног човека.

У неким крајевима верује се да вампир може „живети” само четрдесет дана, што је време које је у народу и фолклору познато као време које душа покојника проводи међу живима, пре него што оде на *друиј свети*. У Славонији пак, верују да вампир може „живети” две године – број два узима се као симбол сукоба, супротности и амбиваленције. Сава Савановић је „живео” чак деведесет година. У многим местима верује се да може живети и до века или док га не упокоје.

Вампирски хронолози и 'сабори'

Појављује се најчешће на раскрсницама, гувнима, у градинама и на мостовима, око јама и потока, увлачи се у купину, плот или драчнину. Долази и својој кући или око ње, око вода и млинова, где често зауставља млинско коло. У једној од највише тумачених прича српске књижевне вампиристике, *После деведесет година*, Сава Савановић борави у воденици. Вук Стеф. Караџић наводи да се тамо виђају посебно у време глади, док Чајкановић то оспорава истичући да се вампири не хране брашном и то објашњава тиме што се српски врховни Бог – Дајбог сматрао проналазачем и евентуалним становником воденице. Највише се виђају зими – од Божића до Спасова дне⁴⁸, у глуво доба ноћи – од поноћи до првих петлова. Каткад се могу видети у групи, највише од дванаест вампира. У роману Џејмса Лајона *Пољубац лејџира* групу вампира такође чини „кворум” од дванаест вампира. У роману је тако насловљена и књига Тихомира Ђорђевића, плод ауторове маште. У књизи Ти-

47 Милован Глишић, *Изабране приповејке* (Београд: Драганић, 2003), 116.

48 Гранично време; инкарнација покојника се одиграва једном годишње – на граници преласка зиме у пролеће, у време такозване Беле недеље.

хомира Ђорђевића *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању* пише: „Од дванаест их се више не може сабрати. Скупљају се сваког петка вечери, али не увијек једни те исти, већ једног петка једни, другог други и тако редом, док се сви не измијену, па опет изнова не зареде.”⁴⁹

Мере заштитне пројектив вампира

Од вампира се може заштитити на различите начине. Најраспрострањенија је заштита глоговим коцем или трном. Глог је, заједно са белим луком, најмоћнији апотропајон против вампира.⁵⁰ Често је довољан и само глогов трн да се вампир уништи или отера.⁵¹ И у митологији глог заузима значајно место.⁵² У роману *Пољубац лејџира* Стивен је од Катарине добио глогов крст, који ће му служити као амајлија и заштита против вампира⁵³. Потом, он се може заштитити било којим оштрим или бодљикавим предметом. Тихомир Ђорђевић наводи низ радњи којима се човек штити од вампира. Тако каже да велику заштиту пружају молитве, освећена богојављенска вода ацијазма, крст, часно дрво и вериге и мађијске речи или мађијске радње, као што је превртање капе или чега другог – јер вампир не иде на преврнуто. Директним обраћањем вампиру – молбом, грдњом или вербалним отпором може се од њега заштитити. Познато је и да се вампири плаше ватре и воде, тако да и та два елемента играју важну улогу у заштити човека од вампира. Верује се, ако се земљом с покојниковог гроба напуни чарапа и баци у воду, те се поће кући без освртања, може се обезбедити заштита од вампировог поновног доласка.

Еројизам вампира

Познато је и, да поред основне потребе и нагоном за крвљу и про-
дужењем живота, вампир поседује и еротски нагон – изражену пу-

49 Тихомир Ђорђевић, *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању* (Београд: Српска академија наука, 1953), 17.

50 Глогово дрво испушта хемикалију звану триметилен коју производе и лешеви у распадању. Она привлачи лептире „због чега се они често у великом броју окупљају на глоговом дрвећу, али и на новим гробовима.”

51 Тихомир Ђорђевић, позивајући се на Вуков *Рјечник* наводи и броћњак који има исту улогу као и глог, јер је и он прекривен глоговим трњем. Тако, када се у кући помене вампир треба рећи: „На путу му броћ и глогово трње!” (Т. Ђорђевић, *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању*, 1953, 48.)

52 Верује се да цела планета почива на гранама великог глога, за који је везан црни пас. И глог и пас имају своје место у српским наративима о вампирима, нарочито у деловима везаним за убијање или сам сусрет с вампиром.

53 Стивенска добра пријатељица Весна, која му је својим присуством помагала и олакшала боравак у Србији, симболично се презива Глоговац.

теност која је одлика како богова тако и демона, подједнако. Могуће је да вампир долази својој жени, удовици, и да са њом има полни однос, „особито ако је млада и лијепа“, како духовито истиче Вук С. Караџић у свом Ријечнику.⁵⁴ Бројне су и обмане у народу, у приповеткама и причама познате као мотив лажног вампира, човека који се прерушава у вампира како би завео и приближио се удовици или извукао некакву другу корист из тога.⁵⁵ Углавном је у народу уврежено веровање да вампир долази само својој жени. У Црној Гори верују да вампир може долазити и туђим женама. Из сексуалног односа вампира и жене рађа се вампировић. Он има посебни дар да лако пронађе и препозна вампира, тако да је најбољи и у убијању истог. За вампировића се вели да „није дете већ велики комад крвуждине“⁵⁶ и да не живи дуго. Ако би, пак, преживео, у Славонији за њега кажу да „смрди да Бог лијепи сачува“⁵⁷ и да има велике, шиљасте и црвене зубе. Такође, вампировић нема кости и нема своју сенку. У причама се највише истиче његова моћ да, лакше него било ко други, пронађе и убије вампира. Девојчица вампирче главни лик је приче *Вампировић* Ивана Павића.

Проналажење и убијање вампира

Деловање вампира најчешће има локални карактер – верује се да он не прелази простор куће или округа у којем је за живота живео. С тим у вези, верује се да ће га најлакше пронаћи и убити туђин, странац, човек који долази издалека. Тако је и Страхинја у Глишићевој приповеци дошао из другог села, баш као што је и Стивен у роману Пољубац лептира дошао чак са другог континента. Поред човека, верује се и да неке животиње имају моћ да пронађу гроб вампира. У неким местима верује се да ће гроб показати црни петао који је провео ноћ на гробљу – на ком гробу је залегао и преноћио, ту се налази вампир. По записима Вука Стеф. Караџића, гроб ће лако пронаћи врани ждребац без белеге јер он не сме прећи преко гроба у коме је вукодлак. Злог духа виде и друге животиње које су слепе на рођењу: мачка и кунџ, али и пас и коњ. Неке промене које се запажају на месту укопа указују на то да је то гроб вампира – ако је гроб код главе пукао или је крст искривљен верује се да се покојник повампирио.

54 Оваква обмана позната је и као Нектанебова обмана.

55 Дубоко укорено је веровање и страх од вампира у народу, доводио је до различитих злоупотреба и обмана. Прерушени у вампире људи су крали бостан или кукуруз, улазили у домове и носили својим кућама шта се могло однети: ракију, брашно, маст...

56 Тихомир Ђорђевић, *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању*, (Београд: Српска академија наука, 1953), 34.

57 Исто, 34.

У причама најчешћи тип убијања вампира је пробадање глобовим коцем. Том приликом мора се пазити да из тела вампира не утекне лептирак, јер се верује да је онда сав посао узалуд јер вампир наставља да живи, само у другачијем облику, али и даље способан да чини зло људима. Уништавање вампира је крајња тачка и коначни чин ослобађања грешне душе из невољног боравка у мртвом телу. У том часу треба бити опрезан јер душа (овога пута лептир – демон) може напустити тело покојника, баш као што напушта и тело праведника у последњим издахом.

Начини убијања вампира су, такође, различити. Поред већ поменутог вампировића, који је кадар више него обичан човек да пронађе и убије вампира, постоје и други начини за то. У народу постоји веровање да човек рођен у суботу (*суботњак*) има моћ да осети и препозна вампира. Субота је дан који је у традиционалном народном веровању посвећен душама предака. Верује се да вампир тог дана не напушта свој гроб, баш као ни на Велики петак, те га је тада најбоље упокојити. Уколико се, пак, неког другог дана откопа гроб и нађе да у њему нема покојника, верује се да треба звонити у звона и да ће покојник доћи. Попут јутарњег оглашавања првих петлова, звоно такође наговештава долазак новог дана. Оглашавање јутарњих петлова временска је граница између горњег и доњег царства, после које демонске силе више немају власти на *овом* свету. Неки од начина уништавања вампира су и: да се засече или боцне иглом па ће од њега остати само гомила пихтија и локва крви; у Вишеграду верују да се вампир може убити убијањем из пушке. Даље, дављењем у води, ватром, негашеним кречом, уништавањем срца или комбинацијом неких од ових начина. Наравно, могуће је и задржати га да се не врати у гроб пошто запевају први петлови, и верује се да ће га и то уништити. Сви ови начини праћени су често и молитвом.

Анимистичка концепција: душа покојника у виду лептира који се јавља у тренутку убијања вампира

Лептир – вампирић из вампира излази на уста. Понегде верују да има више лептира у телу покојника, у складу са шаманистичком концепцијом о више могућих душа (сени) у једном телу. Познато је да у многим религијама лептир представља душу покојника, „а у нашем народном веровању видимо да је то облик који на себе узима дух демона – вампира.”⁵⁸ Глишић у својој приповеци *После деведесет година* описује тренутак излетања прамичка у облику лепти-

⁵⁸ Шпиро Калишић, *Српски митолошки речник* (Београд: Нолит, 1970), 51.

ра: „Прамичак некакве маглице – сушти лептир и одлети некуд.”⁵⁹ Најпознатије представљање вампира као лептира у нашој књижевности свакако припада овој приповеци Милована Глишића. После убиства свог оца, вампира, у причи *Вампировић* црвенкоса девојчица Милица прича: „На месечини се видело да је из главе изашао некакав лептир и почео да се праћака по крви. Стојан га притисну и згњечи секиром.”⁶⁰

Закључак

Како је појава вампира у наративе уношена најпре бојажљиво, тако је и мотив лептира у наративима о вампирима присутан у ограниченој мери. У причама и приповеткама мотив лептира дат је само као један детаљ и његов удео у књижевности о вампиру није ништа већи нити мањи од мотива вука или, на пример, мотива глога. Неретко, добија само једну реченицу, недовољно објашњену, али никад изостављену. Зато је мотив лептира у наративима о вампирима изузетно важан. Постојаност овог мотива везује се за млађу, анимистичку концепцију, упитаност о човековој души, њеном животу и коначно о њеном преображају чији је основни симбол лептир.

У тексту је било речи и о антропоморфном виду вампира – у лику човека, онаквом какав је он био за живота, те о мерама против његовог настајања, потом и о његовом изгледу, затим о његовим особинама, потребама, активностима. Без старије концепције у лику вампира (преанимистичке) – о вампиру као опседнутом телу покојника, није било могуће писати ни о млађој – анимистичкој. Доцније схватање је да из гроба покојника излази само вампирова душа у облику лептира, да би се потом претворила у неку другу животињу, у човека или какав предмет. Појава лептира у наративима о вампирима није произвољна.⁶¹ У тексту су изнесена три кључна момента у којима покојникова душа напушта тело: у самом тренутку смрти покојника, те и међупериоду када она путује светом у виду вампира, и, најпосле, приликом убијања вампира.

Све представе и веровања о вампиру, о којима је било речи, део су српског фолклора и данас, у ери високе технологија, невероватних техничких достигнућа и научних испитивања. У неким крајевима наше земље очуване су у већој мери него у неким дру-

59 Милован Глишић, *Изабране приповећке* (Београд: Драганић, 2003), 64.

60 Иван Павић, *Вампировић и друге приче* (Београд: Етхос, 2017), 83.

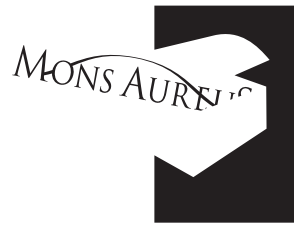
61 У *Пољубац лейптира* Џејмса Лајона појава вампира-лептира је учестала. Некада је мотивисана кључним догађајима и развијању радње у роману, док понекада само доприноси сликовитијем изражавању.

гим, али истина је да су свима и те како познате и да су део нашег човека и његове културе од давних дана. Није случајно ни што се толико дуго, иако одувек табуисана и забрањивана, прича о вампирима очувала и до наших дана. Ако се узме у разматрање басна пореклом из Конга о аналогји душе и лептира, на леп и потпун начин биће заокружена тема о којој је у раду било речи. Баш као што је лептир симбол лакоће и непостојаности, тако и човек следи од живота до смрти један такав циклус. „У детињству је мала гусеница, у зрелости велика гусеница, у старости постане чаура; гроб му је чаура из које излази његова душа и одлеће у облику лептира; излегање лептира је израз његове реинкарнације.”⁶² Отуда је ова тема хуманистичка колико то и није, хришћанска колико и незнабожачка и узвишена колико и тривијална. Може јој се прићи са било које стране, али се у дубљем тумачењу ниједна не може изоставити. Истина је и да је у томе сва њена драгоценост. Мишљења сам да ће овај драгоцен лептирак, који на својим крилима носи једну стару и значајну причу, причу о столећима увреженом веровању једног народа, прећи по свету многе путеве. Његова су крила змајјака, под тежином приче нису посустала. Он је весник не нечег што треба доћи, већ нечег што је давно већ дошло и живи и даље са живима.

62 Жан Шевалије, *Речник симбола* (Нови Сад: Стилос, 2013), 489.

Литература:

1. Бидерман, Ханс. *Речник симбола*. Београд: Плато, 2004.
2. Гура, Александар. *Симболика живописиња у словенској народној традицији*. Београд: Логос, 2005.
3. Гавриловић, Дарко. *Приче из српске стипарине*. Сремски Карловци: Каирос, 2009.
4. Гајић, Ненад. *Словенска митологија*. Београд: Лагуна, 2018.
5. Глишић, Милован. *Изабране приче*. Београд: Драганић, 2003.
6. Ђорђевић, Тихомир. *Вампир и друја бића у нашем народном веровању и предању*. Београд: Српска академија наука, 1953.
7. Замуровић, Александар. *Митолошки речник*. Београд: Херес, 1998.
8. Кулишић, Шпиро. *Српски митолошки речник*. Београд: Нолит, 1970.
9. Лајон, Џејмс. *Пољубац летира*. Београд: Самиздат Б92, 2014.
10. Марјановић, Весна. *Живи покојник*. Београд: Службени гласник, 2012.
11. Марковић, Даница. *Вампир Пантелија*. Београд: Политика, бр. 6916 (1927).
12. Перић, Драгољуб. *Трајом древне приче*. Нови Сад: Матица српска, 2006.
13. Павић, Иван. *Вампировић и друје приче*. Београд: Етхос, 2017.
14. Радин, Ана. *Митив вампира у мити и књижевности*. Београд: Просвета, 1996.
15. Радин, Ана. *Приче о вампирима*. Београд: Просвета, 1998.
16. Чајкановић, Веселин. *Митолошки речник*. Београд: Српска књижевна задруга, 2007.
17. Шаровић, Марија. *Метаморфозе вампира*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2008.
18. Шевалије, Жан. *Речник симбола*. Нови Сад: Стилос, 2013.

БАШТИНА

ПРИЛОЗИ ЗА ИСТОРИОГРАФИЈУ

(Из Фонда Милана Јовановића Стојимировића у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду)

Изабрала и приредила: Снежана Цвејковић

Милан Јовановић Стојимировић, око 1935.
(в.л. Историјски архив Смедерево)

Милан Јовановић Стојимировић (Смедерево, 1898 – Београд, 1966) био је по образовању правник, а професионално новинар. Током читавог живота је писао, и своја књижевна и историографска остварења, приказе и критике објављивао у бројним новинама и часописима предратне и послератне Југославије.

Имао је изузетно важну улогу у политичкој и културној историји Југославије између два светска рата, а посебно у обликовању културног и визуелног идентитета Смедерева. Био је страствени колекционар и библиофил. Први смедеревски музеј отворен је 1950. године, у његовој родној кући. Његове збирке и данас представљају темељ ове установе. Народној библиотеци у Смедереву поклонио је више хиљада књига, од којих се најдрагоценије чувају у Фонду старе и ретке књиге.

За време Другог светског рата Стојимировић је био управник Државног архива у Београду, и уредник окупаторског листа *Обнова* од јуна до октобра 1941. године. По завршетку рата, пресудом Окружног суда за град Београд, због уредништва и писања текстова у *Обнови*, био је осуђен на петнаест година затвора и губитак грађанских и политичких права, а његова имовина је била конфискована. Казну је издржавао у Казнено-поправном заводу у Сремској Митровици, од 15. маја 1946. до 13. децембра 1952. године. Након половине издржане казне, пуштен је из затвора. До краја живота је писао и објављивао под псеудонимима.

Богата књижевна и историографска заоставштина Милана Јовановића Стојимировића данас се највећим делом чува у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду, где је похрањена његовим завештањем из 1964. године. Она се може поделити у три велике целине: дневничка грађа, књижевна дела (романи, приповетке, стихови) и прилози за историографију.

До сада су из овог Фонда у издању Матице српске објављени: *Дневник 1936–1941* (Нови Сад, 2000) и *Портрети према живим моделима* (Нови Сад, 1998), док је Народна библиотека Смедерево у Библиотеци *Завештање* објавила романе: *Ланче Смедеревац* (Смедерево, 2006), *Сува чесма* (Смедерево, 2009), *Шарљанинска љубав* (Смедерево, 2013), као и његов превод рукописа Христине Петровић Луњевица, са енглеског на српски језик, *Права истина о животи краљице Драге* (Смедерево, 2013). Музеј у Смедереву објавио је његов рукопис, заправо аутобиографску белешку *Мишировданска бијка код Смедерева и друје усјомене из 1914*, у оквиру књиге *Мишировданска победа код Смедерева 1914. године – сведочења* (Смедерево 2003).

Милан Јовановић Стојимировић био је неуморни сведок времена у коме је живео, а истовремено и неуморни трагалац за сведоцима догађаја из прошлости. Део тих сазнања објављен је у књизи *Силуете старијег Београда* (Београд, 1971, 1987, 2008). Прилози за историографију Милана Јовановића Стојимировића који се чувају у његовом Фонду у Рукописном одељењу Матице српске у Новом Саду коришћени су у низу научних радова истраживача националне историје и историје Београда (Драгослав Страњакловић, Душан Поповић, Леонтије Павловић, Радослав Љушић, Ана Столић, Сузана Рајић, Латинка Перовић, и низ других аутора).

Посебно драгоцени историографски прилози односе се на династију Обреновић, те нам је намера да у наредним бројевима часописа *Mons Aureus* објавимо рукописе који ће, надамо се, бити од користи истраживачима и широј читалачкој публици. Циклус *Прилози за историографију* започињемо рукописом *Како насталају, како трајају и како се губе историјски извори*, који говори о судбини дневника дворског куvara династије Обреновић Едуарда Михела.

Милан Јовановић Стојимировић

КАКО НАСТАЈУ, КАКО ПРОПАДАЈУ И КАКО СЕ ГУБЕ ИСТОРИЈСКИ ИЗВОРИ

Михел, који је био кувар кнеза Милоша, кнеза Михаила, краља Милана и краља Александра, дошао је у Србију са Обреновићима после њихове ресторације (1858). Он се звао Едуард Михел (а не Михл) и био је из судетских крајева. У ствари, његови преци нису били ни Словени, нити Немци, јер му је дед био Француз, један од заосталих француских војника после Наполеоновог слома, али се Михел више осећао Чехом, него Немцем, иако је говорио оба језика. Ожењен Чехињом Каролином Рихтарих, католикињом као и он, Едуард Михел је са њом и децом говорио у кући чешки, премда је у озбиљним приликама синове саветовао и грдио на немачком језику, на коме је добро владао и пером.

Каролина и он су имали више деце, и то: 1) Каролину (умрлу рано), 2) Едуарда, др медицине, умрлог од пегавца 1915. у Смедеревској Паланци, који је био ожењен Олгом од смедеревских Станишића, 3) Карла, пуковника српске војске, ожењеним кћерју Карла Пероло, Италијана, чувеног београдског ресторатера; (Карло је жив и данас и живи у Ници; он је имао сина Станислава, дипломату, који се око 1930. убио у Марсељу, а који је био ожењен једном Пољкињом, сада преудатом за г. Ђованија Митела, са којом је имао сина Милана, који је сада са матером у Италији); 4) Густава, апотекара, ожењеног Јеленом Шоповић (Густав је умро, оставио двоје деце: сина Николу, који је радио као преводилац у „Авали“ и кћер Каролину, која живи у [...]); 5) Антона, адвоката; 6) Рудолфа, који је био чиновник осигуравајућих друштава, а који је ожењен Будиславом, кћерју Лазе Комарчића, и који нема деце (сад му око 65 година); 7) Фрању, близанца са предњим, који је умро у 4. години живота и 8) Наташу, која је такође умрла као дете.

Стари Едуард и Каролина Михел су 1915. бежали испред аустријске војске у Солун, отишли одатле у Рим, па у Швајцарску, па поумирали у Цириху, где су и сахрањени (њихова је гробница на београдском гробљу, коју су себи сами приуговорили, остала тако празна све до данас).

Михел је био око 40 година у служби Обреновића. Он је готовио кокошке још кнезу Милошу на начин на који је то волео матори кнез и слао му их у кастрем по татарину у Топчидер, да коца-Милош добије вруће јело. Он је угађао тешкоме укусу кнеза Михаила, као што се носио и са врло различитим укусима Милана

и Наталије; најзад, он је хранио и Александра Обреновића, који је више наследио гастрономске укусе своје мајке, него гурманске наклоности свога оца, краља Милана. (Краљ Милан је, на пример, волео српска јела, јаке сиреве и скоро све зачине, он је желео да у јелима буде и лука; краљица Наталија, напротив, није могла да поднесе лук ни у коме виду, и осетила би га ако се у јелу налазио и у најмањој количини; Михел је зато некад и покушавао да подвали краљици, али је увек био хватан и корен; зато је и говорио да је краљица „ћаволска жена коју не можеш никада преварити“).

Михела је кнез Михаило виђао свакога јутра, приликом презентације дневног јеловника. Михел је обожавао кнеза Михаила, кога је држао за најбољег од свих Обреновића и кога је сматрао за свога правог господара. Он је кнеза Михаила и мртвога обукао 29. маја 1868. и ставио га на саркофаг. За Михаила, Михел је имао уопште врло велики лични култ све до своје смрти. Тај култ према своме патрону Михел је морао наследити од свог оца, који је био баштован код Кинских и Шварценбергових, о којима је увек говорио са респектом и љубављу. Михелов култ према кнезу Михаилу је ишао дотле да је он покупио и лишће у Кошутњаку попрскано кнежевом крвљу, аранжирао га на парчету црне кадифе у виду једног малог венца, па то ставио под стакло и урамио; ту реликвију и данас чува његов син Рудолф, који је чувао и једну холандску цигару, једну једину, коју је Едуард Михел нашао у табакери кнеза Михаила, која је била при њему у часу топчидерске катастрофе 1868. Ту цигару је верни слуга био ставио у једну стаклену епрувету и на њој написао: „Ово је цигара кнеза Михаила, коју није стигао да попуши!“ – али је судбина те цигаре била да је попуши чак 1916. године послити некаквог аустријског официра, који је тада становао у стану Михелових у Београду. После скоро пола века, она је запаљена и консомирана без икаквог пијетета, а вероватно и без икаквог задовољства, пошто је морала изветрети и изгубити сваку дуванску арому.

Михел је необично волео и краља Милана, кога је знао од малена, док је он долазио у госте кнезу Михаилу пре 1868, дакле пре свога закнежења. У ондашњим приликама и околностима, Михел је могао обавезати младог Милана, служећи га dobrим слаткишима које је дечко волео; доцније, кад је Милан био закнежен, Михел је био важан дворски функционер, пошто је увек знао да погоди шта „млади Кнез“ воли и шта му прија. Отуда је краљ Милан волео Михела и често долазио к њему непосредно у канцеларију дворског сребра, да како и краљ, ту, с ногу, нешто „чалабрцне“. Краљ Милан није увек узимао редовно доручак, вероватно избегавајући

БАШТИНА

1. Кнез Михаило Обреновић, око 1865.
(вл. Историјски музеј Србије)

2. Краљ Милан Обреновић, око 1890–1900.
(вл. Историјски архив Смедерево)

гојазност, али је волео да понекад преподне дође код Михела, седне у његовој канцеларији на сандук у коме је држао теже сребрно посуђе и да викне: „Михел, шта ми можете предложити?...”. Михел би краљу поднео режањ саламе, парче „швајцеркеза”, неки „сафт” или ма шта било, и краљ би ту јео на брзину, шалећи се са својим куваром. (Њихови су разговори били увек на немачком, којим је краљ Милан владао лако и перфектно).

БАШТИНА

3. Краљица Наталија Обреновић, око 1890.
(вл. Каширина Вељковић)

Краљ Милан је необично волео кукурузе – пурењаке; Михел их је за време сезоне морао служити краљу посведневно после сваког обеда, а некада и између обеда. Пошто Михел није био вешт да их сам испече, он је држао некаквог Милана само зато да пече краљу те пурењаке.

Дворске јеловнике за Милана и Наталију било је врло тешко састављати, пошто су њихови укуси били дијаметрално различи-

ти. Понекад, краљ је прецртавао ствари са јеловника, верујући да су оне ношене на тапет по сугестијама Њенога величанства; са своје стране, краљица се служила истом методом, вероватно из истих разлога. Брачни су се неспоразуми тако огледали чак и у немогућности договора шта да се понекад спрема за ручак. Дворски кувар би у таквим случајевима морао да прати паралелне програме и да задовољава две противположене и рђаво расположене стране. Ова је ситуација постала још компликованија када се почео развијати индивидуални укус младог престолонаследника, доцнијег краља Александра. Али је краљица Наталија ипак необично полагала на Михела и није никад хтела да се од њега одвоји, па га је чак водила са собом и на већа и дужа путовања, на пример у Флоренцију итд, лишавајући тако свога мужа једног важног сарадника за успоставање брачне среће и домаћег мира.

Оно што је код Михела било нарочито развијено, то је била свест о одговорности. Не само да је он имао одговорност професионалца, амбициозног да служи савршена јела, него је имао и осећање политичке одговорности, бојећи се да неко не изврши атентат на личност краљеву каквим отровом убаченим у неку дворску шерпу. Отуда је Михел тежио да увек и у свакоме тренутку има под својим надзором сваки лонац и тенчеру на ватри, како се не би догодило да зли дуси и деструктивни елементи искористе непажњу или заузетост дворског куvara, па да у неком фаталном тренутку изврше какав паклени план. Михел је нарочито био горд што је својим бистрим оком био у стању да зна да више деценија држи посуђе и јела свога господара изван сваког утицаја тих сулудих превратника. Он је био један који је себе сматрао не само представником једне високе уметности на краљевом двору, поносит на свој руфет и своје мајсторске успехе, увек усталом осведочаване без поговора, него је сматрао себе и за једног вечито будног чуvara личне безбедности свога суверена. Руковођен тим двоструким смислом за мисију шефа дворског огњишта, Михел је био кувар – стваралац првога реда, те је велика штета што није своје рецепте скицирао и завештао потомству на даљу студију и употребу. Могао га, међутим, одмах извинити можда само тиме што је тај шеф морао бити много заузет на једном двору који је био тако жив, тако пун пријема и свечасности, као што је била кућа Милана и Наталије пре оних отворених брачних сукоба међу њима, односно пре фаталне абдикације; после ње су дошли познати бурни догађаји, који су морали жалостити и душу Едуарда Михела, човека рођеног за хармонију. Кулинарство и музика, условљени свима законима хармоније, развијају код својих људи антипатију према

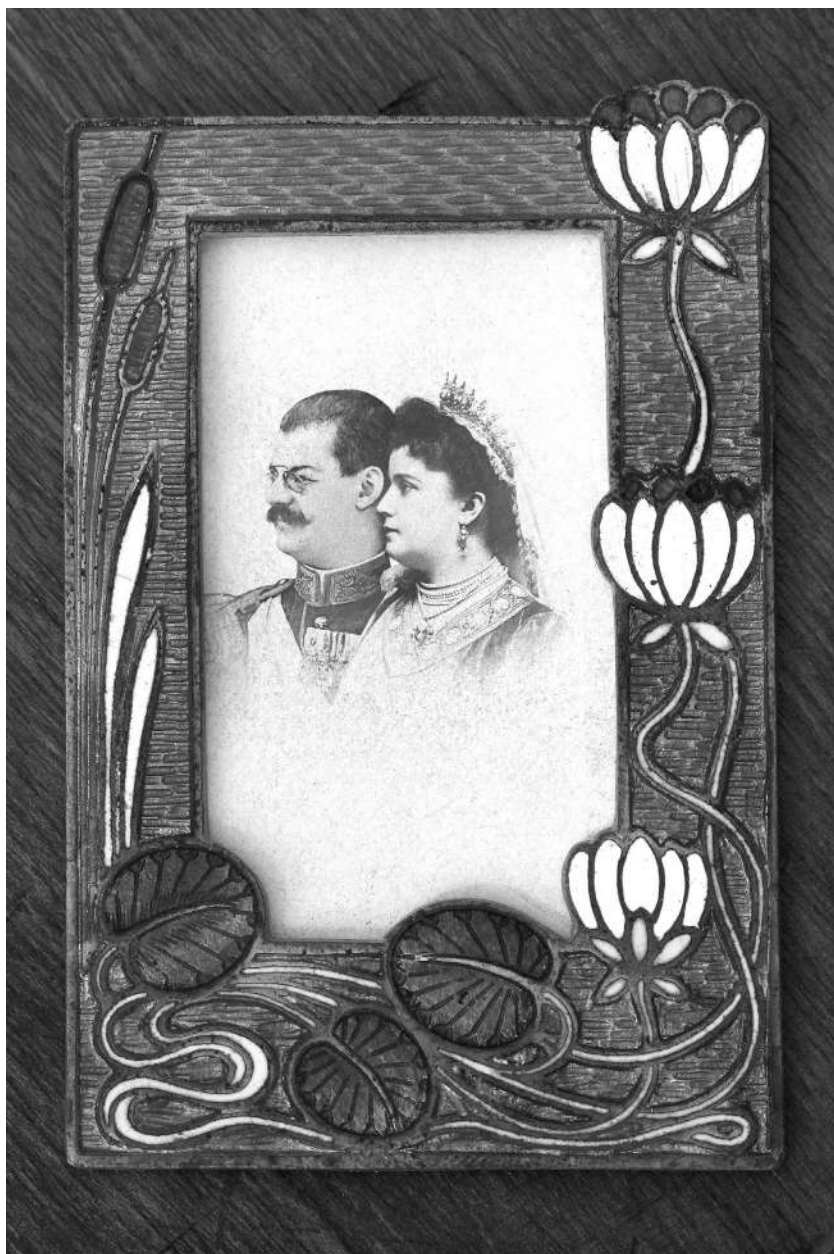
свему што иде преко реда и без програма, па су у стању да избаце из концепта чак и велике духове кад их поремете дисхармонија историјскога реда. Едуард Михел је свакако био у немогућности да настави књижевну делатност Јеротеја Драгановића, јеромонаха крушедолског, чијој ерудицији имамо да захвалимо прву модерну Теорију српске кујне.

Г. Слободан Јовановић вели да у дворској кујни штедња није била врховно начело и да се дворски кувар обогатио продајући екстракте од меса. Ми не смемо да побијамо ово мишљење великога историка; у њему, уосталом, има две истине: прво да добра кујна искључује штедњу и друго да велики куvari не трпе контролу расхода, као ни велики дипломати. Михел је био добро плаћен, а он је свакако имао и добре напојнице; да ли је он имао, и какве, споредне приходе, то је била ствар његова и његових господара, историја нема права да улази у тај однос. Г. Слободан Јовановић извесно више замера краљу Милану што није контролисао шта ради Михел, него што осуђује Михела што је продавао сокове од меса, увеличавајући свој доходак једним заиста неуставним и незаконитим путем. Михел је можда путативно веровао да је то његово, да се тако ради и у другим великим кућама, односно да је то пракса и у другим грама краља Миланове администрације. Михел је пао у средину у којој постоје пословице да људи који раде с медом, не могу не лизати прсте, и у то доба када је социјализам прокламовао догму: живи и пусти друге да живе. Михел, дакле, није могао бацити сувишне сокове од меса у канализацију, јер би то било варварство; Михел их је вероватно уновчавао, као што излази из г. Слободановог *Милана Обреновића* стр. [...] дефинитивног издања овога капиталног дела за владавину краља Милана; али ми немамо никаква историјска документа на основу којих бисмо били у стању да то боље утврђујемо. Ми само истичемо леп однос између крунисаних глава и Михела који их је служио. Иако реван католик, Михел је знао да својом вештином угађа једноме од седам смртних грехова оних који су велики гурмани, а пошто се радило о шизматичима, Михел је можда држао да није његова ствар да мисли на те ствари. Он је углавном добро кувао и добро зарађивао, те је као странац и туђинац у Србији успео да има кућу у Краља Милана улици, акције Народне банке и друге вредности. Своју је децу сјајно извео на пут и онда је, уморан од високог достојанства које је носио тако дуго, демисионирао у једном тренутку када му се чинило да је његово присуство у Двору престало бити неопходно за династију и земљу. Краљ Милан му је галантно дао пензију од 30 дуката у злату, Намесништво му је ту пензију исплаћивало и

даље, из прихода малолетног суверена, па је то тако ишло и после рискантног проглашења пунолетства последњег Обреновића. Али ми ипак сматрамо да је Михел имао и неке нарочите обзире према својој деци када се повукао из јавног живота; деца му беху порасла и узнатрживала, те су почела већ играти и сама улогу у друштву; стари Михел је могао бити задовољан и својим имањем и својим породом; он није хтео више да ради свој занат, да неко у српској бруталној средини не би његовој деци рекао да су синови дворскога чорбаци-баше. Не треба заборавити да је то био крај XIX века, када је у Европи још преовлађивало оно врло рђаво мишљење о куварима и глумцима, мишљење које је тек наш век имао да ликвидира.

На тај начин је стари Михел чинио све да не смета својој деци и да не долази с њима у евентуалну колизију, што се могло и догодити, и то ево како: његов син др Едуард је постао временом лични лекар Његовог величанства Србије. Да је отац остао кувар краљев, отац и син би свакако некад могли доћи у опозицију, што би апсолутно било незгодно за њихов породични однос. Ранг листа по домаћем старешинству је морала бити спасена: Михел-син није могао бити старији од Михела-оца; уз то незгодно би изгледало да фамилија Михел држи два висока шаржа у Двору, акумулирајући два достојанства за себе. Стари Михел је ваљда и зато оставио свој сан и сахане, да би син без икакве зависти другог света могао држати своје пинцете, епрувете, оруђа за бризгање и она друга за супротне операције, која су симболичка за узвишени медицински позив, [...].

Др Михел је био дворски лекар коме је то звање отварало сва врата и приводио богату клијентелу, док дворски кувар и онако није могао држати и ресторан у вароши. Сем тога, чак и пензионисан, Михел је могао бити консултован од стране Двора из чије је цивил-листе примао 30 златника месечно. Двор изгледа никада није консултовао старог Михела, као што у важним стварима није консултовао ни Михела-сина. Тако се догодило да се краљ Александар Обреновић верио са гђом Драгом, удовом Машин, рођеном Луњевица, а да је то било преко њихове воље. Др Михел је зато рекао краљу да му он не може да одобри тај одлучан корак, додавши (као експерт који је лечио гђу Машин), да она не може имати деце. Свакако, ово је мишљење делио и стари Михел, и он га је негде морао исказати, забринут за будућност династије која му је лежала на срцу. Незахвалан, Двор је, међутим, одговорио двоструком непажњом: прво је др Михел изгубио службу дворскога лекара, а затим је одмах и староме Михелу отказана његова златна пензија

БАШТИНА

4. Краљица Драга и краљ Александар Обреновић, 1900.
(вл. Вила „Злајини бреј“, Смедерево)

из цивил-листе. Ни против прве ни против друге мере није било никаквога правнога лека; прво се није могло спречити у једном неуставном стању, а тешко би се спречило и у најуставнијем; друго је било неопозивно, пошто Државни савет није надлежан за приватне, већ само за државне пензионере Круне, али, као што ћемо видети, људи мање воле да се замерају обичним него факултетски образованим људима, уз то ови први имају увек некако и више среће у својим стеченим правима. Владавина краљице Драге, као што знамо, није била дуготрајна. Завршена 1903, под изванредним околностима, она је отворила цело питање заоставштине Обреновића. Михел се одмах јавио преко својих веза у општу гурему, жалећи се на неправду која му је учињена после краљеве веридбе. Краљица Наталија, универзална наследница свога несрећног сина, уз то велики кавалер у свакоме своме новчаном поступку, наредила је одмах да се Михелу исплати сва ускраћена пензија од датума обуставе до историјског преокрета од 29. маја 1903. На гомилу, Михел је тада примио од краљичиног адвоката Боривоја Орешковића око 1000 дуката, што је за оно време била једна огромна сума. По несрећи, кућа се ликвидирала, јер је династија била уташена и џентлменско решење краљице Наталије није могло да важи за времена после 29. маја!

У томе фаталном међувремену – за доба Драгијаде – стари Михел је морао бити разочаран, и љут на Двор. Он је оставио варјачу на страну и латио се пера. Када је Двор могао показати њему шта зна, зашто не би он Двору показао шта зна он. А Михел је знао толико, да се у погледу могло имати у глави много, много више него и неки државници или секретари појединих Обреновића. Уосталом, они су се мењали, а Михел је био „у кујни“ око четрдесет година, те су његова причања могла бити без дисконтинуитета. Он је знао све чланове породице Обреновић, па је могао знати и за неке њихове грехове за које нису знали чак ни други чланови те велике српске куће. Преко послуге, он је слушао о њима четрдесет година све што је само послуга могла да сазна, а она је била врло често једини историјски сведок многих и многих дешавања сваке врсте. Љут на Двор, Михел је решио да пише своје Мемоаре.

Ипак се мора стати и замислити, питајући се да ли их је стари кувар писао пре или после 1903. године? Претпоставка да је Михел редиговао своје успомене после 29. маја 1903, нама изгледа вероватније. После тога датума раздрешили су се многи језици, па су многи објављивали чак и романирана сећања на Обреновиће. То је могло да буде подстрек и за Михела да и он депонује свој историјски исказ о ономе што је видео и чуо, али он није имао смелости

да га објави. Шта га је уздржавало да то учини, нама је за сад непонато, али нам је познато да су Михелова сећања била редигована отворено, искрено и верно, да су била на немачком језику и да су садржавала драгоцене податке за нашу историју.

Михел је везао те исписане листове у један покрет, запечатио га и оставио га у своме писаћем столу. Године 1915, он је побегао из земље, а један аустријски официр, Јеврејин како се тврди, узео је тај рукопис, прочитао га и одмах схватио његову књижевно-меморарску вредност. Да ствар не би пропала, он је свежањ однео у Вршац, где је рукописе дао дешифрирати и преписати. Године 1918, оригинал је, међутим, био ипак враћен породици. Три Михелова сина су прочитала белешке свога оца. Нашавши да у њима постоје и многа опажања, тачна уосталом, које се односе на живе, угледне личности, да у тим белешкама даље има и скроз нових и пикантних историјских података, најзад да ће евентуална објава тих Михелових причања и саопштења дејствовати као скандал и изазвати полемику, они су били у забуни шта да чине. Ту је забуну пресекао пуковник Михел: он је спалио оригиналан очев рукопис, рекавши да ће породица Михел, ако би ко објавио копију, морати изјавити да се ради о измишљотинама.

Копије су ипак, скоро неким чудом, биле сачуване. Данас се ради само о томе, да треба реконструисати целину, изградити превод, објавити га и дати публици неокрњено дело или бар што више од онога што је спасено.

Да ли ће то некоме поћи за руком? Да ли ће ико бити у стању да изврши овај задатак од кога ће зависити боље утврђивање многих чињеница које се односе на Обреновиће? Да ли ће историја Обреновића бити допуњена многим новим и аутентичним подацима једнога очевица њихових породичних и личних трагедија? – ми то још не знамо. Ми само бележимо да Михелови Мемоари могу представљати један солидан допринос за разумевање нашег XIX века, пошто они садрже појединости, које би наметале историчарима дужност да ревидирају неке ствари у своме стереотипном приповедању; А Михел би нам нарочито помогао да објаснимо неке карактере и неке ситуације које и данас нису јасне ни историчарима, ни самој публици која чита историјске списе.

БАШТИНА

Београд, 5. септембра 1942.

Александар М. Николић

МИЛЕВА МАРИЋ АЈНШТАЈН, ПРВА ЖЕНА И САРАДНИЦА АЛБЕРТА АЈНШТАЈНА¹

Сажетак

Кроз неке појединости о породици и школовању Милеве Марић Ајнштајн, њеном односу са колегом и супругом Албертом Ајнштајном, њиховом заједничком животу, дати су једно од могућих виђења Милевине судбине као и слика Милеве као жене и научнице.

Кључне речи: Милева Марић Ајнштајн, Алберт Ајнштајн, Тител, Каћ, Рума, Цирих

О животу и судбини Милеве Марић Ајнштајн, није се до седамдесетих година прошлог века скоро ништа знало. Осим ретких појединаца који су породичним или пријатељским везама били везани за њу, њено име се – усмено или писмено – у нашој јавности није ни појављивало. О њој су првенствено писали Ајнштајнови биографи и то најчешће само као о његовој првој жени, а понекад, са дозвољеном могућношћу, и као сарадници. При томе се морало и подилазити просечном читаоцу и никако не мењати слику нити рушити мит о човеку који је уз Ајсака Њутна, најславније име у свету науке.

Све се променило када је 1969. године Десанка Ђурић-Трбуховић објавила књигу *Милева Марић – у сенци Алберта Ајнштајна*, а посебно после издања на немачком (1982. и 1985. године) и француском (1988. године) језику. Уз почетак објављивања Сабраних дела Алберта Ајнштајна (1987/2007), као и објављивања Љубавних писама Алберта и Милеве Ајнштајн (на енглеском 1992. и српском 1998. године) и многих других докумената из Ајнштајновог архива после смрти Хелене Дукас и Ота Натана, верних чувара Ајнштајновог лика и дела, у расправу о њиховом заједничком животу и питању заједничког рада укључују се историчари, језичари, филозофи и историчари науке, психијатри, књижевници, феминисткиње. Свако од њих тумачи Милевин живот и судбину парцијално,

фокус

¹ Овај текст је настао као резултат вишегодишњег интересовања за живот Милеве Марић и скромно одражава ауторов утисак да би данас свет другачије изгледао да се нису срили и заволели Милева Марић и Алберт Ајнштајн. Рад аутора на тексту је подржан и делимично финансиран од стране Катедре за математику Департмана за основне дисциплине Факултета техничких наука кроз пројект: „Идентификација проблема и формирање адекватног математичког модела у научним истраживањима теоријске и примењене математике“.

помало произвољно, сви користе углавном исту литературу,² али на крају сви ipak дају непроцењив допринос ширем интересовању за њен живот и на неки начин промоцији Милеве као човека, жене и научнице.

Милевин отац, Милош Марић (1846–1922), родом из Каћа, био је подофицир у аустроугарској војсци, а по напуштању војне службе административни судски чиновник, не превише образован и строгих и патријархалних начела. Мајка, Марија Ружић (1846–1935), рођена је у Тителу, у поштованој и богатој породици пореклом из Црне Горе. Имали су троје деце – Милеву, Зорку и Милоша. Обе ћерке су рођене са урођеним ишчашењем кука, а Зорка је храмала упадљивије од Милеве. Она је приликом једне посете Милеви, у Цириху, душевно оболела (у питању је шизофренија од које је боловао и млађи Милевин син Едуард) и лечила се на психијатријској клиници у Цириху. Милош је био професор хистологије на универзитетима у Колошвару (Клужу), Дњепропетровску и Саратову. На инсистирање оца, несрећно се оженио богатом удавачом што је вероватно био и главни разлог да се, када се ношен ратним вихором нашао у Русији, од тамо никада није вратио нити породици јављао.

Милевино детињство, а посебно године школовања карактеришу честа сељења проузрокована службеним премештајима њеног оца. Два месеца по Милевином рођењу, 7/19. 12. 1875. године, породица Марић се преселила из Титела у Вуковар где је њен отац постављен за судског надзорника и где остају две године. Крајем 1877. године Милош Марић је премештен за судског писара у Руми. Милева често проводи лета код баке у Тителу и стриचेва у Каћу. У Руми је похађала основну школу од 1881. до 1885. године и највероватније пети разред (опетовницу) који је тада постојао у румској основној школи.³ Милева је редовно била међу малобројним одличним ученицима и школску годину увек завршавала „са одликом“. Средњошколско образовање започиње 1886. године, као редовна ученица, са плаћеном школарином у Вишој

2 Данас постоји веома велик број монографија, студија, научних и прегледних чланака посвећених првенствено животу и раду Алберта Ајнштајна, али све више и посебних текстова у којима се покушава расветлити Милевина улога у настајању његових најчувенијих радова (Philipp Frank, Carl Seelig, Antonina Valentin, G. J. Whitrow, Louis Kolroz, Peter Michelmores, Roger Higfield and Paul Carter, Ronald Clark, Abraham Pais, Katherine Owens Peare, John Stachel, Evan Harris Walker, John Stachel, Jürgen Neffe, Ze'ev Rosenkranz, Denis Brian, Peter Daniel Smith, Barry R. Parker, Alice Calaprice, Freeman Dyson, Jeremy Bernstein). На крају овог текста дата је основна литература, углавном на српском језику, а у појединим од наведених књига може се наћи опсежна литература и на страним језицима.

3 Душан Познановић „Школовање Милеве Марић-Ајнштајн“, *Сунчани сајт: часопис за науку, уметност и културу*, 5, 6 (1996): 107.

српској девојачкој школи у Новом Саду.⁴ Први разред је завршила са одличним оценама из свих 14 обавезних предмета. Положивши пријемни испит за упис у други разред, Милева од 1887. године похађа Краљевску малу реалну гимназију у Сремској Митровици. Из њених сведочанстава види се да је сва три разреда завршила са одличним успехом (први ред с одликом), увек узорног владања и особите марљивости. Оцене су јој све редом биле „веома добар“ и „изврстан“, а у завршном разреду једина је имала највишу оцену из математике и физике. Страни језик јој је био немачки. Како тада у Аустроугарској женска деца нису имала право на даље школовање, по завршетку четвртог разреда, 1890. године, уписује у Шапцу пети разред Краљевске српске гимназије где почиње да учи и француски језик. У току школовања показала је таленат и интересовање за математику, цртање и музику, свирала је клавир и тамбурицу. Маја 1892. године, пре завршетка шестог разреда, породица одлази у Загреб где јој је отац добио премештај на место нижег судског службеника. Као посебно надареној и успешној ученици, на основу очеве молбе школским властима, дозвољено јој је да се као „приватисткиња“ школује у елитној мушкој Краљевској вишој гимназији где поново уписује шести разред.⁵ Завршне испите седмог разреда, у току којег јој је на њену молбу дозвољено да присуствује и слуша предавања из физике, због болести положила је тек у септембру 1894. године са најбољим оценама из математике и физике. У Загребу није матурирала јер пре завршетка првог полугодишта осмог разреда одлази са оцем у Цирих да по његовој жељи студира медицину. Као допуну дотадашњем школовању, 1895. године, на основу пријемног испита, уписује учитељски семинар код професора Гросминстера на Вишој девојачкој школи у Цириху (Höhere Töchterschule der Stadt Zürich). Ту није слушала све предмете, већ је као стручна слушатељка – хоспитанткиња, требало да испуни извесну квоту за стицање права на завршетак те школе као допуну свог дотадашњег школовања.⁶ Матуру је положила 1896. године на Савезној медицинској школи у Берну (Eidgenössische Medizinschule in Bern) као једној од званично одређених за полагање матуре, и тиме стекла предуслов за студирање. И поред тога што је непосредно после матуре уписала летњи семестар на медицинском факултету Циришког универзитета, уместо медицине, по успешно

4 Душан Познановић „Школовање Милеве Марић-Ајнштајн“, *Сунчани сити: часопис за науку, уметност и културу*, 5, 6 (1996): 107.

5 Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Ејнштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 16.

6 Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Ејнштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 25.

положеном тешком пријемном испиту, уписује студије математике и физике (VI-A одељење) на Савезној техничкој високој школи (Политехника касније ETH) (Eidgenössische Polytechnische Schule, Eidgenössische Technische Hochschule од 1911. године) у Цириху као пета жена од њеног оснивања.

Пратећи Милевино школовање, од нижих разреда основне школе па до заиста великог успеха за девојке тог времена – уписа на циришку Политехнику, стиче се утисак да је било доста несређено. Пуно сељења и премештања из школе у школу, незавршени разреди, ванредно уписивање, слушање и полагање предмета на основу молби. Али и поред тога, увек је успевала да буде најбоља у свим разредима, посебно из математике и физике. Као таква је у Загребу била и ослобођена плаћања школарине па је чак добијала и новчану помоћ и, вероватно као јединствени случај у аустроугарским гимназијама, слушала физику заједно са младићима. Наиме, девојкама које су као приватне ученице биле уписане у јавне гимназије у Аустроугарској тек 1907. године дозвољено је посећивање предавања заједно са младићима. Заувек ће остати и њене школске карактеристике – светица и редак феномен.⁷

Милева је једина жена и најстарија у одељењу које је спремало стручне учитеље за математику и физику и у којем је, поред Марсела Гросмана, Јакоба Ерата, Луја Колроза, Алберт Ајнштајн са 17 година био најмлађи. У току студија показује изузетан интерес и знање из физике (професори Хајнрих Фридрих Вебер и Јохан Перне) и математике (Херман Минковски, Артур Хирш, Адолф Хурвиц, Вилхелм Фидлер и Карл Фридрих Гајзер).⁸ У току студија становала је, како је то тада било уобичајено, по пансионима где су становале и друге студенткиње – Ружица Дражић из Шапца, Милана Бота из Крушевца, сестре Хелена и Адолфина Кауфлер из Беча, Ружа Шај и Ада Брох из Загреба. Оне су постале присне пријатељице, а њихова сачувана преписка представља значајно сведочанство о Милевиној личности и њеном животу. Милеву је Милана Бота овако описала у својим писмима упућеним родитељима: „[...] Марићева изгледа врло добра девојка и врло паметна и озбиљна; мала, ситна, црномањаста, ружна, говори као права Новосађанка, помало храмље, али има врло лепо понашање... Марићева је врло добра девојка, али сувише озбиљна и ћутљива. Не би човек ни рекао да је тако паметна глава.”⁹ Зимски семестар, 1897. године,

7 Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Ејнштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 27; Десанка Ђурић-Трбуховић, *У сенци Алберта Ајнштајна* (Крушевац: Багдала, 1969), 15.

8 Десанка Ђурић-Трбуховић, *У сенци Алберта Ајнштајна* (Крушевац: Багдала, 1969), 34.

9 Радмила Милентијевић, *Милева Марић Ајнштајн: животи са Албертом Ајнштајном* (Нови Сад:

проводи у Хајделбергу код професора Филипа Ленарда, носиоца Нобелове награде за физику, проучава фотоелектрични ефекат и одушевљава се сазнањем о односу брзина атома и растојања под којима долази до њихових судара, што ће бити и обрађено у Ајнштајновом раду о Брауновом кретању. Повратком у Цирих, априла 1898. године, лично и професионално се зближава са Албертом Ајнштајном, свакодневно заједно интензивно уче, размењују идеје, проучавају литературу и дела најпознатијих физичара и филозофа, слушају предавања и полажу испите. Као последица свих тих околности развила се обострана љубав. Јула 1900. године, одржани су дипломски испити на којима је Милева имала најнижу оцену од свих студената VI-A одељења и једина није дипломирала, првенствено због тога што је на дипломском испиту из предмета Теорија функција, код професора Минковског, добила само 5 од могућих 12 бодова, док су све остале колеге из њене класе добиле 11 бодова. У завршном сведочанству стоји да је просек њених оцена из свих положених обавезних предмета био 4,7 од максималних 6.¹⁰

И поред тога што једина из одељења није положила завршне дипломске испите, 1900. године почиње истраживачки рад у лабораторији професора Вебера код кога припрема дипломски рад (Diplomarbeit), који је планирала да прошири у докторат и, да би могла да користи лабораторију за физику, априла 1901. године поново слуша предавања из физике и астрономије. Изгледа да јуна исте године повлачи пројекат своје, од професора Вебера одлично оцењене, дисертације (која до данас није пронађена) и тиме завршава школовање а да никада није дипломирала.

Три су главна разлога за такав несрећан завршетак Милевиног школовања. Неприпремљеност професора, посебно Минковског, да и жене могу бити добри физичари, сукоб са Вебером око Ајнштајновог запослења на Политехници (сви студенти из те генерације су се запослили на Политехници осим Алберта и наравно Милеве) и посебно Милевино стање будући да је те 1901. године носила Албертово ванбрачно дете, што је у то време представљало тешко бреме.

По завршетку школске године Милева одлази код родитеља у Нови Сад где је јануара 1902. године родила ћерку Лизерл (Љубица) коју је изгледа дала на усвојење и чија судбина до данас није до краја расветљена. Отац Алберт Ајнштајн ју никада није видео нити, осим у неколико писама упућених Милеви, јавно поменуо.

Матица српска, 2010), 44; Десанка Ђурић-Трбуховић, *У сенци Алберта Ајнштајна* (Крушевац: Багдала, 1969), 41.

10 Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Еинштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 61.

Повратком у Цирих, упркос снажном противљењу обеју породица, почиње да живи са Албертом надајући се да ће им се после венчања придружити и кћи. Венчавају се у Берну, јануара 1903. године, под Албертовим условом да Лизерл никада не дође код њих у Берн. Милева је ћерку на неки начин жртвовала и изабрала Албертову љубав, а последице те тешке одлуке до краја живота носила је у себи. Следеће, 1904. године, родио им се син Ханс Алберт, касније професор на Универзитету у Берклију, Калифорнија, а 1910. године Едуард који у младости душевно оболева. Милева се пожртвовано бринула о њему до своје смрти. Милева и Алберт су два пута (1905. и 1907. године) боравили у Новом Саду, били су у Београду, Тителу и Каћу. Приликом једног од тих боравака, деца су им, по жељи њеног оца, 1913. године крштена у Николајевској цркви у Новом Саду. Живели су, у зависности од Албертовог запослења, у Цириху, Берну, Прагу, Берлину. Њихов заједнички живот је, по свој доступној грађи, до пролећа 1913. године био срећен и срећан. Добили су два сина, Алберт је постао цењен научник и тражен професор што им је доносило и материјалне благодети, водили су богат друштвени живот и имали пуно верних пријатеља. Вероватно су и даље заједно радили на проблемима физике, али сигурно све мање због Милевиних породичних обавеза. Из тог периода су сачуване и белешке за Албертова предавања писана Милевином руком. Најтеже им је било да прихвате уплитање Албертове породице у њихов брак и његово неодобравање. У мају 1912. године Алберт је отишао у Берлин где се сусрео са својом сестром од тетке, Елзом Левентал, коју је познавао још из детињства. Тада се и пробудила њихова обострана наклоност и љубав. Милева и Алберт су провели заједно још две године и у пролеће 1914. године у Берлину, где је Алберт добио академску позицију, последњи пут се нашла на окупу цела породица Ајнштајн. О њиховим односима у том периоду сведоче нехумани услови које је тада Алберт поставио Милеви за наставак њиховог заједничког живота.¹¹

А. Ти ћеш да водиш рачуна о следећем:

1. Да моја одећа увек буде у реду.
2. Да сваког дана будем редовно послуживан са три obroka и то у својој соби.
3. Да моја спаваћа и радна соба увек буду чисте и намештене и да на мом радном столу нико не сме ништа да дира.

¹¹ The Collected Papers of Albert Einstein 8, no. 22, 44, Princeton University Press, 1987–2006; Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Еинштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 191–192.

4. Ти ћеш се одрећи свих личних односа са мном, изузев када то захтевају социјална збивања.
- Б. Ти нарочито не смеш захтевати од мене:
 1. Да ја седим с тобом код куће.
 2. Да излазим с тобом или да заједно путујемо.
- В. Ти ћеш јасно обећати да ћеш се у свим контактима са мном придржавати следећег:
 1. Ти нећеш очекивати било какву моју наклоност.
 2. Ти мораш одмах одговорити на свако моје питање.
 3. Мораш, без поговора напустити моју собу када ја то кажем.
 4. Мораш обећати да ме пред децом нећеш оцрњивати.

Милева такво понижење није нити могла нити хтела да истрпи и заједно се са децом вратила у Цирих. Који су разлози њиховог разлаза и касније развода?

У литератури се помиње велика Албертова слава коју није могао контролисати, утицај мајке и Елзе, све израженији јеврејски идентитет. А можда се једноставно Албертова љубав угасила. И то се дешава. Али сви ти разлози не оправдавају његове непристојне, ружне па чак и грубе изјаве о Милеви као човеку – најмрзовољнија прзница која је икада ходила земљом, жива куга која му је загорчавала живот још од младости, неосећајна, урођено препредена, лажов, радник кога не може да отпусти, немилосрдно биће, у носу му од ње запиње тежак воњ, ампутирани део тела, њено присуство ствара гробљанску атмосферу – изнесене у његовим писмима. А можда се само бранио од сопственог осећања кривице и страха од откривања истине?

Од јула 1914. године, уз повремене Албертове посете и честу преписку, живе раздвојени. Такве околности су на Милеву трагично утицале. Душевно сломљена, дубоко разочарана и потпуно усамљена, разболела се емоционално и физички и очајна скоро умрла. Делимично се опоравила снагом своје воље, љубави и одговорности за малолетну децу. Велику подршку су јој у тим тешким животним тренуцима пружили заједнички, њени и Албертови, пријатељи који су сви, мање или више, директно осудили Албертове поступке и материјално и духовно безрезервно помагали Милеву и децу. На Албертов захтев се фебруара 1919. године разводе, а Алберт се и поред судске забране склапања новог брака у периоду од две године, већ јуна те године венчава са Елзом и ужива у светској слави и лагодном животу. А Милева и деца тешко живе, она је без запослења и сталних прихода, повремено даје

часове математике и клавира. Уз сву њену бригу и пожртвовање, често је по болницама или, у бољим здравственим периодима, у Новом Саду. Алберт јој је, што по обавезама пресуде о разводу, што по својим могућностима због велике економске кризе у Немачкој и избијања Другог светског рата, омогућио још неке минималне додатне приходе. Већина тог новца је потрошена на трошкове лечења и неге ње саме, а посебно сина Едуарда. До Албертовог одласка у Америку 1933. године, њихови односи су повремено били врло пријатељски чак и присни. Томе је првенствено допринела промена Албертовог виђења Милеве и вредновања њених напора на васпитању њихових синова и бризи о здрављу болешљивог Едуарда. Јер Милева никада и није ништа лоше или ружно рекла о Алберту. Празнина у души и телу, коју јој је развод од Алберта оставио, никада није била попуњена. Борећи се са болестима она је много тога држала у себи, потиснуто и неизречено, али је остала одана Алберту и успомени на њихов заједнички живот.

Отац јој умире 1922. године, брат нестаје после Првог светског рата, мајка умире 1935. године, а сестра, душевно поремећена, 1938. године када Милева последњи пут борави у родном крају. Остатак живота проводи усамљена и болесна у сиромаштву, бринући се о Едуарду, брижнo га негујући и у најтежим приликама посећујући га по санаторијумима и болницама. Године су јој биле испуњене сталном преписком са Албертом, првенствено у вези са новцем, продајом и куповином станова, кућама, хипотекарним кредитима, адвокатима, трошковима лечења Едуарда. Умрла је 4. августа 1948. године и сахрањена на Нордхајм гробљу у Цириху. Њен гроб је 1973. године прекопан јер нико није плаћао за његово одржавање. Скромна плоча на којој је писало MILEVA EINSTEIN, GEB. MARITY 1875–1948 је бачена, а на том месту се сада налази други гроб. Јуна 2009. године, у непосредној близини њеног гроба, постављена је нова спомен плоча.¹²

Милева је, патријархално васпитана, истински скромна и самопрегорна, својом одлуком живела у сенци мужа. Њен могући научни допринос у Ајнштајновим делима, често негиран или пак преувеличаван, никада није објективно истражен нити до краја прецизно утврђен. Чињеница је да до сада нису пронађени писани трагови нити документи који би неоспорно доказали да ли је и колику улогу Милева имала у настанку радова који су прославили њеног мужа, Алберта Ајнштајна. На основу објављене међусобне преписке у којој недостају многа Милевина писма, обимне литера-

12 Ђорђе Крстић, *Милева и Алберт Ејнштајн: љубав и заједнички рад* (Нови Сад: Академска књига, 2007), 214.

туре и Ајнштајнових изјава, види се да су они у периоду од 1898. до 1905. године интензивно радили заједно, али су Ајнштајнови најзначајнији радови, настали управо у то време, објављени само под његовим именом. Мора се констатовати да се ни сама Милева никада није трудила да истакне свој допринос у научним радовима из, често називане *annus mirabilis*, 1905. године. Јер Алберт и она су за њу били *Ein Stein* (једна стена)! Она је жртвовала и своју каријеру и свој живот за Албертову љубав и успех. О њиховој сарадњи можда може да сведочи и податак да је Алберт Ајнштајн када је 1922. године добио Нобелову награду за рад из 1905. године, у коме је формулисао фото-електрични ефекат, целокупни новчани износ награде дао бившој супрузи Милеви, што је било одређено пресудом о њиховом разводу.¹³ Подсетићемо и на опажања Милевиног брата Милоша који је као студент медицине 1905. године боравио у дому Ајнштајнових у Берну и запазио њихов свакодневни заједнички вечерњи рад и дискусије.

У литератури се често цитира писано сведочење руског физичара и члана Академије наука Совјетског Савеза, Абрама Федоровича Јофеа, тада асистента Вилхелма Рендгена, једног од уредника часописа *Annalen der Physik* где су радови о специјалној теорији релативности, фотонској теорији релативности и теорији Брауновог кретања објављени. У свом раду *Памяти Алберта Эйнштейна* (1955) Јофе је написао да је видео да је на оригиналним рукописима (који никада нису пронађени) стајало да је њихов аутор Einstein-Marity. У загради је након тога појаснио да је Marity било девојачко презиме Албертове жене и да се по швајцарским обичајима оно често дописивало после презимена мужа. Тај коментар је потпуно погрешан јер се Алберт никада није тако потписивао, већ је нпр. Патент број 35693 о машини за индукцију и мерење мале волтаже пријавио под именом Ајнштајн-Хабихт. Дакле, коауторство се писало на тај начин и, ако је Јофе добро видео и истинито сведочио, у шта не би требало да се сумња јер је рад у коме то тврди званично објављен, аутори тих чувених радова су били Алберт Ајнштајн и Милева Марић. Милевина судбина би се могла најкраће описати њеним речима из једног писма упућеног пријатељици Хелени Кауфлер Савић: „[...] једном бисер, другом кутија”!

ФОКУС

¹³ Радмила Милентијевић, *Милева Марић Ајнштајн: животи са Албертом Ајнштајном* (Нови Сад: Матица српска, 2010), 437–440.

Литература:

1. Ајнштајн, Алберт и Милева Марић. *Љубавна писма: (1897–1903)*. Нови Сад: Матица српска, 1998.
2. Ђурић-Трбуховић, Десанка. *У сенци Алберта Ајнштајна*. Крушевац: Багдала, 1969.
3. Зборник са саветовања „Допринос Милеве Ајнштајн-Марић науци“, 13–14, Нови Сад, Матица српска, мај 1994.
4. Joffe, Abram F. „Памяти Алберта Эйнштейна“, *Успехи Физических Наук*, вол. 57, бр. 2, 1955.
5. Крстић, Ђорђе. *Милева и Алберт Еинштейн: љубав и заједнички рад*. Нови Сад: Академска књига, 2007.
6. Maurer, Margaret. „Die Eltern“ oder „Der Vater“ der Relativitätstheorie?, *PCnews*, Nr. 48, Jg. 11, Heft 3 (1996): 20–27.
7. Милентијевић, Радмила. *Милева Марић Ајнштајн: животи са Албертом Ајнштајном*. Нови Сад: Матица српска, 2010.
8. Познановић, Душан. „Школовање Милеве Марић-Ајнштајн“, *Сунчани сай: часопис за науку, уметност и културу*, 5, 6 (1996): 103–114.
9. Поповић, Милан. *Једно пријатељство: писма Милеве и Алберта Ајнштајна Хелени Савић*. Подгорица: ЦИД, 1998.
10. Stäudner, Frank. „Keine Mutter der Relativitätstheorie“, *Internationale Zs. Für Geschichte und Ethik der Naturwissenschaft, Technik und Medizin*, 3 (1995): 45.
11. The Collected Papers of Albert Einstein 1–10, Princeton University Press, 1987–2006.
12. Trömel-Plötz, Senta. „Mileva Einstein-Maric. The Woman who did Einstein’s Mathematics“, *Women’s Studies International Forum*, Vol. 13, No. 5 (1990): 415–432.
13. Walker, Evan Harris. *Ms Einstein*. American Association for the Advancement of Science, February 1990.
14. <http://www.pbs.org/opb/einsteinswife/>

*Mileva Marić Einstein
First Wife and Collaborator of Albert Einstein*

Abstract

Through some details about Mileva Marić Einstein’s family and education, through the relationship and cohabitation with her colleague and his houseband Albert Einstein, it is given one of the possible views of Mileva’s fate as well as the picture of Mileva as a woman and a scientist.

Keywords: Mileva Marić Einstein, Albert Einstein, Titel, Kač, Ruma, Zürich

MONS AUREUS

ДОБРО

Градимиr Сїојковић

ДЕЦА ПИШУ ПЕСМЕ

Деца пишу песме? Ма, то се неко шали! Каква је то појава писати песме данас, молим вас лепо!? Данас није време за *измишљавање* тамо неких песмица. Данас је време за стицање; стицање умења, сналажљивости, богатства... а песмице? Па, може, ако су то песмице које ће се певати на *неком њамо љолећу* или тако нечему сличном.

А деца пишу песме.

Ко их наговара да то раде? Ко им убацује такве бубице у главу? Да ли их то *поједино* уче њихови наставници и родитељи? Треба се озбиљно позабавити овим проблемом. Замислите, молим вас лепо, може неко од њих једнога дана да постане и песник! А давно је неки тамо Јесењин написао да „на песнике паре не лете”.

А деца, ипак, пишу песме.

На срећу овог народа! На радост своју и нашу. На задовољство једне врле културе која је изнедрила Бранка Радичевића, Чика Јову Змаја, Лазу Костића, Ђуру Јакшића, Шантића, Дучића, Диса, Драинца, Црњанског, Миљковића, Антића, Душка Трифуновића и Радовића, Десанку, Ерића, Раичковића, Драгана Лукића... На понос наших великих савременика Љубе Симовића, Ршума, Зупца, Одаловића...

Нека деца пишу песме. И треба да пишу!

Учимо их да то чине. Упућујмо их у тајне лепоте овог предивног песничког језика српског. Подржимо их. Хвалимо их и када то учине макар само једном.

Срећан је народ чија деца пишу песме. Најсрећнији. Такав народ има будућност. Јер песмом језик живи, а док језик живи – живи и народ.

Они који су, свесно или не, заборавили да „нас је песма одржала” нека се овом приликом, читајући децје песме у овом часопису, на то подсети. И нека то упамте. Њихова, наша деца су писала песме, пишу песме и писаће песме.

Јер су деца, Богу хвала, паметнија од нас.

ПЕСМА ЗА ДЕВОЈЧИЦЕ

Многи су писали песме за вас,
за неке Љиље, Гоце и Цице,
а нико се није сетио нас
и написао песму за девојчице.

Мислили су да смо мале,
да нам нико ништа не сме,
да су другима звезде пале
и шта ће нам онда песме?

А ми нисмо више мале,
лутке више нису мит.
И све бисмо од себе дале
за песму о нама, за један хит.

Да неко и нас за плес бира,
да нам посвети малени стих,
да ноћу не спава и нема мира
и због нас буде тужан и тих.

За време што пролази, за оно што долази,
за неке нове лепотице,
подигнем руку и кажем од срца:
„Ево вам песма, моје девојчице!”

Јована Миланов

КО СМЕ ТЕБЕ?

КО СМЕ Тебе да ми дира?
КО СМЕ Тебе да ми пали?
Дуго већ немам мира,
нећу увек бити мали!

КО СМЕ Тебе да ми отима?
КО СМЕ Теби очи да вади?
Кратко ћу поручити свима:
„За тебе живе млади”!!

КО СМЕ Теби божуре да гази?
 Ко по теби српску крв да лије?
 Када на те Свети Лазар пази,
 Кад се у сваком од нас Југовић крије!

Дал се боје пиромани твоји,
 запаљених светиња, Душановог гнева,
 Свих Светаца и светачког беса,
 Светог Крста што кроз пламен сева?

КО СМЕ Тебе да подели?
 Ко јуначке духове да буди?
 Када моје срце највише жели,
 Да остарим на родној груди!

Филиј Николић

МАМА У ПУБЕРТЕТУ

То што ми се мама баца,
 То што мисли да је фаца,
 То што изгледом је дама,
 То што штрчи с годинама,
 То што вришти као клинка,
 То што ритам песме губи,
 То што пева к'о да труби,
 То што свуда иде с нама,
 То што јој се цеди шминка –
 То је моја мама-клинка.

ДОБРО

Милица Ристић

ПРИЧАЛИЦА

Мене стално опомињу
да не „мељем“ већ да ћутим.
Волим, брате, ја да причам;
опет нову казну слутим.

Брбљам, тртљам, причам свашта,
баш је бујна моја машта.
Ја сам дете срећног лица
и велика причалица.

Прете ми укором и фластером
и обећам да нећу више,
ал' језик ме заголица
и кад чујем „Огњене тише“.

Па добро, браћо и људи,
зар се за причу суди?
Нећу никог да љутим,
али не могу да ћутим!

Оињен Урошевић

ВОЛЕ МОЈЕ РУКЕ

(Писмо ђеснику Момчилу Тешићу)

Моје руке воле
да беру црвене руже,
да помоћ другу пруже
и кашику да држе.

Руке моје воле
крај реке да саде врбе
и прашину да бришу,
а највише воле
да песме пишу.

Ненад Лукић

ЛУТКА

Остала је напуштена
 на мојој полици
 окрњена од игара
 рашчупана,
 са тужним погледом.
 Остала је усамљена
 међу тешким књигама
 чекајући једну
 буцмасту девојчицу да јој се врати.
 Остала је неуредна
 и црна од прашине,
 моја лутка,
 део најдражих дана,
 мог скорог прохујалог детињства!

Ана Сijanковић

ПОНЕКАД

Понекад, ноћу,
 исклизну из мене речи,
 облици и боје,

потеку сребрни снови
 немирне вене моје
 на далек крену пут.

И дуго лутају небом
 али се скупе у мени
 ти звуци што се роје,

очи нанижу светлост
 одбеглих речи сени
 кад зађе месец жут.

ДОБРО

Милица Јовановић

ШТА ЈЕ ТО ШМИНКА

Девојчице, молим вас,
објасните коначно
дечацима тачно
шминка, шта је!

Једни кажу:
шминка је оно,
са чиме се маже оно црно чупаво,
што се налази на очима.

Други кажу:
шминка је оно
што се намаже
па изгледаш као да си се постидео.

А ја мислим да је шминка,
када ти се свиђа нека клинка,
а ти је баш никако
не примећујеш.

Драјана Милосављевић

ЧЕЗНЕМ

Понекад, тако, кад мисли траже
усамљено место,
где цвеће мирише само један дан,
где брезе плачу, а лептири их љубе,
понекад, тако, кад утихну звона
на цркви,
жеља ме вуче да останем сам.

Чезнем, понекад, да у топло свануће
одлетим до неба само на трен,
да понесем пуне руке златних звезда,
чезнем да проспем њихов топли сјај.

Понекад, тако, мирис чежње ме тражи,
да к'о лептир бирам: љубав или сан?
Полетео бих, да имам крила
и пролеће детињства свима да дам.

Чезнем, понекад, да у мору тишине
заплови песма љубави и среће
у време осеке и у време плиме.
Чезнем да смех узбурка сва срца,
да бура одува тугу с тужних лица,
чезнем, понекад, да бисере љубави
мирисно море око нас разбаца.

Марко Сокић

СТАРИ ГОСПОДИН

Стари господин са шеширом у руци
седи на клупи и гледа реку, пругу.
У очима му се кувају проживљени дани,
неостварене жеље.

Безвољан да пита, сазнао је много.

Гладни пас луталица дуго га је гледао
и мирно заспао, у тренутку када он припали лулу,
стави шешир на главу
и одшета мирно у оловку која га је створила.

Ива Кузмановић

ОД СВЕГА ИМА НЕШТО БОЉЕ

Од свега има нешто боље:
и од воље – има веће воље.

И над цветом има цвет,
и над летом има лет.

И над игром има игра,
и над чигром има чигра.

и над песмом има песма,
и над римом има боља рима.

И над сликом има боља слика,
и над виком има већа вика.

Али ово никада неће бити:
моју мајку нико не може заменити!

Невена Перишић

ЕКCΛИБΡΙC

Марија Гордић
Весна Абадић

БИБЛИОГРАФИЈА НЕМАЧКИХ КЊИГА ШТАМПЕНИХ ГОТИЦОМ – ПРИМЕР ДОБРЕ ПРАКСЕ У ОЧУВАЊУ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ

Сажетак

Чланак је написан у жељи да се афирмише публикување монографија у дигиталном формату с једне, али и да се да допринос очувању малог, али свакако вредног дела светске културне баштине, с друге стране. Посао прикупљања, каталогизације и формирање Библиографије књига на немачком језику штампаних готицом у фондовима Универзитетске библиотеке у Крагујевцу, заокружио је овај задатак. У раду је кратко представљена колекција ових књига, наведен значај и кратак опис појединих ретких и малотиражних издања и детаљно описана методика и библиографски поступак рада на изради Библиографије.

Кључне речи: готица, дигитална библиографија, светска културна баштина, Универзитетска библиотека у Крагујевцу

Увод

Када говоримо о култури, било да мислимо на локални или глобални аспект њеног простирања, свакако имамо у виду свеобухватност појава или радњи у материјалном и духовном животу човечанства. Сва сачувана, како материјална, тако и духовна добра и постигнућа можемо сврстати под термин „баштина”. Свака нација свој културни идентитет ослања на баштину наслеђену од претходних генерација, а онда настоји да створи нова, јединствена културна наслеђа за будуће нараштаје. Специфичности у културној сфери које се акумулирају током историје, најчешће не остају географски локализоване, већ се на различите начине преносе светом, омогућавајући баштињење знања. Оваква „блага” неретко остају препозната као добра од изузетног значаја за укупно човечанство од стране организације Уједињених нација за образовање, науку и културу – УНЕСКО¹ која их дефинише као „незаменљиве изворе живота и надахнућа”².

ЕКСПЛИРИС

1 UNESCO - United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization <https://en.unesco.org> (преузето 17. 05. 2019).

2 У оригиналу: „Our cultural and natural heritage are both irreplaceable sources of life and

Чување, надоградња и залагање ка што бољој афирмацији културних добара, представљају императив сваке институције друштва, које су директно, својим постојањем и радом упућене на ове појаве. Тако су библиотеке и архиви препознати као чувари културних добара писане и штампане речи. Водећи рачуна о поштовању Закона о културним добрима³, фокусирањем на део о старим и ретким књигама, библиотеке су у обавези не само да обезбеђују одговарајуће услове за њихово очување, већ и да сачињавају пропратну документацију којом би се на што обухватнији начин описала вредност тавих публикација. Већина библиотека поседује посебно издвојене фондове књижне и некњижне грађе, чије су специфичности основни разликовни елементи којима је потребна посебна пажња. У циљу промовисања овакве грађе, библиотеке често публикују стручне монографије, најчешће у виду каталога или библиографија. У Универзитетској библиотеци у Крагујевцу фонд књига на немачком језику штампан готицом био је довољно разнолик и значајан да се свака библиографска јединица детаљно каталожки обради, како би пронашла своје место у обједињеној Библиографији.

Књије штампане готицом у Универзитетској библиотеци у Крагујевцу

Већина књига на немачком језику које су штампане готицом, пронашла је место у фондовима Универзитетске библиотеке у Крагујевцу, као део фонда књига на страним језицима који је пренесен из Учитељске и Више педагошке школе у Крагујевцу, након престанка њиховог активног образовног рада, 1972, односно 1975. године.⁴ Овој тврдњи сведоче печати наведених установа које проналазимо на страницама књига и који својим редоследом упућују на континуитет наслеђивања фондова ових просветних институција. Оно што је извесно јесте да се од увођења просветних институција у независној Србији у 19. веку, као страни језик учио немачки језик, а готица била службено немачко писмо тога тоба. Почев од Велике школе у Београду (основане 1808), Прве гимназије (основане у Крагујевцу 1833), Лицеја (1838) где „немачки језик у већој

inspiration“ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=31553&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (преузето 15. 05. 2019).

3 <http://www.kultura.gov.rs/docs/dokumenti/propisi-iz-oblasti-kulture/zakon-o-kulturnim-dobrima.pdf> (преузето 17. 07. 2019.)

4 Abadić, V. i M. Gordić, „Legati Učiteljske i Više pedagoške škole u fondovima Univerzitetske biblioteke u Kragujevcu“, *Legati i biblioteke celine*. Београд: Заједница матичних библиотека Србије; Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић“, 2016, 228–236.

Сл. 1 Деталј дигитализованог речника Димитрија Исаиловића

обширности треба учити", евидентно је да су немачки језик и граматика били обавезни. То је документовано у првом Закону о школама (1833), као и у првом наставном плану и програму за основне школе (1838).⁵ Даљим развојем просветних установа у Крагујевцу, почев од Прве мушке учитељске школе (1871), Женске учитељске школе (1903) наставља се традиција учења немачког језика и књижевности, да би се доста касније, у наставним програмима нашли француски и руски језик.

Димитрије Исаиловић, професор Велике школе у Београду, високи чиновник у државној управи Кнежевине Србије 1847. године, први објављује Немачко српски речник.⁶

Закон о уређењу Учитељске школе (из 1870) и на основу њега донети наставни план даје податак да се у њима учио немачки језик и књижевност са 3 часа недељно, на све три године⁷. У појединим годишњацима о раду Учитељске, а касније и Више педагошке школе, нису пронађени прецизни подаци о куповинама или донацијама књига на немачком језику, па се не може са сигурно-

⁵ С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку* (Београд: Педагошки музеј у Београду, 1971).

⁶ дигитализовано на: <http://digital.bms.rs/pub.php?s=R19Sr-I-214> датум приступа 12. 08. 2018

⁷ С. Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку* (Београд: Педагошки музеј у Београду, 1971).

шћу утврдити тачно порекло публикација. Постоји податак да је Виша педагошка школа 1952. године наследила фонд некадашње Библиотеке Министарства просвете, што доказују печати на књигама, па се тиме може објаснити изразита разноликост овог легата.

На насловним страницама скоро сваке публикације, могу се прочитати посвете и/или потписи претходних власника или корисника, што се може протумачити да је „немачка“ књига била популарна међу колекционарима и заљубљеницима у књижевност и историју и у Србији. Неретко се појављују докази о годинама, које су власници уписивали као податак о временском тренутку када долазе у посед одређене публикације. Пратећи ове датуме и године оснивања и рада Учитељске (прво женске, касније мешовите) и Више педагошке школе, може се уочити поклапање са временским периодом, када су по подацима из лисних каталога, књиге добиле своје прве инвентарне бројеве у овим установама.

Фонд књига на немачком језику штампаних готицом обухвата необична издања, богато илустрована, китњасто исписаних насловних страна, у бољем или лошијем физичком стању, што може говорити о фреквентнијем коришћењу одређених монографија. Током година, фонд је касније увећаван углавном поклонима приватних лица, или дупликатима које је путем међубиблиотечке размене уступила Библиотека Српске академије наука и уметности. Велики број наслова датира из друге половине 19. века и припада реткој и књижи штампаној у малим тиражима.

Универзитетска библиотека у Крагујевцу поседује укупно 434 библиографске јединице, штампане у временском распону од 1800. до 1984. године. Занимљив и од великог значаја јесте податак да се 222 од укупног броја наслова, тренутно могу пронаћи само у овој библиотеци. Такође, важно је истаћи да је 86 књига из фонда штампано у периоду од 1800. до 1900. године. Све пописане публикације у Библиографији увезане су тврдим повезом, већином китњасто украшеним, нарочито на хрптовима, често у две или више боја са изразито утиснутим насловима и именима аутора, што доприноси како атрактивности, тако и уметничкој вредности штампаног примерка.

Поред публикација оригинално писаних на немачком језику (345), проналазе се преводи са француског (28), енглеског (27), руског (16), пољског (6), норвешког (3) шведског (2), италијанског (1), старогрчког (3) и латинског језика (2). Велика особеност се огледа и у предметима њиховог проучавања. Најбројнији су наслови из области књижевности и то: 62 романа, 44 књиге кратке прозе, 41 примерак поезије, 14 есеја, 51 драмски текст, 26 студија и књижев-

них критика, 39 биографија, мемоара и путописа и 26 примерака делова одабраних или сабраних дела различитих аутора. Из области проучавања језика уврштени су: лексикографски примерци у виду 8 речника, приручници и уџбеници из граматике и дидактике, али и уџбеници из психологије, педагогије, методике и природних наука. Значајан је број наслова стручне литературе из области природних (математика (8), астрономија (2), физика (2), биологија (9)) и медицинских (ветерина (1) и општа медицина (5)) наука, као и хуманистичких (филозофија (29), социологија (14), педагогија (16), теологија (2) и етнологија (4)), из уметности (2) и друштвених наука (право (9), економија (2), историја (25)).

Најстарија књига у фонду књига штампаних готицом је *BRIEFE eines ehrlichen Mannes bei einem wiederholten Aufenthalt in Weimar* непознатог аутора, издата 1800. године у Лајпцигу, од издавача по имену Xenien. Књига је путопис, без илустрација, представљена у форми писама у којима је описан интелектуални и друштвени живот Вајмара уопште с краја 19. века. Ова публикација је респектабилна, јер је тренутно једини постојећи примерак доступан у Србији и ширем подручју Европе. У библиографском испису наведена је под редним бројем 46.

Изузетно лепо илустрована књига из фонда је ботанички атлас под насловом *Botanischer Bilder – Atlas*, аутора текста Карла Хофмана. Попис у атласу направљен је строго поштујући утврђена правила природног система класификације биљака (*Prodromus Systematis Naturalis Regni Vegetabilis*) швајцарског ботаничара Августина Пирамуса де Кандоле (*Augustin Pyramus de Candolle*). Захваљујући попису од 500 биљних врста, илустрованих у боји на 85 листова с таблама, ова публикација се може издвојити као најатрактивнија у фонду. *Botanischer Bilder – Atlas* штампан је 1884. године у Штутгарту у издавачкој кући Јулијус Хофман и у Библиографији је наведен под редним бројем 193. У целини је дигитализован и може се прелиставати на интернет адреси <https://archive.org/details/botanischerbilde00hoff/page/n15>.

Helmolts Weltgeschichte је значајна колекција од 9 томова из 1923. године. Сваки том описује по једно или два географска подручја света са историјског аспекта. Томови су богато илустровани и као библиографске јединице пописани су у Библиографији од 416. до 424. броја. Ова колекција није тако ретка јер се може пронаћи у још 6 библиотека у Србији, али свакако својом свеобухватношћу завређује пажњу.

Публикација коју је важно издвојити четврти је том енциклопедије публиковане у шест томова, насловљене *Weltgeschichte*:

Сл. 2 Илустрације из поменуће реплике писма Кристофера Колумба

die Entwicklung der Menschheit in Staat und Gesellschaft, in Kultur und Geistesleben. Четврти том *Geschichte der Neuzeit: das religiöse Zeitalter 1500-1650* коју је уредио Јулијус фон Пфлук-Хартунг (Julius von Pflugk-Harttung), на 13 ненумерисаних и 629 нумерисаних страница, одсликава веома детаљан опис еволуције друштва, културе и интелектуалног живота човечанства религијског доба у периоду од 1500. до 1650. године. Оно што је атипично и што издваја ову од осталих књига у Библиографији, јесте необичност да су корични лист, поједине напомене и објашњења испод бројних илустрација и географских мапа, исписани латиницом. Остатак текста, а мисли се на наслове поглавља, предговор, хронолошке податке и регистар, штампан је готицом. Из наведеног разлога може се рећи да је ово јединствена књига у фонду (писана на два писма), па је то разлог што је наведена као последња, посебно издвојена, 434. библиографска јединица у Библиографији, али и уредно описана у сва три регистра. Издање садржи велики број вредних фотографија географских мапа и глобуса, портрета утицајних особа тог доба, бродова, пејзажа, фототипских прилога од којих издвајамо писмо Кристофера Колумба о открићу Америке 1493. године. Наслов прилога је превод са оригинала писаног на латинском језику: *Epistola Christofori Colom: cui etas nostra multum debet: de insulis Indie supra Gangem nuper inventis* и штампан је готицом, па носи наслов

Brief des Kolumbus über die Entdeckung Amerikas 1493. Текст је штампан на 28 страна, одступа од димензија публикације којој је приложен. Садржи и комплетан превод оригинала овог писма са латинског на немачки језик писан готицом, са посебним освртом на илустрације, нарочито оне које приказују краљевски грб Шпанског двора и краља Фердинанда.

Несвакидашњи прилози су и копија „савременог“ летка о догађајима из 1620. године, штампаног на паусу, као и уметнути факсимил 42. странице Гутенбергове Библије, штампане у периоду од 1453. до 1456. године.

Укупан број аутора у Библиографији је 211 и то: са немачког говорног подручја 154, са енглеског 18, француског 9, руског 20, норвешког 2, италијанског 1, пољског 3, грчког 1 и са шведског говорног подручја 2 аутора. Широј читалачкој публици пажњу ће привући имена попут: Гетеа, Шилера, Шопенхауера, Гилпрацеа, Дудена, Хебела, Клајста, Непомука, Лесинга, Анатола Франца, Хамсуна, Шекспира, Гогоља, Пушкина, Хомера и других.

Методологија рада и библиографски њосћујак израде Библиографије

Библиографије публикација завређују пажњу јавности, истичући своју свеобухватност, прецизност и информативни карактер. Универзитетска библиотека у Крагујевцу се, већ неколико година уназад, активно бави издавањем својих публикација у електронској форми. Библиографија књига штампаних готицом у Универзитетској библиотеци у Крагујевцу, ауторки Марије Гордић и Весне Абадић, представља електронску публикацију објављену само у дигиталном формату и као такву ближе је објашњава већ усвојени међународни термин *born-digital book*. Ова врста формата последњих неколико година препозната је као најбољи, најбржи и најдоступнији информациони извор. Управо је то разлог хиперлинковања дела текста Библиографије, и формирање веза између њених библиографских јединица и података на Интернету. Навођењем URL адреса појединих дигитализованих библиографских јединица, доступних у пуном тексту на веб-страницама Дигиталне библиотеке Универзитетске библиотеке у Крагујевцу или вебу уопште, као и линкова ID идентификатора додељених од стране Узајамне каталошке базе Републике Србије (COBISS.SR), постигнуто је да Библиографија буде претражива у својим оквирима. Бројеви одредница из регистара су такође повезани линком, њиховом активацијом се долази на пуну библиографску јединицу.

ID идентификатори пружају информацију о доступности тражене публикације у библиотекама Србије. Такође, из садржаја ове електронске публикације, на исти начин, линковани број странице скраћује време у претрази и пружа тражени резултат, што коначно представља и оправданост публиковања електронске публикације као модернијег инструмента за чување и преношење знања и информација.

Поштујући устаљену библиографску праксу, први корак у изради Библиографије књига писаних готицом представљало је сортирање редигованих записа из узајамне и локалне електронске базе података Универзитетске библиотеке у Крагујевцу, у формату COBISS/B. Библиографске јединице су сложене абecedно (по имену аутора или главном стварном наслову) – с обзиром на разноликост грађе, хронолошко сортирање не би имало оправданост.

Библиографски испис у изради ове монографије, рађен је у програмском пакету COBISS3. Свака публикација је претходно каталошки обрађена *de visu*, следећи важеће ISBD стандарде. Писмо каталога Универзитетске библиотеке у Крагујевцу је латинично, тако да није било потребе за прилагођавањем другом писму, па је и одредница латинична и редослед навођења библиографских јединица је абecedни. Каталошки опис наведен је језиком и писмом текста публикације. Имена руских и грчких аутора исписана су транслитерацијом, латиничним писмом у одредници. Имена осталих аутора, изворно писана латиницом, наведена су у одредници у њиховом етимолошком облику. Свака библиографска јединица, приказана је у комплетном каталошком опису, тако да поред главног библиографског описа постоји и подручје напомена у којима су наведени етимолошки облици имена аутора и оригинални наслови преведених дела, као и стандардне белешке о приређивачима предговора или поговора, илустраторима, уредницима и слично. Обавезан податак у подручју напомена су и УДК бројеви, који ближе одређују библиографске јединице по предмету, као и већ поменути идентификациони (ID) број, јединствен за сваку библиографску јединицу у систему COBISS.SR.

С обзиром на значајну вредност књига и њихову старост и тешку доступност, велики број публикација је заштићен и онемогућена је њихова позајмица ван простора Библиотеке. Међутим, појединим насловима је могуће приступити преко линкова (URL адресе), наведених такође у склопу напомена библиографских јединица. Библиографија књига на готици садржи укупно 433 наслова, односно библиографске јединице, без постојања дупликата, нумерисане арапским бројевима, излистане једностубачно.

Пример библиографског описа једне јединице:

36

BRANDES, Georg, 1842-1927

Die Litteratur des neunzehnten Jahrhunderts in ihren Hauptströmungen. Bd. 1, Die Emigrantenlitteratur / dargestellt von Georg Brandes. – 2., durchgehene Aufl. – Leipzig : Verlag von Veit & Comp., 1900. – 248 str. ; 22 cm

Dostupno i na: URL

821.112.2"18"

COBISS.SR-ID 518068629

У библиографијама, као изразито информативним изворима, нарочито се обраћа пажња на израду регистара, све у циљу боље употребне вредности књиге. Регистри у својству својеврсних „водича“, олакшавају сналажење у гомили наведених појмова. Претраге аутора, наслова рада, теме или појма, олакшане су егзистенцијом именских или ауторских, регистра наслова, предметних и УДК регистра. Библиографија садржи три регистра: регистар наслова, именски и предметни регистар.

Регистар наслова садржи главне стварне, упоредне стварне, изворне стварне наслове и све остале варијанте наслова који су наведени у књизи. Сви наслови су у оквиру латиничног писма слојени абецедно. Поред сваког наслова налазе се хиперлинковани редни бројеви библиографских јединица, који директно „воде“ до изабраног наслова у оквиру Библиографије.

Именски регистар садржи имена аутора, коаутора, приређивача, уредника, преводилаца, илустратора и свих других особа које су учествовале у изради наведених публикација. Мрежом упутница повезани су неусвојени облици имена са утврђеним усвојеним облицима. Имена свих аутора пописана су латиничним писмом абецедно, чак и имена руских аутора код којих је коришћена транслитерација на латиницу. Поред усвојеног облика имена, исписани су хиперлинковани редни бројеви библиографских јединица које имају везе са аутором.

Предметни регистар је скуп комплетне грађе која је груписана према предметима тј. појмовима које појединачна грађа обрађује. Суштински, ови регистри најадекватније описују тему класификованих наслова. Поред главних одредница, у циљу бољег и ближег одређивања теме, наведене су и пододреднице одвојене цртицом од главне одреднице. Мрежом упутница повезани су неусвојени

са утврђеним усвојеним облицима. Поред напомене о абецедном навођењу, опет истичемо нумеричке везе тема са библиографском грађом.

Имајући у виду већ поменуто писмо каталога и библиографских јединица, аутори су одлучили да цела публикација буде објављена латиничним писмом, „у духу готице”.

Закључак

Истражујући легате Учитељске и Више педагошке школе приметан је диверзитет – разноликост тема публикација, различити језици, велики распон у годинама објављивања, различито порекло књига. Уз чињеницу да су почетком 2018. године оба легата проглашена за културно добро од великог значаја, од стране Народне библиотеке Србије, иницијална идеја јесте да се представе јавности мање заступљене и познате публикације из фонда. Издавањем поменуте библиографије у електронском облику, настојало се да се широкој читалачкој публици укаже на постојање једне необичне збирке, састављене од публикација које су слабо заступљене у другим библиотекама у Србији. Иако свесни чињенице да ће јако мали број читалаца потражити књигу штампану готицом у својој библиотеци, ова библиографија може бити добар путоказ у различитим тематским истраживањима и донети нове информације, које у светлу дигиталног доба превазилазе географске и временске баријере.

Литература и извори:

1. Абадић, Весна и Марија Гордић. „Легати Учитељске и Више педагошке школе у фондовима Универзитетске библиотеке у Крагујевцу”. У [Легати и библиотеке целине]. Београд: Заједница матичних библиотека Србије ; Крагујевац: Народна библиотека „Вук Караџић”, 2016, 228–236.
2. Гордић, Марија и Весна Абадић. Библиографија књига шtamпаних издања у фондовима Универзитетске библиотеке у Крагујевцу. Крагујевац: Универзитетска библиотека у Крагујевцу, 2019.
3. „Закон о културним добрима РС”
4. Јововић, Р. *Сјоменица: век Учитељске школе у Крагујевцу: (1871–1971)*. Крагујевац: Удружење пензионисаних просветних радника, 2009.
5. Петровић, М. *Школство Шумадије између два рата (1918–1941.)*. Књ. 3. Крагујевац: Историјски архив Шумадије, 2006.
6. *Проект Женске учитељске школе у Крагујевцу: 1932*. Крагујевац: Студентска штампарија, 1932, 88.
7. Ђунковић, С. *Школство и просвета у Србији у XIX веку*. Београд: Педагошки музеј у Београду, 1971.
8. UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization <https://en.unesco.org> (датум приступа: 17. 05. 2019)

Bibliography of German Books Printed in Gothic Script – an Example of Good Practice in the Preservation of Cultural Heritage

Abstract

The article was written in order to support the publication of monographs in digital format on the one hand, but also to contribute to the preservation of a small but certainly valuable part of the world cultural heritage on the other. Collecting and cataloguing German books printed in Gothic script in the holdings of the University Library in Kragujevac and forming their Bibliography have concluded this effort. The paper presents briefly a collection of these books, outlines the importance and short description of some rare editions and books printed in a small number of copies, and describes in detail the methodology and bibliographic procedure for working on the Bibliography.

ЕКСПЛИРИС

Keywords: Gothic script, digital bibliography, world cultural heritage, University Library in Kragujevac

Урош Тимић

ФЕСТИВАЛ НОВИХ АУТОРА У НАРОДНОЈ БИБЛИОТЕЦИ СМЕДЕРЕВО

Увод

У настојању да на своје културне програме доведе већи број младих посетилаца – потенцијалних корисника својих примарних, стручних услуга и фондова – а у складу са уверењем да комбинација традиционалног и модерног, када се добро уклопе и балансирају, може да да врло квалитетне резултате, Народна библиотека Смедерево је организовала Фестивал нових аутора.

Фестивал је трајао од четвртог до осамнаестог априла 2019. године. Током овог догађаја, седморо аутора је смедеревској, махом младој, публици представило своје стваралачке опусе. Фестивал је осмишљен као низ књижевних вечери, реализованих у облику динамичних и за публику занимљивих интервјуа – разговора медијатора и аутора у форми *један на један*.

Према коментарима публике, али и самих учесника, као и на основу велике посећености сваког појединачног програма, Фестивал се може сврстати у ред најзанимљивијих овогодишњих књижевних догађаја одржаних у Народној библиотеци Смедерево. Одзив младих књижевника и њихова жеља да кроз овакав вид дружења са библиотекари и читаоцима представе своје стваралаштво, наговештавају могућност да би овај Фестивал могао постати један од редовних програма смедеревске библиотеке.

1. Учесници Фестивала нових аутора

Фестивал је осмишљен и реализован првенствено са циљем да се млади, мање афирмисани српски аутори, који нису у довољној мери заступљени у конвенционалним средствима јавног информисања (штампани медији, телевизија, радио) представе младој смедеревској публици, кроз живи контакт и интерактивну комуникацију. Писци су представили своја најновија издања, као и своје досадашње стваралаштво. Говорило се о различитим приступима књижевности, издаваштву и проблемима са којима се млади аутори у овој области суочавају, о новим медијима и њиховом утицају на однос читалаца према књизи. Улога библиотеке, као

посредника између аутора, литературе и читалаца, била је такође тема занимљивих расправа.

Писци који су учествовали на првом Фестивалу нових аутора су: Милош Макера, Никола Думитрашковић, Тамара Кучан, Љиљана Дмитровић, Тихомир Станишић, Милан Аранђеловић и Ксенија Пешић.

1.1 Милош Макера

Милош Макера, најмлађи од седморо аутора, отворио је Фестивал представљањем своје збирке поезије *Ранчор*. Милош је рођен 1998. године, а чињеница да му је ово друга збирка поезије – прва, *Сома раса*, објављена је 2017. године – говори о томе да је у питању перспективан и талентован млади аутор. Милош је обе збирке потписао псеудонимом *Харшофилакс*.

За књигу *Ранчор*, Алексина Ђорђевић у својој рецензији каже да се „у песмама осећа као код куће, као незвани гост, као у затвору, као на рингишпилу”. И заиста, Милош Макера је један од талентованијих аутора, који својом књижевношћу никога не оставља равнодушним. Његове песме се одликују дубоким промишљањима о свету, животу и љубави, и прожете су снажним емоцијама.

Милош је одлучио да своје песме публици представи на занимљив начин. Говорио их је уз помоћ свог пријатеља, Милана Радовића, изванредног младог глумца и беседника. Упечатљив наступ двојице талентованих младића донео је свежу енергију која никога није оставила равнодушним. Стога је дијалог са публиком који се након њега развио био сасвим очекиван.

О збирци је говорила и Ивана Стојић, дипломирани професор књижевности и српског језика.

1.2 Никола Думитрашковић

За себе каже да сматра да је хуманост једна од главних људских особина, али се она, нажалост, ретко користи. Увек је носи са собом, увек помаже онима којима је помоћ потребна. Његов друштвени рад се заснива на очувању животне средине и спречавању насиља над децом у школама и на улицама.

Писањем је почео да се бави крајем 2010. године. Прва књига коју је написао била је збирка поезије. Објављена је 2014. године, а носи назив *Јединој љубави*. Ову књигу је одрадио у једном тиражу и како каже, неће радити нови тираж, иако интересовање постоји. У најновијој збирци песама *Свети у мојим очима* коју је објавио 2019. године, поновио је неколико песама из прве збирке.

Између ове две поетске збирке, Никола је написао три веома успешна романа. То су романи *Тајне Дунава*, *Моника је рекла збојом* и *Софија, њроменио сам се*. Они нису директно повезани, али међу њима постоји извесна конекција, као и преклапање јунака. Думитрашковић је одабрао пут којим се ребе иде, те своја дела промо-више путем друштвених мрежа на којима тренутно има преко педесет хиљада пратилаца. Веома је задовољан како се његова дела котирају на домаћој књижевној сцени, с обзиром на то да се књиге не продају у књижарама, већ преко друштвених мрежа и на промоцијама.

Думитрашковић је у Народној библиотеци Смедерево читао поезију из своје најновије збирке, али је представио и своја досадашња дела. Заинтригирао је публику цитатима које ревносно објављује на друштвеним мрежама, и најавио своје следеће дело које ће премијерно приказати на Сајму књига у Београду 2019. То је роман *Звездани њај*, чији смо одломак имали прилику да чујемо. Као што је случај и са његовим претходним књигама, *Звездани њај* није директни наставак романа који му претходе, али се сви они међусобно преплићу. Такође, сваки роман се може читати независно од осталих и редослед читања није од пресудне важности. Радња романа *Звездани њај*, како каже Думитрашковић, смештена је пре радњи претходна три романа.

1.3 Тамара Кучан

Пошто је са само шеснаест година објавила свој дебитантски роман (*Београђанка*, 2007), Тамара је одлучила да постане независан издавач и од родитеља је, како је казала на промоцији, за осамнаести рођендан тражила да отвори сопствену издавачку кућу. Тамарин једанаести роман је објављен управо у тој издавачкој кући, *Урбан Арџи*, те је ово била једна од тема ауторкиног излагања на Фестивалу. *Бивирџиџа* (2018), њен последњи роман, оборио је све рекорде у продаји мањих издавача, али су и претходна два романа *Индџио* (2016) и *Профајлер* (2017) изазвали велико интересовање публике. Последња три Тамарина романа можемо сматрати бестселерима, а Тамару једном младом, али веома успешном ауторком са наших простора.

Тамара је током своје вечери на Фестивалу говорила и о томе колико је времена, труда, рада, али и истраживања уложила у писања својих романа, чије теме нису нимало наивне – ради се о трговини људима, сектама, али и о мрачној страни интернета, такозваном „мрачном вебу“ са којим је шира јавност мање упозна-

та. Тамара признаје да је у више наврата и сама била уплашена информацијама до којих је долазила, али је то није спречило да напише ове обимне и интересантне романи. Спој, који ова ауторка прави, чини је јединственом на овим просторима, те није ни најмање изненађење то што Тамара има велики број пратилаца на друштвеним мрежама и широк дијапазон публике која са нестрпљењем ишчекује њен већ најављени, дванаести роман.

Организатори Фестивала младих аутора у смедеревској библиотеци су са неизмерним задовољством угостили ову изузетно занимљиву ауторку, а посебно нас је изненадило и учинило поносним то што су и њени „фанови“ из других градова дошли да присуствују њеној вечери на Фестивалу.

Вече Тамаре Кучан, ауторке која је за својих двадесет и девет година написала једанаест романа, а при томе је и власница сопствене издавачке куће, изазвало је највеће интересовање на Фестивалу.

1.4 Љиљана Дмитријевић

Ауторка је рођена 1958. године, те је по годинама, можда, не можемо сврстати у нове ауторе, али по харизми и начину писања, свакако можемо. Љиљана Дмитријевић је освежење на домаћој књижевној сцени, када су у питању љубавни романи, јер она не подлаже клишеима и у својим делима читаоцима приређује неочекиване заплете и преокрете. На Фестивалу смо говорили о њеном другом роману *Моја равница*. Љиљана нам је говорила о домовини, патриотизму и свему ономе што човека треба да везује за домовину, јер све су то изазови са којима се главна јунакиња Љиљаниног романа суочава. Овај роман, једним добрим делом, можемо да сврстамо у психолошке романи.

Драган Маринковић, филмски редитељ и сценариста, за овај роман каже да је прича о нади, љубави и страсти, али и животним успонима и падовима.

Дугогодишњи библиотекар, Љиљана остварује свој сан и почиње да ствара дела намењена свим узрастима, дела најпре љубавне тематике, али и тешке унутрашње борбе људске суштине. „Ауторка је успела да ослика све нијансе духовног и чулног немира младе девојке из Баната, а касније зреле жене, која покушава да нађе мир и побегне од животних странпутица слушајући само глас свог срца“, каже Маринковић за роман Љиљане Дмитријевић.

Реакције публике на овај несвакидашњи роман и теме са којима се у свакодневном животу млади суочавају (отићи или оста-

ти) биле су и више него позитивне. Посебно нам је драго што су млади показали велико интересовање за ову књигу, као и што се на крају саме промоције повела жива дискусија о овом питању. Да ли је успех отићи или је успех остати и опстати? Љиљана је својој јунакињи дала одговор, а нама приредила још једно изузетно књижевно вече.

1.5 Тихомир Станишић

Тихомир је рођен 1985. године у Сенти, али је цео свој живот везао за Нови Сад, те га можемо и сврстати у новосадске ауторе. Разлог због којег смо хтели да угостимо овог младог аутора јесу његова прва два романа која су код смедеревске читалачке публике изазвала велико интересовање, али и трећи роман, *Последња љрича*, о којем смо на Фестивалу највише говорили.

У своја прва два романа, *Нишџа или нишџа* и *Шизма*, Станишић се бави најтежим темама људске психе, улази у забрањене делове душе и бави се оном страном човекове природе са којом би се ретко ко упустио у коштац. Наиме, он се бави нихилизмом, говори о ништавилу људске душе и о ономе шта остаје у човеку, када у души не остане ништа. Станишић истиче како воли да чита филозофе, али и како му је омиљени и непревазиђени писац, чију бу славу волео да достигне, Достојевски. И управо са овим аутором Станишића и упоређују, јер се на начин на који се Достојевски бави људском природом, овим питањем бави и наш млади писац.

Исто тако, на овој промоцији смо могли да чујемо од аутора да се плашио реакција породице након изласка првог романа *Нишџа или нишџа*, али да је данас поносни отац и поносни аутор, сада већ трећег, успешног романа *Последња љрича*, за који каже да је нешто „блажи од претходна два“, али да је суштина иста и да ће се увек кроз његова дела провлачити питања којима су се бавили антички филозофи.

1.6 Милан Аранђеловић

Једини завичајни аутор међу писцима који су се представили на Фестивалу, био је Милан Аранђеловић, по занимању правник, који се, како каже, својом струком никада није бавио. Књижевност му је одувек била у срцу те се у једном тренутку одважио да се отисне у литерарне воде. Овом приликом нам је представио своја два за сада објављена романа: *Лабудолики љаунови морају умрејти* и његов наставак *Балада меда и крви*.

Аранђеловић је широј јавности познат и као новинар, уредник и власник неколико портала, између осталих, портала за културу *Буквар*, који је, како он сам истиче, замислио као нешто слично *Полишкином Забавнику*, али за нешто старију циљну групу. Портал још увек постоји, фокусира се на књижевност, али Аранђеловић нам представља и новости из света филма, позоришта итд.

Смештена у далеку 2068. годину, радња романа *Лабудолики ђаунови морају умрећи* представља сатирични приказ државе Србије у којој аутор меша више жанрова, али и врло смело се бави религијом и друштвеним питањима која су главна тема данашњице. Роман је комедија, али је и хорор, роман ће насмејати, али ће поставити и озбиљна друштвена питања, а сасвим је сигурно да читаоце неће оставити равнодушнима. *Балада меда и крви*, иако може да се чита и независно, представља неку врсту наставка Милановог дебитантског романа, с тим што је аутор овде унео већу дозу језе, мистерије и хорора.

За своје стваралаштво каже да је јединствено – он воли да се поиграва жанровима, али и да поставља она друштвена питања о којима сви размишљају, а готово нико се не усуђује да их постави наглас. Управо таква питања изазвала су реакције на његовој вечери, те је и оно било и више него интересантно, како за млађи, тако и за старији део публике. Милан је оставио велики печат на Фестивалу, не само као једини завичајни аутор, већ и као аутор који нема „длаке на језику“ и врло отворено говори о темама које чак и таблоиди избегавају.

1.7 Ксенија Пешић

По други пут у Народној библиотеци Смедерево, Ксенија Пешић нам је овог пута представила нешто сасвим ново. Први Ксенијин роман представљен је годину дана раније. Био је то роман *Црни дијамант*, који припада епској фантастици. Као једини женски аутор са ових простора који се бави овим правцем у књижевности, Ксенија је још тада изазвала велико интересовање код публике, те је дебата на крају промоције овог њеног романа (2017) трајала и дуже од сама промоције. Присутне је посебно занимао процес истраживања одређених тема које је ауторка користила приликом писања свог романа првенца.

Ксенија је најавила наставак *Црној дијамант*, као и његов превод на енглески језик, али је у међувремену написала роман *Менџор* о којем смо говорили на Фестивалу. Наиме, она тврди да се никада не би одважила да напише нешто слично да је животне

околности нису на то навеле. *Ментор* би спадао у љубавне романе, али наравно, од ове ауторке не можемо очекивати чист, љубавни жанр, те је ово роман карактера, роман о стварању, роман који потеже филозофске теме, али и роман који се бави психологијом, на нешто другачији начин него што то ради Тихомир Станишић.

Суочавање успешног писца и талентоване ауторке која живи на далеком Тибету, њихово заљубљивање, али и све околности које их спречавају да буду заједно, само су једна од тема које ауторка овог романа обрађује. Она своје јунаке чини рањивим, несвакидашњим и нетипичним и то је разлог због којег је овај љубавни роман другачији од оних на које смо навикли. На крају романа, читалац не може, а да не постави себи питање: „Ко је, заправо, коме ментор?”

Наступом Ксеније Пешић затворен је Фестивал нових аутора.

Закључак

Реакције библиотекара Народне библиотеке Смедерево, бројчани подаци, реакције самих аутора, али и најважније – реакције публике, наводе нас да закључимо да би овакве и сличне програме требало организовати чешће, јер су млади читаоци очигледно вољни да младе писце, према којима осећају генерацијску блискост, упознају уживо, и разговарају са њима о најширем спектру тема, као и о томе шта их инспирише на писање.

Програми у оквиру Фестивала нових аутора били су изузетно добро посећени – у просеку су имали по више од четрдесеторо посетилаца за свако књижевно вече. У Народној библиотеци Смедерево заузет је заједнички став да би требало настојати да се овај Фестивал уврсти у редовне годишње програме.

Милица Марковић

ЧИТАЛАЧКЕ НАВИКЕ У ЕРИ ДИГИТАЛИЗАЦИЈЕ И КАКО ИХ СТЕЋИ

(Љиљана Косијер, *Криза читања међу основношколцима и модели ублажавања њених последица*, Градска библиотека, Нови Сад, 2017)

Рад са децом школског узраста представља велики изазов за библиотекаре савременог доба. Присутност великог броја медија који су деци изразито занимљиви, а не изискују њихово активно учествовање, већ им омогућавају да буду у улози пасивних посматрача, тај изазов чини још већим. Ова појава је тема многих теоријских радова, стручних скупова и истраживања код нас и у иностранству. Удружење YALSA¹ добрим примером показује колико је важно да библиотеке усавршавају своје услуге ради квалитетнијег одговора на захтеве младих корисника.

Своје богато искуство стечено радом у Градској библиотеци у Новом Саду (Одељење за одрасле кориснике, Дечје одељење, Одељење за обраду и библиографска истраживања, Информационо-реферални центар са Читаоницом, Библиотечки огранак са публикацијама на страним језицима) ауторка је преточила у пројекат Дечји драмски фестивал, на енглеском језику *Language Drama Lab* (2010–2015), али и у рад на стручном усавршавању библиотекара као коаутор и кореализатор акредитованог програма (2014/2015), под називом *Подстицање читања код деце и младих*.

Књига *Криза читања међу основношколцима и модели ублажавања њених последица* представља резултат истраживања које је спроведено на узорку од 621 испитаника из сеоске и градске средине, узраста од 2. до 8. разреда². Ауторка у одељку *Методологија истраживања* јасно наводи која су пређашња теоријска и емпиријска сазнања о кризи читања код младих била окосница њеног рада³. Развијање

ЕКСПЕРИС

1 Young Adults Library Services Association је удружење библиотечких служби за младе, основана 1957. године у Чикагу на иницијативу Америчког удружења библиотекара (American Library Association – ALA).

2 Ученици првог разреда нису узети у обзир због недовољне овладаности техником читања.

3 Почев од истраживања Павла Илића, Оливере Гајић и Миланке Миљковић објављеног 2007. године под насловом *Криза читања: комплексан педагошки, културолошки и општедруштвени проблем*, које означава као суштински важно јер је подстакло даља истраживања на сличну тему, наводи се још и истраживање Жељка Вучковића и Наде Тодоров, објављено 2010. године у књизи *Култура читања у времену интернета*, затим истраживање Снежане П. Марковић из 2012. године под насловом *Новија истраживања читалачких интересовања и навика ученика разредне наставе* и последње истраживање, чији су аутори Ивана Петковић и Сапа Луковић Васиљевић, такође из 2012. године, под насловом *Тинејџери корисници библиотеке: њихове потребе и жеље*.

читалачких навика истиче се као главни предуслов за постављање добрих основа како у квалитетном коришћењу слободног времена, тако и у процесу образовања. Чини се да савременом друштву, поред свег напретка, измиче оно најважније, а то је духовни и интелектуални развој младих у чијим рукама је будућност.

Криза читања је вишедеценијска појава. Најзахвалније је, управо, говорити о ублажавању њених последица, нажалост, не и о искорењењу. Да би се дошло до најприкладнијег приступа решавању проблема, била је потребна јасна слика о читалачким навикама и интересовањима циљане групе. Техника анкетирања се наметнула као најзахвалнија за прикупљање великог броја одговора на задата питања која су проистекла из хипотеза: да интересовање за читањем опада идући од нижег ка вишем узрасту; да деца из градских средина показују више интересовања према књизи; да породично окружење утиче на формирање читалачких навика; да више читају девојчице и ученици са бољим успехом у школи; да се радије од школске лектире чита необавезна литература; да им је вршњачка препорука меродавнија од препоруке наставника, библиотекара или родитеља; да је интересовање за садржаје на интернету веће од интересовања за књигу; да компјутер користе да би се забавили, а да употреба истог у образовне сврхе почиње тек у завршним разредима основне школе. При састављању упитника водило се рачуна о томе да питања буду једноставна, недвосмислена, занимљива, али никако сугестивна како би се добили што прецизнији резултати. У писменом упутству за попуњавање упитника наглашено је да је анкета анонимна и да нема погрешних одговора. То је, свакако, допринело томе да одговори буду веродостојнији. У једном одељењу је рађен и групни интервју у коме су ученици, разговором, поделили сопствене ставове о томе зашто је криза читања међу младима све израженија и шта би требало предузети не би ли они били успешно мотивисани. Након завршетка анкете, прикупљени листићи са одговорима ученика на задата питања су обрађени, а добијени резултати су приказани графички уз напомене и анализу ауторке.

Закључци истраживања потврђују да је већина хипотеза с почетка тачна. Криза читања постоји међу основношколцима. Када упоредимо број прочитаних књига на годишњем нивоу са бројем обавезне лектире у току године, закључујемо да је половина онога што они читају управо лектира, а да је читање у слободно време мање заступљено. Такви подаци само потврђују да је њихова заинтересованост за књигу и читање на незавидном нивоу. Такође се долази до закључка да млади слабо посећују библиотеке. У свом

истраживању ауторка је као могућност дала и чланство у народној библиотеци, међутим, одговори ученика нису сасвим охрабрујући. Испоставило се да чак петина испитаних ученика није члан ниједне библиотеке. Чињеница да немали број ученика чак и не даје читању и књизи прилику додатно отежава процес развијања читалачких навика код младих. Иако влада мишљење да деца прате моделе својих родитеља и уважавају њихово мишљење, ово истраживање је показало да подстицајно читалачко окружење у породици, ипак није довољно за развој културе читања код младих. У времену озбиљног пораста броја издавачких кућа које раде на литератури за младе парадокс лежи у томе што већина основношколаца у библиотеку одлази само по обавезну лектуру. Начин на који проводе своје слободно време је, умногоме, показатељ њихових интересовања, али свакако и њихових читалачких навика. Број испитаника који своје слободно време проводе уз књигу био је тек шест посто. Будући да се често провлачи тврдња да деца много времена проведу читајући, али на интернету, ауторка је испитала и ту могућност. Резултати су ипак показали да је та тврдња неоснована. Према одговору ученика, интернетом у едукативне сврхе користе се тек нешто више од 1% испитаника.

Тако се долази до потврде хипотезе с почетка: основношколци своје слободно време најрадије проводе забављајући се уз гледање телевизијског програма, играње игрица, слушање музике, гледање филмова или на друштвеним мрежама.

Ауторка посебно пажњу поклања упоредној критичкој анализи свог истраживања са претходним истраживањима у истој области. Свакако треба нагласити да истраживања нису спроведена на истоветном узорку, али се може повући паралела у одређеним сегментима. Већ раније истакнуто истраживање које и сама ауторка сматра окосницом свог рада, објављено 2007. године⁴, омогућава да створимо извесну слику о променама које су се десиле у последњих десет година. Када је у питању читање за потребе наставе српског језика, некада негативан став о лектури данас смењује општи резултат да се лектира више чита него штитиво ван наставног програма. Упоредивши резултате истраживања из 2010. године⁵, ауторка долази до закључка да је коришћење школске библиотеке, као и број прочитаних књига на годишњем нивоу, у благом паду. Што се тиче препоруке библиотекара, запањујуће је да је број оних

4 Истраживање Павла Илића, Оливере Гајић и Миланке Миљковић објављено под насловом *Криза читања: комплексан педагошки, културолошки и опшћедруштвени проблем*.

5 Истраживање Жељка Вучковића и Наде Тодоров, објављено у књизи *Култура читања у времену интернета*.

koji ne razgovaraju sa bibliotekarom veći za 17–30%, u zavisnosti od uzrasta ispitanika. Analiziranje istraživanja iz 2012. godine⁶ pokazuje da su dobijeni rezultati istovetni. Podsticajno porodično okruženje i pozitivan stav roditelja prema čitanju nije siguran uslov za dečju nakloženost knjizi. Vreme provedeno sa knjigom retko čini deo njihovog slobodnog vremena. Na prvom mestu su i dalje televizija ili kompjuter. Istraživanje koje se, takođe 2012, bavilo čitalačkim navikama tinejdžera⁷ navodi vršnjačku preporuku kao najmerodavniju po mišljenju ispitanika. Razmatranjem dobijenih rezultata, autorka dolazi do podataka da je danas, uz vršnjačku, iteako prihvaćena i preporuka roditelja, dok je preporuka bibliotekara u oba istraživanja mañe zastupljena.

S obzirom na to da je ovo istraživanje plod i dugogodišnjeg iskustva u radu sa decom, autorka nam skreće pažnju na činjenicu da deca pozitivno reaguju na svaki vid animacije. U vreme kada mladi do informacija i zabavnog sadržaja dolaze uz pomoć jednog klika, bibliotekar koji radi sa decom neizostavno mora da bude otvoren za razgovor, saradnju, da animira i prati ukuse novih generacija. Autorka nam govori o modelima ublažavanja posledica krize čitanja, tj. o načinima njihovog predupređenja i prevazićenja. Kao предуслов за успешну animaciju, поред пажљиво одабраних публикација, пријатног и савременог технологијом опремљеног простора, наводи нам управо мотивисаног библиотекар који мора да се усавршава и буде у непрестаном трагању за различитим врстама програма који препоручују читање, књигу и библиотеке.

Моделе активности за подстицање читања, који могу да послуже библиотекаrima као идеје за даље надограђивање, autorka дели на: активности радионичког типа, дугорочне програме за подстицање читања, манифестације, подстицање читања уз нове медије, активности намењене тинејџерима и активности намењене осталим специфичним групама корисника. За сваки од поменутих модела autorka даје кратак опис и истиче његов значај за популаризацију писане речи, тако да се овај део може сматрати својеврсним кратким приручником за библиотекарe почетнике у раду са младима.

6 Истраживање Снежане П. Марковић из 2012. године које се бави ученицима разредне наставе и њиховим интересовањима.

7 Истраживање Иване Петковић и Саше Луковић Васиљевић које се бави тинејџерима као корисницима библиотеке.

Листа литературе и извора обилује мноштвом публикација веома корисних у теоријском и практичном раду будућим истраживачима, али и библиотекарима који раде на одељењима за децу. Визуелном квалитету публикације доприносе јасни и прецизни графички прикази одговора ученика на свако појединачно питање из упитника.

Ову књигу је објавила Градска библиотека у Новом Саду у оквиру своје едиције Истраживања, којом настоји да допринесе превладавању феномена кризе читања. Рецензију потписује проф. др Жељко Вучковић истичући допринос ове публикације као изузетно вредан у области библиотекарства.

Значај који ова публикација има у домену библиотечко-информационе делатности препознало је и Библиотекарско друштво Србије наградивши је, 2018. године, Наградом „Стојан Новаковић”.

ПОЛИТИКА ЧАСОПИСА

Часопис за књижевност, уметност и друштвена питања MONS AUREUS објављује прилоге који се баве дешавањима на савременој културној сцени. Посебну пажњу поклања истраживању историјске и културне баштине Смедерева и околине. Часопис излази два пута годишње, у мају и новембру. *MONS AUREUS* објављује оригиналне, претходно необјављене прилоге. Аутори и сарадници часописа су еминентни ствараоци из различитих научних и стручних области.

Обавезе уредника и Редакције

Уређивањем часописа *MONS AUREUS* баве се главни уредник, извршни уредник и чланови Редакције. Главни и извршни уредник часописа доносе коначну одлуку о томе који ће се рукописи објавити. Приликом доношења одлуке они се руководе уређивачком политиком, водећи рачуна о законским прописима и етичким стандардима. Главни уредник и извршни уредник дужни су да суд о рукопису доносе на основу његовог садржаја, без расних, родних, верских, етничких или политичких предрасуда.

Послати радови се не враћају. Редакција обавештава аутора о томе да ли је прихватила текст у року који не може бити дужи од два месеца од датума пријема прилога.

Редакција се залаже за отворен приступ информацијама и објављивање текстова различитих типова у којима аутори слободно изражавају своје идеје. Не врши цензуру, идеолошку или било какву другу, али се ограђује од ставова својих сарадника. Сматра да аутори имају обавезу да сами бране своје ставове, док је обавеза Редакције да врши стручну евалуацију, као и спорадичне језичке, стилске и формалне интервенције у текстовима.

Обавезе аутора

Аутори гарантују да рукопис представља њихов оригинални рад, који није објављен раније и не разматра се за објављивање на другом месту. Истовремено предавање истог рукописа у више часописа представља кршење етичких стандарда. Аутори сnose сву одговорност за садржај предатих рукописа.

Аутори који желе да у рад укључе илустрације или друге материјале који су већ негде објављени, дужни су да за то прибаве сагласност носилаца ауторских права и да, приликом предавања рукописа, доставе доказе да су сагласност добили. Материјал за

који такви докази нису достављени сматраће се оригиналним делом аутора.

Предавањем рукописа Редакцији аутори се обавезују на поштовање наведених обавеза.

Отворени приступ

Часопис *MONS AUREUS* доступан је у режиму отвореног приступа. Чланци објављени у часопису могу се бесплатно преузети са веб-странице Народне библиотеке Смедерево.

УПУТСТВО ЗА АУТОРЕ ПРИЛОГА

Ово упутство уређује начин обликовања и достављања прилога Редакцији *Часописа за књижевност, уметност и друштвена истраживања MONS AUREUS*.

MONS AUREUS објављује искључиво текстове који нису већ објављивани у другим штампаним или електронским медијима. За ауторска права достављених прилога одговарају аутори. Сматра се да су аутори своја ауторска права на текстове и друге прилоге, од тренутка када су их послали Редакцији, пренели на издавача часописа *MONS AUREUS*, то јест на Народну библиотеку Смедерево. Библиотека ће прихваћене прилоге објавити и у електронској форми.

Редакција часописа *MONS AUREUS* ће аутора обавестити о томе да ли је прилог прихваћен за објављивање у року од највише два месеца од пријема прилога, али задржава дискреционо право да прилоге процени и да их не објави уколико утврди да не задовољавају садржинске и формалне критеријуме. Аутор чији је рад прихваћен не може да објави овај рад у некој другој електронској или штампаној публикацији без сагласности главног уредника часописа *MONS AUREUS*. Он те прилоге може да објави тек три месеца од датума публиковања у *MONS AUREUS*-у, уз обавезу да наведе одакле је текст прештампан.

Редакција се залаже за отворен приступ информацијама и објављивање текстова различитих типова, у којима аутори слободно изражавају своје идеје. Не врши цензуру, идеолошку или било какву другу, али се оgraђује од ставова својих сарадника. Молимо сараднике да своје прилоге прилагоде тематској и формалној структури Часописа.

Молимо ауторе стручних текстова да у циљу уједначавања формалне структуре ових прилога поштују следећа правила:

Текстови би требало да садрже од 10.000 до 30.000 карактера (са размацима), да буду опремљени фуснотама и литературом, као и сажетком и кључним речима на српском и неком од страних језика. Илустрације, фотографије, табеларни и слични прилози достављају се уз текст, као атачмент, у формату и резолуцији погодној за штампу. Стил цитирања и навођења напомена (фуснота) и израде листе референци (литературе, библиографије) на крају рада је *Chicago Style (Humanities)*. Упутство за коришћење овог стила може се наћи на адреси <https://www.chicagomanualofstyle.org/home.html>.

CIP – Каталогизација у публикацији Народна библиотека Србије,
Београд

82+7+3

MONS Aureus : часопис за књижевност, уметност и друштвена питања / главни и одговорни уредник Драган Мрдаковић. – Год. 1, бр. 1 (2003)– . – Смедерево (Карађорђева 5) : Народна библиотека Смедерево, 2003– (Смедерево : Newpress). – 23 cm

Четири пута годишње
ISSN 1451-3846 = Mons Aureus
COBISS.SR-ID 111007500